P. o. rel.
8186
f 19

Digitized by Google

P. o. rel. 8186 f/3

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

P.o. rel. 8186 7 (9

NARODNA BIBLIOTEKA
Knjiga IX.

NA DOBORSKIJEM RAZVALINAM

Pripovjetka

Kan. Mata viteza Vodopića.

Čist prihod je namijenjen
Zagrebčanima postradalim od trešnje.

U DUBROVNIKU
Nakladom tiskare D. Pretnera
1881.

A
21
Digitized by Google

Književna izdanja D. Pretnera u Dubrovniku.

Narodna biblioteka:

I. **Dubrovnik Ponovljen**, epos u XX pjevanja i **Didone**, tragedija u 3 čina *Jakete Palmotića Gjonorića*. 1878, u-8., str. VI-480. for. 1. 80.

II. **Ostan Božje ljubavi i razlike pjesni duhovne** *Andrije Vitaljića*. Novo izdanje. 1874, u-8., str. XVI-320. for. 1. 20.

III. **Pripovijesti crnogorske i primorske.** Skupio, složio i pregledao *Šćepan Mitrov Ljubiša*. 1875, u-8., str. IV-280. for. 1. 20.

IV. **Robinjica.** Spjevao *Mato Vodopić*. 1875, u-8., str. 48. for. — 20.

V. **Pjesme razlike** *Antuna Kaznačića* dubrovčanina. 1879, u-8., str. XVI-120, sa slikom spisatelja. for. — 80.

VI. **Marojica Kaboga.** Tragedija u 5 čina *Matije Bana* pisana 1880 i Dubrovačkoj Vlasteli posvećena. Su dvije slike. u-8., str. XXVI-124. for. — 80.

VII. **Ratovanje slovinskog naroda proti Turcima** godine 1875-1877. Uz gusle skitio *Žalovan*. 1881, u-8., str. 170. for. — 80.

VIII. **Crte** iz hercegovačke zapreme. Pripovjetka *Ivana Miletića*. 1881, u-8., strana 53. for. — 24.

IX. **Na Doborskijem razvalinam.** Pripovijetka *Kan. Mata viteza Vodopića*. 1881, u-8., strana 242, sa slikom. for. 1. —

Digitized by Google

P.o. rel. 8186 I/9

20194/744

Digitized by Google

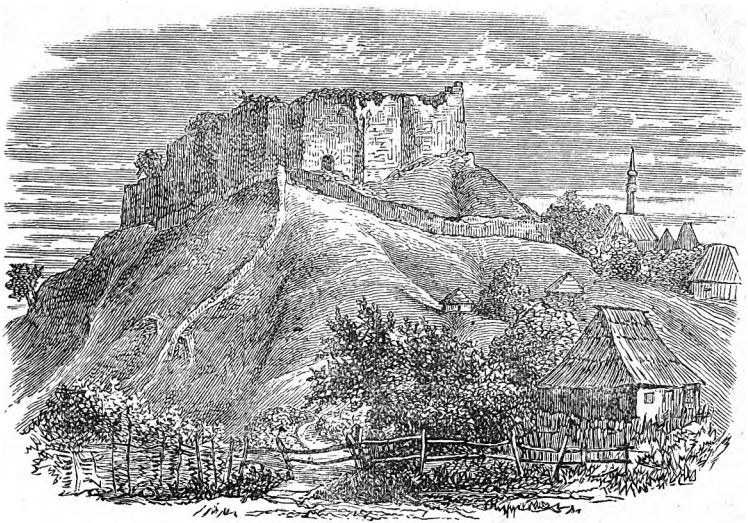

Razvaline Grada Doboja u Bosni.

Digitized by Google

NA
DOBORSKIJEM RAZVALINAM.

PRIPOVIJETKA

Kan. Mata viteza Vodopića

Čist prihod je namijenjen
Zagrebćanima postradalim od trešnje.

U DUBROVNIKU
Nakladom tiskarne Dragutina Pretnera
1881

Digitized by Google

Sva su prava pridržana.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Digitized by Google

I.

Na podanku Vučjak-Planine uz rijeku Bosnu, izdizaše se nekada tvrdi grad Dobor, znamenit bitkama godinâ 1408 i 1414. Mehmet II god. 1463-4 razori ga, i, kako Turci vele, učini nalet, to biva vrže proklestvo da već nikad nema se opeta zidati il popraviti.

Nad njegovijem razvalinam, god. 154.., po Andrijinu danu, užba kroz magloviti vozduh promicala je nešto sumnjive svjetlosti, koja ak' je i razgonila gusti mrak tamo i amo po obalinam, ali je veći dio u tminam ostavljala. Omirine, gomile, vrhunci polu razorenijeh kula, sa strane od kuda ono malo svjetlosti udaralo je, odsivali su u blijedilu slaboga zračka, čim s protivne gušća sjena nametala se na tminu koja u doboku prekrivala je dno obalina.

Pritvoran bijaše ovaki prizor; gledajući ga činjaše se kako da iz onoga mraka bijahu pronikle nekakve upirine polu bijele polu crne, da se kreću, da plove po mračnomu zraku, sada da nestaju, sada opeta da proklicaju drugovdje i drugovačije. Ako vjetric zašumi preko njih, mniješ da je jauk, koga ispod onijeh gomila tuže posječeni, dio od kralja Sigismunda, dio od bana Hrvoje a najviše od Mehmeta II 1); ako jejina preleti bu-

1) Sigismund Ugarski kralj, da bi lašnje savladao Ladislava Napulitanskoga, prvo nasrne na prijatelja mu Tvrtka II. god. 1408. otme mu nekoliko gradova i Dobor: uhvati živa Tvrtka sa 126 velikaša, mnoge posiječe i vrže jim trupine sa zidina Dobora u Bosnu. Hrvoja godine 1414 osvoji Dobor protjeravši Sigismundovu posadu; Mehmet II god. 1463-4 razori ga.

Digitized by Google

kajući, a to je udesni stražar onijeh razvalina namješten od Mehmetova Hodže Papučije da kob naviješta onomu koji bi se latio ponapravljanja prokleta grada. Jezivo bijaše i danom tude prolaziti: a noćno?.... trebovaše mu runjavo srce.

Liže Bosna ispod razvalina, liže tiho, ne struji er je na široku. Dvije one pruge napravljene sjenom od obala obraslijeh u ševaru i rakiti prekrivaju je tako da sama joj sredina odsiva po putu tamna ogledala skûpu svjetlost zamaglene mjesečine.

Blizu je ponoća-dah ikoliko ćuši i gušću maglu nanosi; — poštenkuje divlji čagalj oblazeći opustjene gomile; — pred čagljom poplašena sovetina, mrtvijem letom premješta se, pak kvrči, er joj neda da se lova dohvati. — Nu; — što je ono što pomalo pljuska niz vodu? rekao bi pljusak ribice kad van tihoga vodenog površja igrajuć se za čas iskokne i dalje premetne se; il njorćića kad se turi za govicom; ili žabice potjerane od ćuka kada plesne u vodu da spasi se. — Pljusak miče crnom prugom ispod desne obale, a mrak brani da se ugleda što je. Miće naprijeda, i pravo prema razvalinam iz crne pruge nešto zabiba površjem od rijeke izdižući ga u veći polukrug susljedovan od manjijeh, kô ono kad dijete vrže kamen u tihu vodu da gleda krugove što jedan u drugomu tvore se i šire. Slično pojavi se malo niže, pak sve to-niže, dok dopre prema svršetku razvalina, gdje za polukrugom još ne izravnjenijem promakne iz sjene mali čunak. — Gmizne kao strijela kroz svijetlo preko vode tisnut su dva vesôca od snažnijeh mišica, — stigne u sjenu lijeve obale, i tu, ostavljajući za sobom tražak uzbibane vode, iščezne.

Na sjevero-istočnomu kraju razorenoga grada preživjela je podrtina četveronuglaste kule popete na kli-

Digitized by Google

suri nepristupnoj sa strane od rijeke. Na nju se dolazilo uz malu vlaku sačinjenu od podanka Vučjak-planine koji naslanjajući se na klisuru, i opkolivši je u način polumjeseca, bijaše se spuzao do vode. U inad proklestvu i strašivijem pripovijestima koje se pričahu o Doborskijem razvalinam, neko bijaše žlje i gore pokrpio tu kulu i u njoj se nastanio. Vrata su joj zaprta, puškarnice kao prozori iznutra drvom zatvorene; zidine prema sjeveru i zapadu do drugoga svoda, koji bijaše joj mješte krova, popravljene. Ono zida paka što malo izdizaše se preko drugoga svoda, bijaše joj razdrto i srušeno na sto načina, i mogaše se primijeniti vrhuncima krunastijeh gragja, iza kojijeh nevigjeni stražar pazio je i na rijeku i na pristupište svoga stana.

I valjda stražar bijaše nečesa il ugledao il načuo. — Mogaše se nadazrijeti prema zraku ako i tamnu, da na krovu od kule njeka osoba promicala je mimo one razdrtine zida: a potlje, natkapljena sa strane što izgledaše na vlaku, kako da osluhiva il motri po mračnoj sjeni koju ista kula s ote strane nametaše. Po svoj prilici nije ono osoba stražila na neprijatelja, nego iščekivala poznanca: — nijesmo se prevarili

Iz rakita na obali rijeke makne momče, i tihijem bahatom, da mu i ne opuzne kamen ispod noge, spiješi kroz razvaline i dohvati se vlake. Na sred vlake je gomila; doprijevši do nje, ustavi se — zagleda se u tobožnu krunu od kule, i hiti se kamičkom na nju. Šušne kamičak na domak kule, a sa nje stražar omahne nečijem kako dugijem surijem ubrusom. Znakove suslijediše dvije cigle riječi: — s kraj gomile — Angjo! — sa kule — Milane; — pa mûk.

Tad momak lizne u mrak pod samu kulu, o koju otirući se, uporavi klisurom sa nepristupne strane nad

Digitized by Google

rječkom. Mučan bio bi najboljemu vještaku i danom taj prijelaz; — novodošalac znao ga je — znao je svaki korak gdje nogom da se opre — slobodan stupao je — ispod njega zja ponor — na nj ne gleda, već naprijed do njeke prodrtine u podzidu vrh najstrašivije strmeni; — umakne kroz prodrtinu, i nakon malo časa eto ga na svodu od kule gdje se rukuje sa stražarom.

Sad kada jih sastadosmo daj da jih poznavamo — počmimo od stražara.

Ovi bijaše krasna djevojka, ime joj čuli smo — Angja; — sirota, sestra poturice Imbrajima od porodice Bosanskijeh plemića Čorića. Kada Usren-beg, carski zet izagje u Bosnu za Begler-bega 1), zovne svu bosansku Gospodu da donesu stare svoje povelje, neka bi jim jih potvrdio, koje imajući u rukama vrže na vatru a. gospodu posiječe, ostavljajući jedino one koji se poklonišе vražijem svecu i poturče. Tada pogine otac Angjin; a brat joj Ilija, obaznavši očinu smrt, da shrani imanje, brže bolje poturči se, i prizove Imbrajim. No Usren ne povrati mu očevinu, već dade nešto malo zemalja uz rijeku Bosnu blizu pusta Dobora, gdje u kuli već poznatoj nam, s dopuštanjem Begler-bega, napravi pristanište sebi i sestri; te, pribavivši konja, oružja dva-tri momka, momkinju, prekroji od starog krstjanskoga plemena Čorića novo Tursko Čorjć-begovića.

Poturčen Imbro, sila bješe da sestra mu bude turkinja; no ona ne izvjeri se kustu, pridrža u duši vjeru svojijeh roditelja, i kû bolje mogaše tajno je obsluživa-la. Bijaše joj 22 godine, gizdava kao cvijet; stasa

1) Usren-beg umrije u Sarajevu god. 1545.

Digitized by Google

dična i tankovita, kosa joj gavranovo perje — lice mjendelovo cvijeće — obraz produg — oči dva crna uglijena — usta od koralja parom prorezana; divna bijaše od vrh glave do dno peta.

Momak krstjanin je od plemena Vraničića, Milan Vukov. Još prije pokolja bosanske gospode, obitelj Vraničića bijaše se sklonila u prostranu Vučjak planina, u kojoj, sred najdivljačnijega grma i trudnijeh pristupišta, iznagje skroven pribitak i saliranu. Istina da zemlje i dvorove u Maglaju posvojiše joj poturice, nu mrvu, blago, ljepše oprave i veći dio pokućstva na vrijeme prenese i sačuva. Za tu sklonjene Vraničiće il nije znao, il nije hajao, pa jih ni tražio Usrem ni ikakav Poturica. Er, pošto opustješe mnoga imanja po selima i gradovima, nešto kad Mehmet II, osvojivši Bosnu odvuče sobom kako kažu do 200,000 roblja jednoga i drugoga spola, nešto jer množi velika prebjegne u Dalmaciju, Hrvatsku i Ungarsku: Turci i Poturice zabaviše se o posvajanju i grabši ko prije može ostavljenijeh pitomijeh zemalja i dobara, i nebijaše jim nužda uhoditi planine da se u njima nastane.

Milan je ugledan momak, na tridesetoj godini ja svoje dobi; da mu opišem sliku, — — hee — prijane moj, ne bih ti je znao istociliti do kraja; jer — spada megju one rijetke, koje od pogleda slivataš jih tako da do stotinu godina pozno bi jih megju hiljadom, a kada bi ditio zda jim opišeš pojedine crte, trud i muka bude ti zaludu, prepis ne odgovara thatici. Nu da stogodi ikažem riječu, — — da mu je čelo prostrano — obrva gusta — ispod obrva sijeva mu sokolovo oko-lice nacrukasto-brk čisti slovinski mimo usta niz kosijere do širokijeh grudi dotiče

Digitized by Google

mu; — ruke čvrste, u šaku bi mu obe Angjine stale — na čilijem nogama, koje gdje zapru, lasno se ne smještaju. Riječju — likom — stasom — ponosom, Bosanski je junak: — otražak što izmakne turskoj sablji i od sablje grgjemu robovanju. —

— Gdje si Milane, progovori nakon rukovanja iz tiha djevojka, gdje si Milane! već mi srce savene, a oči iskape čekajući te i izgledajući te; — gotovo nedjelja dana, pa ni Milana ni od njega glasa.

— O Angjo i srce i dušo! ne rekoh ti na zadnjemu sastanku da bih krenuo do Maglaja, ne bi li me sreća nanijela da ugjem u trag izgubjenoga mi oca?

— S toga sam i sahnula, er bojah se neprestano da ne bi naletio na kakve izdajice, pa tražeći oca ne izgubiš sebe.

— Još je Bog na nebesima: (i podižući kapu) njemu slava i hvala. Neboj se Angjo, ne srćem u silu Boga, neg za ljutu nevolju, a pod njegovijem štitom.

— A kad si se toliko zadržao, doznade li barem česagod?

— Doznao sam što za lasno ucvijeliće te, i, vjere mi da mi nije golema nužda, ne bih ti nikad kazao, što sam doznao. —

— Ne mari za moje cvijeljenje; — poznaješ Angju Milane! — kaži što je nužda — ne oklijevaj....

— Reci mi prije; jeli se bojati da nas kogod ne zaskoči ovdje; er noćas malo u dulje zadržaćemo se..

— Ako ćemo i do zore: dok smo mi ovdje, treći ne dolazi k nami. Sve sam prividjela.

— Dobro; a sada sjedimo ovdje na zidinu, pa da ti povijedam što ne znaš.

Digitized by Google

Posadiše se jedan do drugoga; Milan osuče brke niz kosijere, pak nastavi:

— Kazivao sam ti, kako otac mi odlazeći put Maglaja, još natrag nije se povratio; i kako ne vraćajući se u svoje vrijeme, poletio sam da ga tražim. Obašao sam tada sve pute i sela do Spreče 1), pak Trebavu planinu, kuda starac mogaše umetnuti da izbjegne neprijatelju; no ne uzaznah ino van da je sašao do Spreče, a natrag da nije se vrnuo.

— Što da bude? — Da Turci uhvatiše il posjekoše Vuka Vraničića, to bi se čudo do Stambula čulo, ali tomu nema glasa. — Živ je dakle, no gdje je? — to mi je da tražim — Evo što ti ne kazah.

Spremih moga pouzdanoga Grubešu da obagje od Spreče do Maglaja, ne bi li štogodi opajkao. Grubeša preobuče se na prosjačku, torbu o rame, u torbi gusle, palicu u šake, pa na put.

— Vrli Grubeša! — hoće on za gospodara u vatru, doda ushitno Angja.

— Obagje lijevu obalu Spreče, zaviri u najmanje seoce, pak neće na Maglaj već krene uz rijeku put Gračanice.

— Zašto tamo? upita Angja.

— Veljaše mi da ga je tamo gonila nekakva nevidljiva sila. — Premetavši se po Gračanici pjevajući i proseći na raskrsnicam i po pivnicam, sabere da malo po Svesvetijem Turci dovedoše nekakva starca u Gračanicu, pak onda s njime put Sokola 2). — Grubeša na Soko, a tamo ni glasa; onda natrag, pak preko Ozren-planine da sagje na Maglaj. Kroz planinu, srećom

---

1) Spreča, rijeka koja utiče u Bosnu prema Doboju.

2) Soko, gradina na brijegu toga imena u nahiji Gradačkoj.

Digitized by Google

naigje na čobané Pavla Smrdinjevca, našega staroga prijatelja, koji mu kazaše da osam dana po Svesvetljem; nekakav jogunasti poturica s momcima tude provede starca svezana i maramom do očiju pokrivena, otme jim dvisca, pak spreče niz planinu kao da će na Smrdinj. Htijaše Grubeša na Smrdinj, no kazavši mu čobani da je Gospodar otišao do Srebrnika, vrne se na dom da me o svemu ovomu obavijesti.

— Starac svezani i prometani, ja bih rekla da je Vuk, doda Angja koja je pomnjivo slušala Milanovo povijedanje; — no ko da bude taj jogunasti poturica?

— Ustrpi se, poznačeš ga, odjavi Milan, i slijedi. Pomislih i ja da svezani starac za stavno je moj otac; pa i od čobana naznačeno doba kad ga vidješe, tvrdilo me je u toj misli. S toga naredivši bratu Andriji i Grubeši da paze na naše stanište, i bilo što bilo od mene, do četrdeset dana da ne maknu s mjesta, uputili se, kako ti rekoh zadnji put, da ću na Maglaj. — Pribrodivši Bosnu, pade mi na um Modrić; daj da se trknem tamo do našijeh fratara, Bogu se pomolim i njima preporučim 1). Trkoh se, — ostavih Ocu Danilu zadužbinu da mi užeže voštanicu pred Božijom Majkom — pak, po njegovu svjetu uporavih na Smrdinj. — Nakon mnogoga stradanja udarih na Pavlova vrata.

Pavao prihvati me kao otac; pobrine se s mojom nevoljom; te kad zamijenismo riječi i naše sumnje, Pavao dobro promislivši reče mi:

— Ti ne idi nikuda, već stani ovdje kod mene. Ja ću otići kud znam, i do tri dni slobodno sam natrag sa glasom... koji bude. —

1) Modrić danas varoš u gradačkoj nahiji; bijaše negda kod njega samostan Franjevaca, što Turci razoriše.

Kako reče, treći dan pred samu noć bahne Pavao i žalosno mi pripovije, što bi mučno drugomu vjerovao ... Nu kako da ti javim što mi je povidio? .. Uvijeliću te Angjo! ogorčiću ti srce, sestro! al mi je teška nužda da ti sve kažem, er ti jedina .....

— Oj Milane brate! gorčilu je već vikla tvoja Angja; kazuj što bi; nek pinem i tu čašu, pak na taj čas mé prekinula.

— Neće te prekinuti Angjo; no kad bi i to bilo, jednom bi te pregorio. Ali, kako je posao opleten, bojim se za mene grgjega.

— Česa grgjega? zapita naglo Angja hvativši Milana za ruku.

— Da te drugi za mene živa ne posvoji; odjavi turobno Milan.

— Šta reče Milane!? zavapi zanosno Angja, — šta reče? — ta riječ se u kam uprla! — Angja jal' Milanova, jal' ničija! — Er, — i skočivši na noge povadi nož iz njedara, — vidiš ovoga? .. ko god bi za me prihvatio osvem Milana, ovijem bi mu srce raskrojila. —

Reče i ostane za čas svijem kipom naprta na desnoj nozi, a s lijevom naprijed istom tle doticaše: u desnoj ruci nož izdizala je spravna da udari, dočim lijevom uzdržaše kabanicu koja u onoj zanosnosti bijaše joj spuzla se sa ramena. — Joh, kako divna kako ushitna sine u taj čás ispod kabanice! kosu spuštanu ispod zlatne crvene kapice po malo vjetric odnošaše joj sa pleći: svilena haljina sušnjetajući povijala joj se je ikoliko oko ubavoga tijela, koje na polumračnomu mjesečnome zdraku činilo ti se je da trepti, da se izdiže na polet. Bi rekao, nije umrla djevojka, nego Vila planinkinja spravna da udari na svetogrdnog ockvrni-

Digitized by Google

telja tajnosti svojijeh pećina; il Genij, čuvar Doborskijeh ruševina, jur da prhne u vazduh proć nevidljivomu neprijatelju, koji prijećaše poraz kuli, jedinoj podrtini svoga staroga zavičaja.

Sagleda ju Milan, i nemogavši odoljeti svomu srcu, skokne — svije rukam dijevu oko pasa — nježno na grudi prisloni, vapeći: — Divna ti si, Angjo sestro! —; ne, ne treba tvoga noža gdje dosiže Milanov šestoperac — umiri se, — već vidim i poznam da si do smrti moja. — Sada slušaj što mi je Pavao kazao:

— S one strane Ozren-planine oca ti je zaskočio na osami Imbro Čorić samočetvrt; napade ga i sveže, i da umetne trag, odvuče ga prvo na Gračanicu, pa kao da će na Soko: ali noćno udari na se preko Ozrena u Maglaj. Tu zadržao se je dva dana, i opeta noćno nekuda s Vukom iščezne. Do Spreče nije s njime dolazio, er na hanu bijaše sam Imbro s momcima; valjda negdje ga je ostavio, kod kakva svoga ortaka, da bi mu potajno pričuvao ga. Dokle — — zašto? — to već sam Bog znade. —

Dočim Milan povijedaše, djevoka stade blijedjeti, te napokon naslonivši čelo na lijevo mu rame odjavi ražaljena: Teški glasi, mili brate! — teški glasi! — — domišljam se uzroku — — pa i znam što ćeš sada tražiti od mene —

— Za uzrok malo marim: — što god misli Imbro zaman mu misao i hajdukovanje. Najveće mi je do toga, da uzaznam gdje mi otac, komu ga je pridao; — a to, jedino ti, po Bogu sestro — — —

— Joh Milane!, prekine mu Angja, — Ti jednu misliš, a meni je pred očima druga. — Pak izdižući glavu sa ramena mu, slijedi: — Rekoh ti da je težak glas što si mi donio, a uza nj — oštar klinac srcu

Digitized by Google

momu. — Ne domišljaš se junače, da poturica, er nemogu više da nazovem ga bratom, sada lasno, da ne rečem za stavno, pozvaće te da biraš megju Milicom i Ocem? — jal' ti njemu sestru, jal' inačije, on tebi na nožu očinu glavu: — a kamo će ova sirota? — —

Zamukoše obojica. — Milan krstjanin i junak, toliku okrutnost i nevjeru nije ni snijevao; — a kad mu djevojka javi svoju misao, udari korak na se, te i dva i tri krati progje se rukom po čelu, bržek da razvedri smućenu pamet, po kojoj prebacivahu mu se tri slatka predgleda u jednoj te istoj pogibi — Otac — sestra — zaručnica: — namrgogjeno lice jur htijaše da blijedi — no junačko srce čudnovatijem naporom otrese se, pak tronutijem glasom nastavi:

— Mogao bi i to poturica, mogao bi! er smetne i čovještvo — — no bolja mu je da nikada ta na um ne pane mu, er — — ne doreče, već hvati se za lovački nož što o boku mu visjaše — zaječi i zubima škripne. — Opet se svlada, pak iz tiha slijedi: — Pazi Angjo, da što prije doznadeš kamo mi je turio oca, pak tražiću da spasim i njega i tebe i svijeh, vjera ti Milanova.

— Okoran je Imbro, znadem ga dobro. No živa mrtva, nastaviću se da mu izmamim tajnu.

— Da si Angjo manula s kule o Lučinu, kad sam ti velio bježmo, ne bismo bili na ovo došli: a sada eto. — —

— Kazah ti zašto: ne mogoh onda ostaviti sama na domu bolesna brata ako i poturčena, — prikorni bili bismo i ja i ti. — A paka znadeš i sam, bolest kad je smrtna, hoćeš nećeš da i najopačijemu oči otvori. Mišljah brižna, da ako Imbru bude kucnuo sugjeni čas, ne bi li ga bar pred smrti Jezusu povratila? ——

Digitized by Google

— Bog zna što je za bolje. — Doba je da odlazim: — nadaj mi se do tri dni; pazi na znakove i zbogom.

Milan iščezne kao magla kuda bijaše došao; djevojka kroz raskrojene ozidine sa kule poslijedi okom tanku sjenu odlazećega: i kad nestane je, uzdigne ruke k nebu — prekrsti se — pomoli se — pak otpre vrata i sagje u svoj stan.

Digitized by Google

II.

Na obotu koga sačinja Lišnica sa svojijem putokom u Bosnu napravljen je poput tvrgjavice stan Adži Bega Useina, staroga turčina po krvi i ćitapu, od porodice onijeh koji za vrijeme Mehmeta II. nastaniše se u Bosni i zabegovaše. Za mlada uz oca vojevao je i pomagao da uzmnože imutak, a sada starac uživa ga; kao pravi turčin pohodio je ćabu više krati, avdes uzimao je, klanjao je do tri put na dan, svaki petak išao u Džamiju, postio Ramazan a slavio kurbam bajram. Imao je kmetâ pa nije jih globio; i sinovima, imaše jih dva, Muja i Tuslana, velio neprestano: „Jok sinci, ne suisite kmeta, on radi za nas, treba mu zato da imade i on svoju potrebu. Koran veli: „Nek gjaur služi Turčina, al daj mu muhimat“ 1). — Bijaše udovac, mirne ćudi, i, iznimak one dobi, ne bijaše krvopija proturenijeh krstjana. Bosanskomu poturici ne vjerovaše do kraja: nazivao ga je „Turčin za nevolju;“ pa i sinovima isto načelo ubijao u glavu.

Mujo stariji Useinov sin imao i svoju bulu i dvoje djece, i pravo sada bijaše ga prvom spremio otac na ćabu. Tuslan mlagji bijaše jošter bećar.

Negdje dva tri dni pred Mratinj-dan, u sobi nastrtoj mutapima i sagovima, a naokolo ogragjenoj jastucima sjedio je podvitijeh noga stari Usein. Duhanio je iz tiha na dugi ljudikovi čibuk i kad no kad poglagjivao

1) Muhimet — potrebna hrana.

Digitized by Google

rigju bradu koja, u rt sakupljena, slazila mu je niže prsi Pred njime je malo izmaknut mangal 1) pun žerave da sobu mlači ; — blizu prozora, uzmetnut na jastuk, sjedi i duhani sin mu Tuslan, lijepo momče golobrado, istom mu zacrnjela nausnica, oko koje u besposlici prstima čarka i zaman oteže : — nema još dlake da zasuče brke.

Kroz odvaljeni dim od lule sveo bi oko starac na svoga golobrada, pa bi se i posmjehnuo zaludnome otezanju, dok najpotlje :

— Aja, sinak, reče mu šaljivo, badijav ti glagjenje i otezanje, nema tu jošter brka da zasučeš.

— A uzrašće, babo, kad Bog da, — odjavi Tuslan malo peknut, — pak ćemo ga sukati.

— Beli beli, pak onda bićeš mi pravi gazija, 2) pak ćemo te ženit!

— Do toga niz Bosnu mnogo vode proteče.

— Jera ?

— Bolje mi ovako neg s Bulom. — Mlado momče svud pristaje, svakomu milo ; a kada oženi se, bio i prošao.

— Ha-ha-ha, grohotom se Uso nasmije, pak doda : moj Tuslo voli ašikovati 3) su pedeset, neg mirovati s jednom. — Dina mi 4), sinak! nije ti ta dobra. Ne valja dirati gdje ne misliš pristati, velili su stari, pa i ja tebi kažem. — Nu vrzmo maskaru 5), — kaži mi,

---

1) Mangal — Sud bakreni dosta velik sa išupljikastim pokrivom, za ognja. Tako i danas nazivlju ga i Bošnjaci i Stambulije : i u Dubrovniku spominje se.

2) Gazija — junak.

3) Ašikovati — ljubovati. —

4) Din — Vjerozakon ; Dina mi — Turske mi vjere.

5) Maskara — šala. —

Digitized by Google

jesi li ulazio k staromu Vraničiću još kojom od kad nam ga oni poturica dovede da bi mu ga počuvali neko vrijeme?

— Bijah prekojučera. — Nu kaži mi babo; čemu tako prezirno nazivlješ Imbra Ćorića poturicom; on je već Turčin; nijesi li mu ti kumovao kada se je turčio?

— Turčin jok — već poturica, prigłavi Usein: a poturica vazda poturica ako sam mu i kumovao. — Progj se, sinak, poturice, taman do sedmoga mu koljena — ištom na sedmomu koljenu moći ćeš rijeti da je Dinom turčin: no po ćudi i krvi? — Jok vala — nikada! —

— Jera, babo, tako? — Imbro je junak, — pa i pleme Ćorića.....

— Vrz'.... prekine srdno starac; — — a sva ta isturčena plemena, veće će zla naćerati na Bosnu, neg mi Turci počinismo kad je osvojismo. — Ko uzžive vidjeće.

Tuslan se zamisli: — nije mu se dodjedala ova stroga očina osuda o poturicam, zašto? znaćemo paka. — Usein odvali nekoliko dima, pa priuze:

— De kazuj, jeli ti se šta potužio Vraničić na momke? — — jeli ti kazao radi šta zarobi ga Ćorić? er ja baš do danas ne upitah ga ništa o tome; žao mi je — a stari smo poznanci.

— Nije mi se potužio na momke: — a zašta uhvati ga Imbrajim, ja ga, pravo, ne upitah; a on mi ne reče išta. — A ma babo, kazaću ti jednu: još ono odavna, kada je kod nas dolazio stari Vraničić, zapazio sam da lijepo zbori, pa me begenisao; — te baš i prekjučer otidoh k njemu da se porazgovaram, i

Digitized by Google

da starcu malko vrijeme progje. — Vala naslušao sam ga se — svaka imade mu mjesta. —

— Ne znaš ti, sinak, Vuka! — ne hvaleć mu vjeru, bijaše pravi junak i čoečina. — He — ma da.., . šta ćeš?.... Hajde Tuslo, pregledaj staroga, te ga ponudi nek dogje k meni da se mi dva stara prorazgovaramo.

Pogje Tuslan i do malo vrne se sa starijem Vukom. U to Uselh, plesnuvši dlanom o dlan dozovne slugu kojemu čini da nagradi dva debela jastuka jednoga vrh drugoga i da jih namjesti s one strane mangala.

Tuslan kad ugje u sobu, priuze svoje prvašnje mjesto; a Uso pokazivajući rukom na jastuke nagragjene:

— Posadi se, Vraničiću, reče mu; ja znam, ti nijesi vikao sidjeti podvitljeh noga kao mi Turci, eto ti tute spravljeno — namjesti se.

— Hvala Bože! odjavi Vuk sijedajući; — ostarjeli zglobi a dosta muke pretrpjeli, pak otvrdli te da sam i vikao, mučno bi koljena podvio. — Oduši turčin dva tri dima, pak doda: — Žao mi je, Vuče, a i prije ti rekoh, da te dopada ovaka nezgoda, pa taman da te predadoše meni da te pridržim! — A šta ćeš de, — svojoj sudbini niko ne izbjegne; ali opeta bolje da si kod mene neg kod inoga. —

— Veljah i ja sam sobom: kada me je ovaka dopala, bolje mi je da sam ovdje kod tebe nego drugovdje; no nije mi do toga, bože, već krv mi je na srcu, er me lupeški onaj hrzuz napane, te svezana i maramom, kao ženetinu, po obrazu potrpana, proturi sjemo i tamo dok tebi predade me. — Ko bude me poznavao, šta će bit rekao! — He, Beže Uso, golema

Digitized by Google

mi je sramota! — A ti već znadeš, kada se do nečesa dogje, ljaga ne pere se, već krvlju.

— Budi miran s ote strane: ja te mogu uvjeriti da te niko nije poznavao.

— Zadosta je da si me ti poznavao: šta ćeš biti rekao kada si me onakoga vidio.

— Dina mi ni riječi! — neg naružih Ćoriča kada mi se pohvali kako te bijaše spopao.

— Vala baš junački! Petorica na jednoga, i to stara, neoružana i spavajućega pod bukvom! — vjere mi, pravo junaštvo jednoga.... ustavi se i proždere riječ obzirić se na Turčina.

— Jednoga poturice, doreče Uso; tako je: — er pravi turčin to nikad nebi bio uradio. — Neka sam mu kumovao na sunetu 1) — ipak, na Usovoj pameti, svegjer je poturica, kojemu ak' sam držan po čitapu 2) da pripomožem proć gjauru, ali nijesam da mu vjerujem. — No reci mi Vuče, znadeš li, jera te 3) uhvati, pa meni predade neka bih te pričuvao za vrijeme? —

— Vjere mi, beže, ne znam. S Ćoričima ne imah nikada prepirke ni svagje; paček bijasmo negda dotle prijatelji da ugonorismo megju nama zaručenu djevojaka. Kad paka Lazar Ćorić pogibe, a ja s mojijem preturih se inugje, sve se mijeni. Pravo od tada ja s Imbrom kao da ga nije na svijetu; — tražijaše li on mene? i zašto? gjavli ti ga njegovi znali. —

— He — što ti ne znaš za Imbra to je jedno; odjavi Uso gladeći bradu i odišući po koji dim iz čibuka, — — a je li tako kod Imbra, da on ne traži tebe?... Meni nešto Vuče igra po pameti.

1) Sunet — obrezanje.
2) Čitap — koran.
3) Jera te - zašto te, - obično i danas kod Bošnjaka i Hercegovaca

Digitized by Google

— Možda što i meni — pribode Vraničić.

— De nu, nek čujem tvoju — — ako se saudarimo.

— Tvoja je starija Useine ; — de ti prvi —

— Jok vala ! — kazuj ti — pogodi mi —.

— Haj'mo de — Od kad me ovdje sprtljaše, svakojake sam misli premetao dok stigoh na jednu. Imbra-Jim poturčen nije se zaboravio Ilije krstjanina, te slobodno jednako smijera na moju Milicu u koju bijaše zaljubljen. Prosit je, zna da mu ne koristi, er nas već zakon za vijeka razlučuje ; — a otet je, ne može. Jeli baš od prije mislio da me se kakogod dočepa, ili vrag mu šapne to, kad na me spavajućega naigje, znaće on sam ; — ele kako god bi, sreća mu udjede, — uhvati me, pak misli davati me sinovima na otkupe, oca jim za sestru. Inačije mene vrć na muke, i tijem jih usilit da mu poklone Milicu. —

Pruži se Usein preko jastuka i plesnuvši Vraničiću rukom po koljenu, zavapi : — Taman tako — taman tako Vuče ! istu ti je promišljao i stari Adži Uso, kada malo prije reče o zamjeni.

— A šta ino da promisliš kad nijesam mu kriv ni dužan ? —

Tuslan koji do onada muče slušao je razgovor dvaju starijeh, skokne na jedan put te zapita Vuka : — A kad bi već i tako bilo, bi li opeta nastala zamjena ?.

— O moj mladi Begoviću, odjavi mu ovi tiho ali stavno : — O kakvoj zamjeni zboriš ?.. Imbro i sestra mu mijenše vjerom ; ni Angja Milanova, ni Milica Imbrova dok teče jedan Vraničić : — Zakon ne dopuštaje. —

— Jera ne ? priupita s' netajanom zadovoljnošću mlado ture.

Digitized by Google

— Nemoj sade da o tome zborimo; — svak svoju svetinju treba da poštuje; — ko je gazi, kukavica je. — A pitaj baba, on će ti kazati jeli tako. —

— Miruj Tuslane, doda Uso; Vraničić znade šta zbori; — a tebe se ne dotiče bila ne bila zamjena: — koga se bude doticati, ti će je razdirati.

— A dotiče babo, prida posmijehljivo Tuslan.

— Šta — Šta? upita ga pooštrijem glasom otac.

— Kazaše mi, er tamo jošter nijesam dolazio, da je Angja Čorićeva gjusel-djevojka [1]), da je kao sa neba melek [2]), pak sam ti taman ašik [3]) za njom. — Od onomadne gledam kako bih ti rekao da mi ustaviš djevojku, no stidih se prvi o tomu riječ provesti. — Sada evo pane mi zgoda, pak te molim, babo, isprosi mi Angju Čorićevu, prije neg je dru...

— Jok vala! — sjekne Usein; — dok ti je babo živ, ne miješa se Adži-begovića krv sa krvlju poturicâ. — To rekavši stade gladiti bradu, i gustijem dimom iz čibuka zakudi oko sebe.

Tuslan poznaje vrlo očinu ćud, pa znao je što onaj suviši dim znači. — Nije se nadao tome ozbiljnome „jok," koje reče li ga jednom Usein, ne poreče za glavu. — Ponikne zlovoljno momče; — htijaše al neda mu se mirovati, već mahne iz sobe u avliju. — Poprati ga otac okom, i kad već izagje nastavi:

— Hm... Šta bi hotio moj Tuslo? da mi uvuče u dvore poturicu? — bre nikad; — jošter Uso ovdje zapovijeda. — Nezdrela glava, ne zna da mnogi su legli

---

1) Gjusel — krasan
2) Melek — anđio
3) Ašik — zaljubljen.

Digitized by Google

večerom spavati uz silom poturčenu djevojku, a jutrom nahodili su se s nožem u srcu?.. toga se i po Bosni dogagjalo. — Omahne rukom te slijedi: poturici ne vjeruj ni na sedmome koljenu. —

— A šta ćeš Beže Uso, reče mu Vraničić; ne ljuti se; mlado momče ne razabira do kraja, pa i ne zna; no kad mu budeš kazao razloge, pridaće se; nije Tuslan rgjavo dijete. —

— Nije ovo njemu od sebe palo na um; — pa prijeteći prstom, doda: — ovo mu je ona poturica upila u glavu; pak znam i zašto. —

— Čuj li me Uso! — da te jednu molim, bi li tvome staromu poznancu Vuku pogodio?

— Deder, da te čujem.

— Ja sam ti od omete; — ti sam kažeš da Imbru poturici ne vjeruješ; — — haj' sreće ti puštaj me da izmaknem, pa da bježim k mome pribitku: — ho' li de?

Zagladi se Usein i dva i tri puta po bradi, otegne je, zavrati je; — raspali novi čibuk, što mu momak bijaše donio, — te napokon nepovoljno izusti se: — Jok Vuče!..

— Za Boga, Uso! zavapi ovi.

— Jok: — zadao sam tvrdu vjeru da ću te pričuvati za vrijeme: sad mi je žao; — al preko vjere nikad radio nijesam, — pa niti ću. —

Te baš hoćeš, da ona neprilika metne me na 'muke? —

Izdigne turčin ruku u vis a skloni glavu malko na stranu i doda; — Svakomu svoja sudbina! —

Ovako nenadno i hladnokrvno — svakomu svoja sudbina — smuti do duše briźnoga Vuka. — Videći on Usein baš ljutita na Imbra, a saslušavši šta

Digitized by Google

pričaše protiva poturicam ; pomisli da mu je po zgódi zaprositi slobodu. Prevari se žalosno ; er Uso nakon svega toga, i pri svemu svojemu tobožnome poštenju i razložnosti, ostade turčin, i dotjeran do raspuća, voli poturici, mrskomu Imbru, neg gjauru, svome staromu poznancu. — Vuku su preko šesdeset godina, svakojakijeh nevolja pretrpio je, ali junačkoga srca, ne bijaše pod njima klonuo: — sada paćeko problijedi i zamisli se. Nije su ga grozile ni smrt ni muke kojijem se već nadao, neg misao svojijeh. — Odmah prividi iskopanje svog doma, er štogod bude od njega, sinovi ne će ga puštati neosvećena : a tada ? .... Ko god pozna današnje bosanske poturice, i kako rade dok iskopaju kojim je na zubu, lasno će dohvatiti sve što zasužnjenomu Vraničiću grozna misao predoči.

Namrgodi se starac, — ustane i podne taki uzdah da većma nalikovaše jauku neg li uzdahu. — Usein, sklonjenijeh oči, tarijaše se po čelu s sisom od čibuka, kao da nešto mišljaše. — Bijaše li to turska besćutnost? ili neki naravni stid koji ti neda gledati na čeljade nedužno, a po tebi jur do skrajnosti sagnato? — Vuk uzme da je posljedni, tim odlazeći reče mu odlučno :

— Useine, ja odlazim k mome zatvoru : a ti pazi, pristoji li ti da nevina i nedužna čovjeka budeš pokloniti nevjeri u očitu smrt.

— Ne treba da ideš k zatvoru. — Vanka znam da ne možeš, pa eto ti svega moga dvora, šetaj, stani gdje god te volja.

— Hvala Beže — zatvor malo poširi, ali svegjer zatvor.

— Dalje ne mogu, odjavi mu besćutni turčin.

— Što Bog da i sreća, reče Vuk s vrata od

Digitized by Google

sobe. —

— Sagje Vuk u avliju da se po njoj prošeta i razabere, pa i da razgleda kakva je tvrgja što mu brani jabanu. Prošeta se sjemo i tamo nekoliko puta, hladni zrak razgali mu pomućenu krv, vidi da o bježanju ne služi mu misliti, — stane malo, — izdigne glavu k nebu da svog Boga zavapi, i u to sjeti se da u dvoru imao je dobra privrženika, Jusufa momka krstjanina. — Ovoga on isti, izbavivši smrti, bijaše doveo k Useinu moleći ga, nek bi ga za čas pridržao kao slugu, dok bi mu on našao kako bi ga zdrava preturio inugje. Turčin u malo vremena spozna valjanost i vjernost Jusufovu, ostavi ga kod sebe uz dobru pogodbu, i obeća mu pod zakletvu da ga neće iko suisati radi zakona. Održa mu riječ, jedino što mjesto zvati ga Jozipom pravijem njegovijem imenom, prozva ga po tursku — Jusufom. —

S mišlju o Jusufu ožive bolja nada u srcu zasužnjenoga; da barem, reče sam u sebi, ovi douši sinovima mi gdje sam, a za ostalo Bog će providjeti. Zatim kako tičica u klijetki, nemogavši da je prelomi, sjede na popriječnu paličicu i od inada zapjeva; tako i naš Vuk sjedne na stupac kod jedne puškarnice, kroz koju stade gledati na rijeku tekuću u sjever od kule, i naslonivši lakat na koljeno podnimi glavu te iz tiha zapjeva:

Što si Bosno pomutila vodu?
Ali žališ ostarjela Vuka
Da je zapô u turačke ruke? —
Ne žali ga već no brza teci,
I kad budeš niz kraj Vučijaka
Skupljaj silu a romoni glasno,

Digitized by Google

Nek te čuje Milan i Andrija;
Kazuj njima da sam pri nevolji. —
Teci Bosno, taka vazda tekla,
A sa djecom mene brzo stekla! — —

Tuslan, koji je takogjer šetao po avliji, da probavi ono osječeno — Jok — svoga baba, čujući da starac nešto pripjevaše, približi mu se; posluša ga, te ištom ovi dovrši, zagigiće po tursku, prihvaćajući zadnje riječi:

— Tebe starče brzo s djecom stekla,
— A od mene Angju ne odrekla! —

Izdigne Vuk glavu, posmjehne se na mladog begovića, pa opeta skloni je na ruku.

— Pjevaj de Vuče, naš silom goste! — pjevaj de, dobro si začeo — reče mu Tuslan, u komu pjesma pobudi nekakvo ludo veselje.

— Hm - - - silom goste! - - reče Vuk sam sobom — pravo reče, tako je; pak slijedi jačijem glasom: — Tvome silom gostu prošlo je vrijeme da pjeva: — ne ostaje mu sada već da jadikuje. — Ako zapjevah, zapjevah od nevolje a ne od obijesti.

— Begović ne će da razumije, no opet: — Znadeš li kucati u tamburicu?

— Progji se, Begoviću, onoga koji je pri nevolji.— Tvoja je hora, ili sada ili igda: — jami tamburicu pa kucaj i pjevaj koliko ti drago.

— Bih kad bi znao da babo isprosiće mi Angju Ćorićevu. — Vala i bilaj! zapjevao bi, da se do Stambula čuje.

Digitized by Google

Ko je poslušao starijega, nije se pokajao, — priglavi ozbiljno Vuk. — Babo ti znade zašta neće da ti je isprosi: ne reče bez uzroka — jok. —

Tuslan ne misli neg jednu ; neće da razumije, nego opeta : — De kaži mi vjere ti jeli divna Angja ; ti je poznaš dobro.

— Moje su oči ostarjele, već ne gledaju na ljepotu djevojku. — Ne znam.

— A jeli koliko daleko od Maglaja Čorićeva kula ?

Vuku se već dosadi Tuslanovo zanovetanje, tim uskošeno odjavi mu ; — Ne ispituj me ništa, moj bezbrižni Begoviću, jer se meni druge po mozgu viju. — Ustajući pak s stupca, slijedi: — Nu čuj me, moj ti mali svjet! — Ako si štogod namislio, a bojim se da si, vrzi s uma ; — Ohaj se Angje i Čorića, er pod pragom Doborske kule ljuta zmija spava —, jaoh onomu koji bi je probudio ! — Vjeruj Vuku, i da si mi zdravo. —

— Stani, stani ! vikne Tuslan, hvativši ga za ruku, stani ne idi, milo mi je s tobom divaniti ; — ustav' se još jedan čas da mi bar istomačiš, šta si hotio s takom zagonetkom da mi nareče.

— Možda ćeš je s vremenom i sam odgonenuti ; — reče mu sa nekijem znatnijem posmjehom i ode put kuće.

I baš da uljeze a iz vrata makne, otirući se o nj, sluga Jusuf s begovijem čibucima, tobož kao da igjaše čistiti jih, i mimo grede šapne mu : „Milan će obaznati miruj“ — Vuk mrvu odahne i otigje u ognjište da se ogrije.

Tuslan ostavši sam, uze misliti o svjetu svoga silom-gosta ; razumije da sve zaglavljuje najpotlje na to, da se on progje djevojke Čorićeve ; ali zašto da se progje, i koja je ta zmija koja spavaše pod pragom, mla-

Digitized by Google

do ture i bez iskustva, nije se domišljalo. — Pršeć kako svako mlado momče, do malo vrže ća i svjet i zagonetku kako je on nazivaše, te opeta s mišlju da će na Angju; a kad tamo, pred Angjom zmija Vukova spava. Odvrže zmiju te hoće jedino da misli o djevojci, ali neda mu se; uz djevojku sve jednako zmija spava. — Ustane s stupca gdje bijaše sio, zaište čibuk, zapali ga —; zovne slugu Jusufa da ga ispituje o Doboru i njegovijem razvalinam. Jusuf domišljat, svašta mu ispriča a ponajviše o strašivijem noćnijem prikazanijam, koje narod kazivaše da se onudara verahu. —

Begoviću to se ne dodjeda, — na Doboru, uz zmiju Vukovu ima i šta drugoga, — to je odveće. Daj da mijeni razgovor; — zapita slugu o Vranićićima, er i prije koješta o njima ispitivaše ga; a Jusuf da jih kuje u zvijezde kao ljudi poštene, plemenite, imuće, pak kao junake a najskoli Milana. — Ovo mu se je dodjelo, er ne znaše ni on zašta, ćutijaše se naklon prema Vranićićima.

Tuslan baš, kao reče stari Vuk, ne bješe rgjavo momče, er jošter neiskvareno od turskoga bjesnila i bezakonja; pak možda s prostodušnosti koju ne bijaše svu do kraja izgubio; il s one neke neistomačive ćuti, koja nas čestokrati na prvi susret privrgne k osobi nikad prije vigjenoj, mladi Begović ćutijaše se naklonit prema Vuku Vranićiću još od kad prvom vidje ga u babovu dvoru. Sada paka, uz Jusufova povijedanja i uz razgovore s istijem Vukom, s kojijem često i podugo zadržao bi se, „začeta naklonost u njemu poveća.“

Pri nevolji i mala utjeha koristi; te i našemu zasužnjenomu nešto Tuslan nešto Jusuf nabave časâ po kojijem lašnje probavi gotov mjesec danâ zatvora u Useinovu dvoru.

Digitized by Google

III.

— Kazuj de, Imbro! čemu opeta spremaš se na put, a mene samu na kuli ostavljaš?. — Ovako Angja Čorićeva veljaše svome bratu, u istoj njegovoj sobi, raskošno uzmetnuta na jastuku, s desnom nožicom pod anterijom podvitom, a s lijevom toli pruženom da joj žuta štopelica ištom promicaše ispod svilene košulje. Bijaše ruke pod zatilak uplela, i s njima glavu izdizala da bolje gleda na brata gdje pribire dolame i jačerme, tražeći prikladnije za namišljena puta. — Gledala ga mlada pa joj dosadilo gledanje, te ga zapitala.

Pogleda je Imbro, pa šaljivo odvrati:

— Nu der ti momkinje i čobana! — ako se i spremam da putujem, ne ostavljam te samu.

— Da momkinje i čobana, onog golišine! lijepe meni stvari! — na kakve stražare spala je Čorića kula! — hvala! — hvala ti Bože! što sam dočekala.

— Ne plaši se, sejo, strašive su ove razvaline, pa i same brane nas na kuli; a kada bi do česa bilo, — Angja i Cmiljana valjadu za vojsku a čoban na baška.

— Ostav šalu, a kazuj pravo: spremaš li se na dug put?

— Vala! neznam ni sam... šest dana — sedam najveće dok pogjem i vratim se.

— Hm: eto, kao sam te vazda nukala, namjestio si čobana sa životinom u torinu prema kuli; izbe očistio si i napravio da može se u njima stanovati; sobe priredio si, divane ponovio; — hm — posmjehne se pa slijedi: — Da ti neideš po sreći dovest' djevojku? A i vrijeme ti je, brate! — 33 godine prevalio si. —

Digitized by Google

Hajde de, vodi je, u dobar čas, no kaži mi samo da je znadem pričekati. —

Imbra smute sestrine riječi — preobraze ga; — zašta?

Već čuli smo kod Adži Useina što Vuk bijaše kazao o zamjeni djevojaka megju svojom i Ćorićevoj obitelji, pak i uzrok što zamjenu utamani; i, kako Vuk i Uso opaziše, možda Imbro jošte mišljaše o obećanoj mu nekada djevojci. Tako bi. — Mladi poturica baš mišljaše po tursku: — Vraničići cijene, er Ilija nastade Imbrom, da se Milice zaboravio; — Bogme nije! Bio Ilija, bio Imbro — djevojka moja: Neće mi je dati er sam krst smetnuo? — Vala, smetnuću ja njih, a djevojku na silu podbiti. — Ovako Imbro mišljaše, ako i ne mogaše da se domaši Milice, er joj traga nikud nenalažaše. Priskočivši mu paka na putu sreća razigra mu se srce er uz Vuka ščepljena nadao se je da mu je gotova i djevojka. Htijaše s Vukom udilj na kulu, al nemajući kod sebe podobna zatvora, prevrže se s njim do Adži bega Useina kod koga, kako vidjesmo, ostavi svoga sužnika dok mu pripravit bude mjesto za pričeka.

Nakon toga pozove majstore da mu pospješno naprave i prirede u kuli što mu trebovaše. Poglavito bijaše mu da napravi izbe; te najprije načini torinu prema kuli za ovaca i čobana jim Balabana: do tada bo boravljahu svi skupa i živine i čeljad. Pak od jedne izbe napravi tamnicu starome Vraničiću: u drugu namjesti momke; a od treće male s desne strane ulaznjeh vrata načini zgodnu konjušicu. Jošter što inoga dade da se priredi, te dočim ta pripravljahu se, otigje opeta jednom do Maglaja da posjeti kuma Useina i pregleda svoga zarobljenika, ali ovom krati loš posjet a grgji

Digitized by Google

priček, er stari Uso nadrt nešto s Tuslana, nešto s Vukovijeh riječi, obruži ga do tamo. Reče mu da, kako je on radio, jedino žene rade, a ne turske gazije; te nek se sramuje za života, er od stara čovjeka ide da napravi nikšan preko koga smjerao bi na djevojku 1). A još grgja mu bi kad isti Vuk pred Usom zapjeva mu da ni tamnica, pa ni smrt njegova, nikad ipak nikad ne bi mu poklonila Milicu ni spojila vjeru s nevjerom.

Imbro iskao je da se iznese pred svojom novom braćom kao kakav silni bosanski beg, koji što namisli trijeba da mu bude. Bijaše se zahvalio da će slomit Vraničića i usilovat da mu pokloni svoju jedinicu; to bješe mu prvi pokušaj svoje sile, i baš mnijaše da mu je gotov.

A sada nakon onoga što je saslušao, kakav se je vratio s Maglaja na dom? nepitaj. Pred Useinom oklepi ušima, no kad se dohvati jabane, he mili Bože! pobijesni, udari u najgnušnje psovke — stade kucati momke — lomiti pod sobom konja — dok umoran gjogo poklekne i mahnitoga gospodara na zemlju svali. Kad na kulu pane, bijaše vas prevraćen, i od onoga dana nastade silan i opak kako najsilniji poturica. Sa svakijem se inadio, zlostavljao službu, rigao psovke proć krstu i krstjanima, a najveće kada bi se i iz daleka doticalo mu ženidbe ili Vranjičića: — učio se je da bude silan; — a jedva prije čekao je da privede Vuka, nek bi barem na njemu iskalio svoju bjesnoću, pak Milice se nikad ne dočepao.

---

1) Napravili od Petra nikšan da preko njega udariš na Pavla. — Čuo sam ovu izreku od nekoga Samargjije Bošnjaka koji mi je istomači. Znači „zlostavljati jednoga dok po njemu stigneš i dohvatiš se drugoga“.

Digitized by Google

Angja bijaše se sjetila da Imbro već nije oni prvašnji al neznajući uzroka takoj promjeni, kad i kad naletjela bi žestoko. Pa eto i sada, sa šale dogje do gustijeh, pominjući mu nevino da se ženi er mu je vrijeme. U zao čas po nju! er poturica udilj s mišlju na Milicu, pak na Vukove riječi, po kojijem privigjao je da će mu biti zaludno sve što se spravljaše da uradi; za to preobrazi se, jedovan poblijedi, i poprijeko gledajući na Angju vrisne:

— Kakav ti je šeitan 1) prišaptao da mi spomeneš djevojku i ženidbu? — Jer neznaš, kero, da druge ne vodim dok Vraničićevoj Milici krst ne slomijem i bulom je mojom napravim?

— Pa de! — čemu me zato kerom nazivlješ? — vodi je — i mirna krajina; — odjavi hladnokrvno Angja.

— Vodi je? — — al neznaš da neće da mi je dadu er sam vjerom prevrnuo? — haa — vala trista njihovijeh krsta - - - - - - i prićne po novoj nauci zbijati na rpu sve što najsvetijega znao je od krstjanske vjere sa najsramotnijem, najsvetogrdnijem što mogao je iznaći il promisliti, — hudoba lajala je kroz usta poturice. — Kada već izmoren ali ne sit vike i psovaka prestane, Angja iz tiha ali ozbiljno opomene ga:

— Ostav, bolan Imbro! — ne ljuti se tako, er zlo radiš samu sebi; — — a pak jazuk 2) ti je da plešeš danas, ono što jučer ti isti častio si.

— Šta? — vrisne opeta Imbro — zar braniš mi krst? — Zar snijevaš ti jošter o Milanu? — Dina mi

---

1) Šeitan, — hudoba (satana).
2) Jazuk — šteta, grehota.

Digitized by Google

i Sveca mi! staroga Vuka, sutra kad na kulu privedem megju dva ognja peći ću: — a Milana, kad hoj' ga, vala i bilaj! netom se prvom sastanemo, dovest' ću ti ga jal' živa jal mrtva, na krst mu se - - - - -

Uzdrhta se u Angji srce s ovoga što sada nenadno obazna, — smuti se, — no spomenuvši se preporuke Milanove svlada se, pritisne rukom grudi da utaži lapat, pa naravno odjavi mu:

— Bolan Imbro! čemu puštaš da te jed zaslijepljuje? — Ja u šali tako nešto tuknuh, a ti odmah vrisnu na me kao nikad. — Kušah da te utažim, a ti grgje.

— Kako neću, kada mi napominješ one - - - one - - -

— Koga ti napominjem po Bogu brate? — ti sam, a ja ti riječi ne pisnuh, prijetiš mi Milanom o kojemu već nemislim; kažeš o Vuku da ćeš ga peći megju dva ognja, i što ti ja znam. — Vidiš brate da si zašao, neznaš što govoriš: — gdje ti je Vuk? — gdje ti je Milan? — — Ostavi brate, ostavi, umiri se — a ja ću sade - - - -

— Gdje mi je Vuk? — hee: — gdje mi je Vuk? — Nijesam ti kazao do danas, no znaj da taman evo sutra spremam se, da ga svezana prevedem od Usa Adži bega s Maglaja pravo na Čorićevu kulu; a kad ga budem preveo, vala! čudiće se malo i veliko šta će uraditi od njega Imbro.

Angja je obaznala što je htjela; al u isto doba stigne s hitrim mislima sve ono što za ovijem trebovalo je da se riješi, — muka je skopa — poblijedi. Sreća da Imbro zaberio se u gvozdenu košulju koja je o klinu u zidu visjela; — u to Angja brže bolje protere se rukam po čelu i obrazu, pak napravljajući kapicu i svoje crne pletenice, doda na po usta:

Digitized by Google

— Budá bolji, brate, šta ćeš od stara čov — —

— Šut' — zaustavi joj riječ na ustima poturica, — šut. — Radiću od njega što god me bude devati 1). — A ti izdiri — pripravi mi ručak — pak spravljaj ruho, er prije neg Imbro dovede Milicu, Angja Čorićeva biti će bula Tuslan begovića. — —

Ne ustane Angja sa jastuka kô čeljade ustaje, kad ovo sasluša; već jednijem mahom nagje se na nogama posagjena kô da iskra munjevine kroza nju je proletjela i uzvrgla. Stavi ruku za njedra i dotakne se svog pouzdanoga noža; pogleda na Imbra, a ovi na nju, nu tako strašan, tako daj da rečem, munjevan bijaše sestrin pogled, da brat nemogavši ga održati, skloni oči k zemlji — Htijaše da nešto reče, zamrmlja — ali Angja kao diva uvrijegjena vikne mu:

— Spomeni se da roh nijesam ničiji; nijesi me kupovao, nećeš me ni prodavati; — za ruho moje nek se niko ne trga. — Znaj a pamti da Angja Čorićeva nikad do vijeka neće biti bula Tuslanova. Velim ti, i kaži mu. —

To rekavši maši iz sobe i uzleti uz stepenicu na gornji svod od kule. —

Imbru, kojemu nikad do danas ne bijaše se objavila sestra tako grozno divno i čarobno, ispade iz ruka i o tle zvekne gvozdena košulja koju bijaše snimio sa klina da je pregleda. Za čas, krv Čorića, starijeh bosanskijeh plemića, poteče mu po žilam; — zasrami se da je poturica; te nemirno osluhivao je kako Angja brzijem stupajem uzlazi kamenite stepeni do svoje sobe;

1) Devati — biti milo.

Digitized by Google

— i kad već čuje da je lupila vratima za sobom, ištom tada ispusti duboki odihaj iz nadutijeh grudi. — Zaklima glavom, a po staroj nauci, do jučera krstjanin, izdigne desnu do čela — htijaše da se prekrsti: — No brže bolje sjeti se da je poturica, te zapljune u šaku kojom htjede da se zlamenuje, izvali dvije tri na svoju proć krstu, i kao presenećen zavapi na momke;

— O Mujo! o Alija! — da ste ovdje. —

Stane se momci pred Gospodarom.

— Dete, srdito jim naređuje, — gledajte je li sve zdravo na ovoj gvozdenoj košulji, da ne bude prelomljen kojigod obručić, da ne bude kojigod ispao i ostala šupljotina; — onda oterite onaj štitak (pokaže ga o zidu) — pa i koplje — paa.. i šišak s čelenkom — nek mi bude sve sjajno. Pregledajte i vaše oružje, nek bude oštro, er sutra čim pukne zora, ićemo na put. —

— A kamo Tàfik?

Timari konja, gospodaru; odjavi jedan.

— He — dobro. — kazujte mu nek prije zore azurati [1] gjoga i sebe. — O Mujo!

— Lepe [2] Gospodaru!

— Psi ti jeli majku! — ako ne bude sve kao rekoh, ti ćeš mi platit za svijeh; vala ću na tebi izagnat ćsip!

Nemajući već šta s momcima, uzvali se na jastuk, i zovne sluškinju, kojoj, čim stupi na vrata, šaljivo rastužen, zahínka:

---

1) Azurati — pripraviti.
2) Lepe — zapovigji.

Digitized by Google

— He — Cmiljana! — Gospodarica ti se razljuti na me, pa mi ne dade ručka; — ima li de tamo štogodi gotova, da nahraniš tvoga gospodara? —

— Cmiljana zaklima glavom, da ima. —

— De, vjere ti donesi er sam ti lačan. —

Sluškinja namjesti pred gospodara mali sto sa pilavom, ovnovinom, komadom pečena, i uz to kruha i sud vode. Pogleda Imbro poprijeko na vodu pa uze da ruča. Kusa po tursku, zalaga se prstima — prisrknjiva vode, nu malo je niz grlo pušta, češće pogleda na momke, koji rabotajući ispod oka pogledaju opeta na rpu pilava i ovnovinu, pa slinu proždiru er brižnijem vodne zubi.

Mujo već gotov sa svijem poslom, sagne se da iz jednog sandučića izvadi i pregleda dvije puške male, nezgromno oružje onoga doba kada stopro puška bijaše na svijet izašla. Bolji i bolji bijahu nabavili takoga oružja, i nošahu ga il pri sebi ili o sedlu na konju u dugijem putima i u boju. Do nevolje nebi se palila puška mala, er jednom ispaljena, dok bi se opeta nabila i napravila, htjela se je ruka Božija. Videći Imbro što Mujo hoće, vikne:

— Ne diraj u što ne rekoh ti, da ne vidiš što nijesi vidio. — Ostav'; — izdirite obojica, i gledajte da ručate, pak na posao. —

Momci jedva dočekali da jih otpremi na ručak, makoše udilj. Istom ovi iz sobe, Imbro glasne sluškinju, koja viknuta običajima svoga gospodara, pristupivši stade da rasprema trpezicu. Digne sve što na njoj bješe, osvem pečenke, koju pokazavši prstom pogleda na gospodara, a ovi mahne rukom da je ostavi ondje, i doda na po usta:

Digitized by Google

— Hajd' brže bolje, natoči mi imbrik [1]) već znadeš česa, i donesi mi ga opazno da ne vide momci.

Sluškinja vraguljasta i domišljata pokaže na ruci il će manjega il većega natočiti.

— Većega rgjo! ne viš' da mi trebuje pokvasiti grlo izmuklo s' ono magaradi što sada iskod mene izagnah?

Do malo trenutaka, eto mladoga poturice već mirna i zadovoljna. Do ruke mu je imbrik od dobrijeh pet kutala, pun rujnoga veseljaka; pred njim čaša, i pečenka; — vrata su od sobe zatvorena i zavrnuta —, a Cmiljana straži da ne bi kojigod nenadani pridošalac zastigao gospodara u tajnomu grljenju sa njegovijem imbrikom.

Natoči Imbro odmah čašu dobra vina i krhne je oduška, pa i drugu, pa i treću do pole. Ovlažio grlo, stade zalagati se pečenkom i kruhom, pa prisrknjivati rujnoga do tamo. Negleda nepovoljno na imbrik kao prije na vodu, neg poturica posmjehuje se na nj, pomiluši ga svakom prije neg bi ga dohvatio da nalije čašu, pa se i u čašu zagledao prije neg bi je popio.

Silovita kiša uduši vihar, pa ako i za kratko vrijeme navede tišinu. Našemu Imbrajimu imbrik dobra vinca utiša tursku silu; i oduzme mu misao od ljutijeh predmeta koji ga malo prije razdraživahu. Ne bijaše to prvom, da, ocijedivši do kapi imbrik, prihvatile bi ga sita i napojena misli, koje na trijeznu odbacao bi srdito.

Uzrok je vino čudnijem pojavima; — u nekijem drne živcima prekomijerna veselja, u nekijem žalosti pa i plača; u onijem bjesnoće do živinstva, u ovijem tiho-

---

1) Imbrik — sud bakreni sa ručicom i noscem, Turcima veoma obično i potrebno posuđje za vode.

Digitized by Google

će, i mirne jih učini kao ovce, i t. d. — Cijenim da vino udarajući na prirodnu ćudinu, zbudi je da se pokaže kakva je. —

Naš Imbro pod vinom umiri se, te, ako i za malo, dok ga probavi, zaboravi da je poturica; a to er prirodna ćudina s prva ne bješe mu zlosrdna i opaka, već on silovaše je da bude tako od kada se poturči. No u prkos njegovoj sili vino mekša mu srce, a kadnokad, navagjajući mu misli prošlijeh njegovijeh dana ražali ga do čuda. Evo baš i sada dogodi mu se što slično.

Čupajući pečenku i prisrknjivajući, okrene mu vino misli na doba kad s ocem i sa očinijem prijateljima pio bi ga za domaćijem stolom kod Maglaja. — He — mislio je — onda pijah ga kao Ilija Čorić bez straha uz haha — a sade?.. pijem ga u sobi zatvoren sa strahom da me ne ugleda moj vrli Mujo!... moj momak! psi mu jeli mater.... a red mi je tako... er bi me osvadio magarac pred Muftijom, pa bi mi obričili glavu. — Bogami si Imbro dobio kad si se poturčio. — —

Imbro cijedi imbrik, a vino turi misli mu na drugo; pade mu na pamet očina smrt, izdajno posječena od krutoga Usren-bega; pak prijeka smrt materina, koja na glas da joj je vojno posječen, pade na isti čas udarena kapljom. — Škripne zubima uz ovake misli, i gorko ražaljen, uzmetne se na jastuk zagledavši se u nebo. — Opuhne silovito dva tri krat kô čeljade kada hoće da uspregne žalost koja mu već iz srca prelijeva na oči; — i jedva što zametne: — Usrene! Usrene! — da te Bog ubije kad ja ne mogu! —

Još koješta mislio je dok ispane na Angju, koju pravo veleći ljubio je kao sestru, i puštavao po svojoj volji. Spomene se da je bijaše naljutio, pa i one riječi: Angja Čorićeva nikad do vijeka Bula Tuslanova! —

Digitized by Google

Bog me tako! dobro veli!, reče jur svladani od vina poturica :- dobro veli! — Ne izmakoše sablji turskoj već Imbro i Angja od svega plemena Čorića... pa — pa još da mi sestra podvrgne se da bude... šta?... bula turska? — priležnica?... Bog me neće — pa bilo što bilo,... A šta će Imbro?.... hee... vidjećemo.. nek sade.. ovako. —

Pokuša opeta da mu ne bude još koja kapljica preostala u imbriku, — ocijedi ga — zaludu — nema ni suze. Vrže ga na stranu pak plesne dlanima ; vrata otvore se i stani se Cmiljana ; pokaže joj Imbro na čibuke, bijaše viknuo i toj turskoj zabavi, a sluškinja nabije lulu i pruži mu je da je zapali. Potegne neke dime, pa iz tiha, a zavaljajuć jezikom, upita sluškinju :

— Je-- je li Angja rr--učala štogodi? Kaži mi — de Cmiljo!

Cmiljana mahne glavom da ne.

— Hae---- naljutio sam je---- žao mi je--- a ma de?---- nemože Imbro svakomu da ugodi---- je li tako Cmiljo?--- oduši dva tri dima, zagladi brke — pa opeta: — Hajde de Cmiljo, — vidi — vidi tvoju gospogjicu, te je zapitaj, ne bi li štogodi da joj prineseš---

Cmiljana lukavo pogleda ga, posmjehne se kao zadovoljna da bijaše zalegjao od vina, i odjavi: — Gospodarica zatvorila se je u sobu, i dok ne zovne. k njoj se ne ulazi er bi se naljutila; — kad zovne biće joj sve gotovo.

— De de moja Cmiljo, kako ti znadeš da je bolje, — samo nemoj da se ljuti--- Sokole moj — vrz to sopre vanka - pa ovdje na jastucima --- prosteri - nek mrvu trenem---- zijeva mi se -- a sutra treba

Digitized by Google

mi da putujem: — paa - - - paa - - zgotovi Cmiljo brašnenicu - - pa i još štogodi - - de - - -

Dočim Imbro natuca i jedva izgovara, sluškinja prostere mu postelju, na koju prevali se sasvijem kisio, te opeta da naregjuje: —

— Reci - - Muju - - - ha ha — bome Muju! - - - nek ispeče - - - ispeče - - - ono što tamo visi - - - -

— Četvrtinu bravlju, reče sluškinja.

— A ha — taman - - pa peče - - - - peče — a ha imbrik - - - - - Muftija - - psi mu jeli - - - - ne doreče već zahrče kao medvjed.

Cmiljana zavrne vrata i otide na svoj posao. —

Digitized by Google

IV.

Angja kad bijaše potrčala kuli uz stepene do svoje sobe i vratima zalupala, ne bijaše mnogo vremena u njoj se utajala. Još je Imbro cijedio imbrik, još momci kusali su pilav i ovnovinu, kad Cmiljana, koja je pazila i sjemo i tamo, kroz tanko svoje uho bijaše načula njeki malušni štropot, kao da prstima kogodi štukne; i, sjetivši se znaka, pomoli nadno gornje stepenice i ugleda na vrhu svoju gospogjicu. Kako ljepirica potrči do nje; ova joj nešto u dahu naruči, a ona potvrdivši glavom da će sve po tanko ispuniti, vrne se da pazi na gospodare i momke, koji u najdonjoj strani kule u ognjištu ne mišljahu o inomu već kako će bolje da se nalupaju [1]).

Angja vrativši se u sobu promijeni svoje običajno odijelo; privukla je gaće kao Turkinja, opasala se je širokijem svilenijem pasom po jačermi i koretu, navukla je ćurak do niže koljena, a sakrila pletenice pod šarenu mahramu oko glave obavitu; i lagahno mahne na gornji svod ili bolje da rečem na krov od kule. Ne zatvora za sobom vrata jer bijaše ko će za nju to učiniti; pak istijem putom kojijem bi k njoj Milan uspinjao se, ona sagje, te pouzdana srca, kao junačka kći, pregje, a ne trene okom, krajem kule iznad ponora što na rijeku zjajaše, dohvati se razvalinâ, pa kroza njih do vode.

---

1) Nalupati se — naždrijeti se, kod Ercegovaca i kod naših Konavljana. —

Digitized by Google

S kraj vijeke obazre se na kulu, koja preko razvalinâ s vrhuncem izdizalu se je prema nebu, izvadi iza pasa bijelu mahramu i s njom izvije po zraku. Sličnijem znakom u isti tren odjavi joj se sa kule. Tada krene obalom uz rijeku do nekijeh gustijeh rakita koje sa spletenijem granama sakrivahu jedno malušno kuto gdje boj vode ne udaraše. Iz toga skrovišta izvuče čunac, namjesti se usred njega, te, kao vješta vozarica, tisne uz rijeku. — Dok se dovezo gdje je naumila, daj da se i mi drugdje premjestimo.

Sa zapadne strane za jednu debelu uru hoda od Dobora, slijeva se u Bosnu mala rijeka. — Ova izvire iznad Vučjak — planine, od kuda kroz gustu goru i netaknute dubrave, ori se na skokove na slapove do blizu njezina podanka, tu sakupljajuć se u bistro i poveće jezero tiha i mirna potlje teče dok se s Bosnom stalne. Ovaj komad, od jezera do Bosne, krasna je dolina kružena svud na okolo ovečijem glavicom, s ispriepriječena sitnijem brežuljcima između kojih vijuga Rikavac i širok i dubok, pod sjenom vrbâ i topolâ. Sve ino pako ispunjeno je ovdje zelenom raznovrsnom šumom koje lišće leda se ne boji; ondje potamljenom i opalom. Iznad svega toga grma kako silne okošnice izdižu se na kite starodavne bukve i lipe, sada gole i zatzete zimskijem snom, rekao bi čekaju proljetno sunce da probude se, odijedu i pod svoju sjenu prihvate dobar dio one krasne doline.

U sred prodoli gdje između dva brežuljka bijaše Rikavac sebi put prokrčio i na lukat svio se ispod trećega, pri desnoj obali ima siromašna kućarica s pločnijem krovom; vrata su joj na sred bedhenice prema rijeci, su dva mala prozorića odtud i odovud drvom zalupana. Da nije ona prazna, kaže dim što pri

Digitized by Google

donjoj lastovici po malo suče ispod ploča, pa i dveri pritvorene; ugjimo da vidimo ko u njoj boravi.

Uljezavši sa svijetlosti bijela dana sprva nas mrak zaslijepljuje; no kad oko nam počine i svikne se mraku, eto što vidimo. U gornjoj strani kućarice dvije postelje, sanduk, malo pokućstva i dva tri poveća koša, bržek spremice za zimnicu i drugu porabu. U donjoj strani piri mala vatra, kod vatre sjedi starica i momčićak po prilici na petnaestoj godini; drže megju sobom drvenu zdjelu iz koje hvaćaju graha s repom svarena, siromašan smok za siromašniji uštipak ječmenice koga po malo čupaju i mirno blaguju, te još preko komada i razgovaraju. — Neometajmo ih, no počujmo šta starica s momčičkom besjedi.

— Smoči, sinak, smoči, veljaše starica prevaljajuć po bezubnijem ustima zalogaj graha i repe; od zore do sada na paši bićeš ozebao i ogladnio.

— Pa da rečeš, baba, odjavi dijete hvatajući iz zdjele, nijesam ni jedno ni drugo; imao sam kruha u torbi, pa meni dosta.

— Blago mladijem, sinak! — A reci mi jesi li vidio gdjekuda kogakod putnika?

— Danas baš nijesam ni pseteta.

— Je li na jezero kogodi slazio?

— Nije. —

— Gdje ti je stoka, dijete? da ti kuda ne otduroveta dok vrneš se s ručka. —

— A bome stoka! tri ovce i dvije koze! — i nasmije se momčićak; — ne boj se baba, znadu već nauku, pak neće nikuda.

— He, sinak moj! tri ovce i dvije koze, to ti je petero glava, — nama siromasima stoka, i vas imutak; — izgubi li se jedna, šteta golema.

Digitized by Google

— Bog nam podržao Vraničiće! — gladovati nećemo; doda momčičak umakajući zalogaj ječmenice u zdjelu.

Starica nakon malo zalogaja, pušta zdjelu djetetu nek kupi što bijaše u njoj preostalo, a ona sagne se k vatri, i stičući da je bolje ražeže, poprati okom iskre što naravno bijahu se otrgle i poletjele put krova. Mnoge se utrgoše pošto se ocijepiše, no dvije tri poveće uzlijetajući popraskaše u sitnije iskrice i nagnaše put kutnjijeh vrata.

— Hm — hm, — zamuka baba stisnutijeh usta.

— Šta ti je baba? da si se opekla? — zapita momčičak izdižući glavu sa zdjele.

— Nijesam dijete, već neko ide k meni.

— Ala baba i ti mnogo znadeš! — Hoće baš sad ti neko doći; podne gotovo dvije ure prevalilo.

— Muči, dijete moje, ti si se stoprv rodio; a baba ti je mnoge nadživjela pa mnogo šta i naučila. — Hajde de na vrata pa gledaj od kuda ide polaznik.

Dijete posluša; — nakon malo časa povrne se te kaže babi da već blizu dovezlo se je u čunku čeljade, koje po prilici rekao bi da je žensko.

— Vidiš rgjo mala, zna li baba nešto? — reče starica sa zadovoljnošću — pak sama sobom: Ako je žensko to već znam ko je: — hm — hm; — do nevolje ti je Angjo kad u ovo doba ideš k tvojoj Cvijetani. —

— Idem, baba, ja k mojoj Brni 1), k mojoj Čuli da jih popasem do noći; a evo ti već polaznika pod brijegom; — reče dijete s vrata i izmakne.

---

1) Brne, Čule, čobanska imena kozâ i ovacâ. Brne je koza koja ima dvije reze pod grlom — Čule, ovca malijeh uši itd.

Digitized by Google

— Hajde, al ne zakasni, — vrni se za vidjela, jesi li čuo? — vikne starica za dijetetom, dohitajući zdjelu i stavljajući je na šticu obješenu po put police o dva klina u zidu. Omete klupu od mrvica, vrže dvije biljice na oganj; pak jami kudjelju, zadjede je za pas, i sjede da se grije i prede dok dogje naviješteni polaznik. —

No koja je ovo starica? čemu tako osamljena, s jednijem momčičkom pribiva daleko od inoga svijeta u ovoj dolini? — Evo me da ti kažem. —

Cvijetana Krstova, ako ćeš njoj vjerovati, bijaše stara od 120 godina. Da se osvijedoči tolika starost nije moguće, al pazeći na dogogjaje koje je preživjela, ako nije baš stigla na 120, stotinak jih je slobodno premašila. Ona kaže da joj bješe blizu dva deset godina kada Turci razoriše Dobor njezino rodno mjesto; da ostade zarobljena sa mnozijem inijem; te da ne zna ni sama kako onu strašivu noć u koju iz ištom sruženijeh gragjevina bukne silnovita vatra, izmakne Turcima iz ruka i sakrije se u bližnje gustine Vučjak-planine.

Tada osven Oca i jednoga brata izgubi svu svoju rodbinu. Tumarajući više noćno nego danom, dopre do Počnika, gdje se sastane s nekoliko pobjeglijeh sugragjana, te s njima skupa prigje na Miloševce. Tute srećno nagje oca i brata, pa s njima prebjegne u Zvizdu planinu gdje boraviše neko vrijeme, i Cvijetana uda se za Krsta Lujića i porodi mu tri sina i dvije kćeri.

Ćuć turskoga progonstva prebijala se je sa svojijem od planine do planine; vidje muža posjećena, djecu zarobljenu, jedva što s najstarijem sinom izbjegne bjesnilu krvoločnijeh turaka. Oženi nakon nekoliko sina ali i to koljeno usmrtiše joj neprijatelji.

Digitized by Google

Za veću svoju muku izbjegne pokolju sa jednijem unučićem, i shrani se kod Modrića blizu samostana Franjevaca. Tu ga odgoji a kad doraste oženi. — No udes je ćerao. Godine 1519 kada Mustafa Bosanski Vezir osvoji Srebrnik, a vojnici Ugarski spaliv̌ši Soko i Tešanj pobjegoše preko Save, bi nevolja i Cvijetani da bježi s unučadi iskod Modrića. Krila se je nakon toga po gorama i pećinam dok za vrijeme Usren Bega begler-bega izgine joj i ovo drugo koljeno unučadi, osven onoga maloga praunuka s kojijem nagjosmo je malo prije na ručku.

Krvavi slučajevi stare Cvijetane ražališe kršćanske obitelji po planinam razmetnute, i prizivahu je k sebi da je sahrane; ali ona nehtje sudruge, već sama s praunukom sagje u onu krasnu pa i skrovnu dolinu, ne daleko od svoga razorenoga gnijezda, i namjesti se u kućarici sagragjenoj joj od Vuka Vraničića.

Uz mnoga strudanja, mnogo je šta i zapazila, a dosjetljiva po naravi, mnogo bijaše i naučila. Znala je vidati rane, liječiti bolesti; pa po prigodi, prividjeti neke slučajeve, koje ini nije znao da prividi; s toga iz pobližnjijeh mjesta utjecali bi se k njoj mnogi, ili da ih liječi, ili da im vraća.

Ne da naša starica bijaše gatalica kako ciganka, nadri-proročnica, ili nešto preko inijeh starica; o tomu mi sumnje. Istina da bi pazila na polet iskara, na prštanje vatre, na grčanje crnoga gavrana, pa i sve tomačila; no koliko i danas medju našijem staricam ima ih koje na slične il na još lugje slučaje ne paze? — Praznovjerstva bilo je prije, pa i biće ga dok bude svijeta; a u ona doba bijaše ga u Bosni i inudje izobilja; — ali ipak Cvijetana po tome nije vračala; ona je znala što stavnije.

Digitized by Google

Ona likom poznala je djede i sukundjede preživljelijeh obitelji, njihova stradanja i razne dogogjaje, pa i promjene kojijem njihove porodice bijahu podlegle; te sudeći po starijem a pazeći na ćudinu i težnju suvremenijeh osoba znala je da prividi što ovoj ili onoj obitelji moglo bi se dogoditi. S toga sva ta tobožna Cvijetanina vračanja bijahu neko dosjetljivo privigjenje poslijedica predstavljenijeh slučaja veće neg li proricanje novijeh dogogjaja.

Ali onijem bijednijem planinštarima to sve bješe čisto proročanstvo, er živući oni prosto, od dana do dana, i u neprastavnomu strahu od turaka; neznajući il ne obzirući se na prošlost, iskahu jedino da znadu kakva im se spravljala budućnost; pak i sticahu se okolo starice da jim je vrača, prorokuje — nazovi kako ti drago. — A nema li bržek takijeh i danas?

Trebuje da rečem, na pohvalu naše starice, da ona nikad nije se poslužila tom njezinom dosjetljivošću u opaku svrhu, ni da blaga sebi navuče, ni ime čarobnice. Nehtijaše za to ni pare od dolaznika, već jedino, baš kada ne bi imala čijem da se prehrani, zaprosila bi mrvu kruha; to bijaše joj sva plata. Nastojala bi, po prigodi, da pomiri zavjedene osobe, i da ih ukloni oda zlijeh poslijedica koje bi privigjala, naričući im grgje ako je ne budu poslušali: — i igjaše joj sreća za rukom. — Pobožna paka i bogobojeća, priporučivala bi svegjer da se neuzdaju u njezina gatanja no jedino u dobroga Boga koji je sam istina i svijem vlada.

Stavno je da Milan i Angja pohodili bi Cvijetanu Krstovu; a kako da ne, kad joj bijahu i najbližnji susjedi i najveći dobročinci. Starica paka bijaše im opći najiskreniji svjetnik, a napose Angjin koju ljubljaše kao kćercu, i vriježijaše nek bi u njoj ostao živ duh prave

Digitized by Google

krstjanske i bosanske plemkinje. Tomu da bi još bolje doskočila, dobavi joj Cmiljanu, pred Imbrom sluškinju, ali Angji vijernu drugaricu. Cmiljana bijaše jedini otražak starinske obitelji Grubića, Cvijetana još djetetom izmakne je silnome Osman-Begu sa Dobuja, skrovito odgoji i mnogo šta nauči, a potlje kod mile svoje Angje namjesti da megju Turcima sama na kuli ne bi klonula duhom i zaboravila se kojijem mlijekom bijaše zadojena. —

Sjedi stara, suče žice iz kudjelje, pak i prebira šta bi Angju u to doba dotjeralo k njoj. Prekine joj misli glas djevojke koja stupajući u kućaricu nazva Božju pomoć.

— Pomogao te Bog, dražice moja! — odvrati na poznati joj glas iskod vatre starica: — koja te nevolja dotjerala k meni?

— Baš nevolja Cvijetano! — odjavi s naglošću i doda: gdje ti je Rudeša? — Rudeša bijaše onaj momčičak koga već poznamo; ime mu je pravo Radoja, a Rudešom ga prizvaše s čičastijeh vlasi.

— Na paši je; — a što će ti Rudeša?

— Trebuje mi da s ove stope poleti do Milana, nek bi k meni noćas došao, er je golema potreba da se sastanemo; — reče s još većom naglošću. —

— Ne spiješi junakinjo moja, ne spiješi; odmori se, sjedi (pokaže joj klupu); pa de lako kaži mi koja je ta golema potreba — šta se je zbilo?

— O Cvijetano! šta to veliš? — napre uzdrmana Angja: — Sjedi - - - lako - - - a ne vidiš da vrijeme stiska? — meni je do - - - do - - - do života; zovni Rudešu.

— Lako, Angjo moja, lako, opet stara iz tiha, — ko lako ide prije doma stigne. Ti znaš kako tvoja Cvi-

Digitized by Google

jetana radi; što te pita, ne pita bez uzroka; — sjedi, kazuj.

Angja ako i silom sjede te pripovije u kratko svoj zadnji sastanak s Milanom i njegove preporuke; za tijem, kako bijaše naletjela s bratom, kako obaznala gdje se nalazaše otac Milanov, i kako joj Imbro bijaše zaprijetio s Tuslanom; a najpotlje doda: — Sada ti sudi, je li mi golema nužda da noćas sastanem se s Milanom?

Cvijetana prela je i slušala; kad Angja prestane, onda ona, navijajući na vreteno opredenu žicu i zagledajući se u svoju rabotu, uze kao sama sobom da govori:

— Da je Milan kazao Cvijetani što je kazao Angji, Cvijetana bila bi mu s nokta kazala: traži oca kod Useina Adži bega; er kad Imbro sašao je s Vukom na Maglaj, kuda da ga proturi? nikuda, već da ga preda svome nesrećnome kumu. — No i to je Božja volja; — svako gore za bolje.

Angja, koja sve jednako mišljaše kako da prije sastane se s Milanom, malo žignuto prida:

— To bješe i progje: je li ga bolje, ol za gore? to Bog znade. — Ti zovni Rudešu da ga spremimo k Milanu.

— Svako gore za bolje, stara opeta; — Da je Milan znao kamo mu je otac, bio bi išao da ga slobodi, pa možda izgubio sebe i oca. Bolje da do Cvijetane nije dolazio.

— Hoj mi dozvat Rudešu, ali nej? skokne Angja na noge vapeći kao van sebe.

— Umiri se, divo Čorićeva! — baba zna što veli. — Ti misliš jednu te istu, da obznaniš što prije Milana gdje mu je otac, te da ga ide slobodit prije neg

Digitized by Google

Imbro opet ga ščepi; a uz to ništa ino ne privigjaš. — Baba misli drukčije er privigja dalje. — Imbro sprema se sutra na put; — a može li mu štogoda pripanut, pa ni krenut se? — Kad budeš kazala Milanu gdje mu je otac, zar hoćeš da on udari na Useinovu kulu da ga slobodi? — Tvrda je, kćerce, Useinbega kula, a još tvrgjijem zidom opasana; — Bosna je optječe, stražar bdije: hoćeš li natjerat Milana da izgubi sebe, oca pa i tebe skupa? — Oj divo Čorićeva! slegni, te poslušaj tvoju Cvijetanu koja misli kako će starog Vuka izvesti iz kule da sam pane Milanu u ruke. Ti vrni se od kuda si došla; no pazi — muha te ne opajkala da si išla k meni. — Milan do sutra znaće što mu treba da znade; a ti kaži Cmiljani da pazi dobro kako će biti naoružan Imbro, pa naredi Balabanu nek iz daljega uzslijedi Gospodara kad ovi makne iz kule, te da dobro gleda kojijem će putem okrenut i koliko drugâ vodi sobom; i kad bude sve uvidio nek umah dogje da te obavijesti.

Je si li upamtila, divo junakinjo, riječi starice tvoje?

Kao voda na oganj, panu Cvijetanine riječi na Angjinu podraženost. Utiša, pa možda i posrami se, er bijaše vrisnula malo prije na svoju dosjetljivu savjetnicu,—kao pokorena odjavi.

— Nemam, baba, tvoje previdnosti; — pa ako me i nevolja pritiskuje, nije zato da mahnito radim. — Eto učiniću po tvome svjetu. — No kaži mi još nešto: kad mi Imbro zaprijeti s Tuslanom, hoću li čekati oluju na domu, ali čim Imbro put Maglaja, ja u planinu k Vraničićima?

Cvijetana pušta vreteno, i izdižući prst u nebo odavi: — Kad oluja iz daleka prijeti, imaš kude da joj

Digitized by Google

izbjegneš, da se skloniš: no ako vrh tebe nenadno pukne, ne izmače joj da krila imaš: — Divo Čorićeva uklon se oluji dok iz daleka prijeti ti.

— Dakle u planinu!? doda upitno i džahnuto djevojka.

— Oluja će puknuti; — sukob je blizu; — spasi sebe. — Ako bi Imbro ranjen panuo na kulu, ostavi mu Cmiljanu, ona će ga vidati; znade, ja sam je naučila.

— Nesrećnik! poturica je, ali ipak brat mi je, reče ražaljena Angja, — pa baš da ostavim ga? — — bi li mogla - - - - -

— Poginut — presiječe ozbiljnijem glasom starica.

— Poginut! — opetova uplašena djevojka udarajući korak natrag.

— Dakako, priglavi stara, pak nastavi: — Kada bijaše tu skoro obolio, rekoh ti ne ostavljaj brata, ne bi li ga bolest k pameti prizvala. Ozdravi, pa grgji nastade. — Što bolest ne učini, da li će rana? — Cvijetana veli da ne, — a Cvijetana malo kad zarekla se je.

— Što bi jednom, može i opeta: te, kad bi se zarekla?

— Daj Bože! — — al — mučno. Počuj me, pa idi er je već kasno. — Kakav god Imbro vrne se na dom jal pod ranom jal čitav, vrnuće se pun bijesa, kipjeće osvetom na Milana, cijeć oteta Vuka i za vijeka izgubljene Milice. — Ne cijeni, da nezna da si joštera zaljubljena u Milana, s toga, banuvši na kulu, na tebi izagnaće krvavu osvetu: — za Milana platićeš ti. —

— Jeda Boga! jeda Boga! šta zboriš Cvijetano? — pa brat na sestri da izrene osvetu? — oo — moj brat neće bit krvolok sestrin, — neće - - - -

Digitized by Google

— Ilija, nebi nikad, al hoće Imbrajim; — bijes zaslijepljuje, a vodac vodi dok dovede. — O junakinjo moja! ne dvoumi veće, neg poslušaj tvoju staricu, koja te iskreno svjetuje. — Idi, — ne zaboravi što sam ti naručila: — a povrh svega srčano preporuči se Bogu, i Majci Božjoj, er bez njih sve u kalilo.

— A da komu neg njima; — Bog i Bogorodica sve moje uzdanje, a najskoli sade. — Ostaj zbogom; do malo možda opeta ću k tebi. — Pozdravi je opeta i uporavi k vratima; al, kao da joj nešto pane na pamet, povrati se i nastavi:

— Malo prije ti mi reče da naredim onome našemu čobanu nek bi pazio na gospodara i doglasio mi kojijem je putem krenuo, i su koliko druga; a znaš li Cvijetano, da ja Balabana ne poznajem uprav; nije lošo momče, pa i poslušno; ali babo moja, on je il ture il poturica, što je grgje; a sade smijem li da se u nj pouzdam? — ovo mišljah odmah da te upitam, al teže misli nadogjoše mi pa istiskaše prvu.

— Što Balabana ti nepoznavaš uprav, to malo mari: Cvijetana ga poznava; — da se u nj pouzdaš, možeš kao u samu sebe, er ti je odan do života; — i hajde — ne staj ni časa, vrijeme bo ne stoji već leti. — Zbogom.

Digitized by Google

V.

Čarobna ti li je Vučjak -- Planina! — kada Viječni, stvorivši prve začetke, zapovidje naravi nek jih sama razvija, rekao bi da je ova na Vučjaku pokušala svakovrsna sazdanja, ubava i grdna, zanimiva i nesmotrna, prijazna i ježiva, ali tako megju sobno isprepletano zamršeno, da čim oko divi se čudnomu prizoru, mozak smućuje se or nezna kako da shvati ga. Uz pitku dolinu izdiže se kršovito brdo, — kod guste šume stere se kamenita golet; — za obronkom kitnijeh glavica pruža se ubava livada a ovu presijeca duboka vrletna procijep kroz koju reve silna voda i potresuje liticom na kojoj si se ustavio da sagledaš taj ježivi ponor. — Ondje brijegovi nagomilanijeh ogromnijeh kukâ, rekao bi da jih je navrgla titanska ruka, a iz pod njih cijedi se pištalina i okolnu malu ravnicu pretvara u puzljivu i gadnu batalinu; — ovdje gora do pole zelena, a od pole uznosnijem i iglastijem klisuram nakićena o koje silni vihri razbijaju se i grozovitom bukom oreći se drmaju s njima da jih iskorijene. — Dubrave sjekirom ne taknute kriju goleme i duboke pećine, njeke loge divlje zvjeradi, njeka staništa prebjeglijeh krstjana, njeka obilna vrela onijeh rijeka, koje prije neg se steku u Bosnu i u Savu kroz Vučjak rovaju na stotinu načina. —

Negdje s zanimivijem slapom bistre padaju u nižnu dol: negdje sa trista skokova mutne bacaju se niz rivine dok se u potok skupe i rijekom naprave. Ima jih koje nakon urnebesne podzemne buke, iz pećine na plju-

Digitized by Google

sove iskaču, pak do malo kao za ruge tiho i malo jezero u sred planine sačinjaju. Središte paka svega ovoga miješanoga prizora krune k nebu popeti snjegoviti vrhunci Vučjak planine koja po podancima krasna je, u pobrgju strahovita i čarobna je, na vrhuncu mrtva je pod pokrovom nepristupnijeh ledenica.

U sred planinskoga pobrgja, gdje sa klisurate glavice Rikavac prvijem zapjenutijem skokom iz svoga vrela toči se, sa zapadne strane starodavni gaj raznovrsnoga drveta kruži glavicu i proteže se na sjever do neke provaline, što, kao jaz, strahovita zjaje, baš da u se pretegne onoga koji bi se nada nju nadkapio. Od rijeke do provaline na po puta, hodeći samijem obronkom glavice, nalazi se progala; gaj izmaknut i prorijegjen ostavi tu nekoliko prostora, podnožje veljačkijem liticam, koje s ote strane pritiskuju glavicu. Pri dnu gdje zglabaju se dvije litice vidi se ušće, oko koga omahuju viseće i spletene tetivike sa planinskim kupjenam, nikle po hridnijem puklotinam.

Ako s ušća zaviriš unutra, a kad tamo zjaje visoka i duboka pećina u kamenitomu srcu one glavice tako hitro izvedena da promišljaš, jeli tvorba same naravi ali joj je pripomogla i čovječja ruka. Još naprijed put provaline vide se druga dva usća, u manje ali jednako tvrde i suhe pećine, zgodno pristanište hoćeš ljudima hoćeš li živoru.

Ove pećine dvori su Vraničića; u njima stari Vuk iznagje pouzdano sklonište i miran pribitak, kada da izmakne turskoj krvoločnosti i nasilju, pribjegne sa svojijem u planinu.

Stan sve obitelji, velika je pećina; ova na okolo i put dna bijaše razdijeljena pleterom na ložnice i spreme, a sredina joj do prema vratima postane kao dvorana

Digitized by Google

za danjega poslovanja i sabiranja obiteljskoga ; uz stijenu s gornje strane ušća napravljeno je ognjište. U manjijem pećinam namješten je živor tankoga i debeloga grla. —

Nikolj — dan je. — Tutnji muklo i po dugo iz dubina ; — nebo polojeno promiče sitnijem snijegom ; — mećava prijeti — ; te, neka je doba oko podne, zlo po putnika, ako na vrijeme ne ustraži konaka.

Na prijetnju mećave planinski čobani ne čekaju noći, dali prizajmivši svoje stoke zauzbijaju jih put stanova. — Rekao bi i da ista životinja sluti na zlu godinu ; er krupna, sada njušeć zemlju sad izdižući glavu u zrak muka hrži, a sitna oklepljenijeh uši bleji veći, pak sva skupa bez čobanskoga pruta posukuje se niz glavice i doline, trči kroz šumu, časom vidiš je, časom iščezne, kako ispane na progalu il sakrije se grmom.

Vraničićevi čobani već sagnaše vas živor u gaj pod pećine, i ondje u zaklonitu, a kod stana, zaustaviše ga nek bi joštera mrvu počupao dok bi ga spratili u zatvor.

U to dva putnika pomole na kraj gaja sa strane gdje Rikavac premeće se niz glavicu, i uporave obronkom, pak preko progale stadoše na ušće velike pećine. Jedno je poznati nam Rudeša ; navukao je na ruke čobansku kabanicu i nosi na ramenu oveći smotak prtljage. Drug mu je u dugomu kožuhu crne janjetine ispod koga proviruju nožice u debelijem žutijem čizmicam ; sažet je preko pasa, desnu turio je za njedra a u lijevom nosi torbicu niza se spuštanu ; samur — kapa nataknuta do preko ušiju brani mu glavu pa i polu lica krije. No krio ga ne krio sva je prilika da je žensko.

Rudeša, stupivši na vrata vikne : — Ogje Bog ! — i unigje ; a glas iznutra odjavi mu:

Digitized by Google

— I s tobom.

Drug mu, stupivši za njim, obazre se sjemo i tamo po polumračnomu stanu, pa malko tronutijem i ljupkijem glasom nazva — Pomozi Bog, Milico!... kamo si? —

Dirne silno ovi glas u srce djevojku, koja kod ognjišta pred lučevom zubljom zasagjenom u gvozdenomu stupcu pregledala je domaće platno; uzdigne glavu, i hitivši s platnom od sebe, poleti ka dohodećoj osobi, hvati je za ruke i okrene na svjetlost put ušća od pećine... kada se sagledaše, mili Bože! — riječ jim samre na ustima — pruže ruke — zagrle se i uz goruće celove stade jedna drugu suzam umivati.

Bijaše li jedino suza radosti, da li i žalost svoju potakne? — Oh! — sastaše se nakon mnogo vremena i ljutijeh promjena, pak kako da ne? — Nekad čestite na svojijem dvorima, danas utajane u planinskoj pećini; nekad njegovane uz majčino krilo, danas sirote bez majčina svjeta i obrane, kao pust cvijetak na štapki, kojemu gusjenica opase zeleno lišće, njegov nakit i obranu; nekada obećane zaručnice, danas Bog da zna, na što da ispanu!

Nježno srce djevojačko sve ovo namah spomene te provre suzama, koje ako jih liti radost priče, ne svršiše što i gorkost svoju ne pomiješa.

Kada se izcelivaše i naplakaše, Milica joštera zajadana prva zavapi:

— Oj Angjo srčana sestro! — žugjena sestro!.. od kuda ovo mili Bog dovede te k meni?.. dovede li da te moje oči jošter jednom za života sagledaju?.. jadne oči! mnogo suza iskapale su od kada se rastadosmo, sejo!...., ali opeta hvale mome Bogu! kad

Digitized by Google

dočekaše da te vide; — — jeda bar, ako i za malo, sada zasuše! — —

Nijesu same tvoje oči suzam kapale, doda Angja otiruči se od plača; — i moje, mnoge prolile su; — jeda i moje i tvoje sada prestanu! — a Bog će dati seko! — —

— A da ko već on? — - - No, maknimo unutrije, sestro, er ovdje kod ušća bije nas studen; — mrkli su ovi novi dvori Vraničića, i ti nijesi jim vikla; —

— Ne mari, viknuću jih, Mile, viknuću — reče nekijem ozbiljnijem načinom Angja.

— Jamačno da ćeš i lako, — odjavi prosto Milica, — kada te ciglom jednom po pećini povedem: — hodi za mnom. — To rekavši jami joj torbicu i privede je na domak ognjišta, pak slijedi: — Sjedi, odmori se nek te se nagledam, i od mila Boga s tobom izrazgovaram. —

— Imaćemo kade. — No deder sjedi i ti do mene, nek se i ja tebe nagledam, krasna moja Mile! — Bogu hvale, — dovle ne dopiru Turci. —

— Do danas ne dopriješe — Sveta Trojica jih smela! — al slušajući šta naši kažu, rekao bi, da ovaj pribitak nije nam za duga; — vršila se Božija! — — i posadivši se kod posestrime, priuze: — Nepitah te joštera, reci mi, od kuda si ovako nenadano. ....

Ali Rudeša prekinu joj riječ, veleći! — Dvije sele, dvije gospogjice u zaklonitu i milu razgovoru, zaboraviše se Rudeše, a njemu trebuje da je k babi prije noći i zle godine. — Evo ti gospogjico prtljage na stolu, — ostajte obe dvije zbogom.

— Šta ćeš Rudešo natrag? odjavi mu Milica, nemoj bratko, — nijesam te zaboravila, neg mišljah uz ovako vrijeme da ćeš s nami noćevati.

Digitized by Google

— A babu samu u kolibi da ostavim? — bre nijesam nikad, pa neću ni noćas.

— Daću ti pratidžiju, da nijesi sam ako ti bude do nevolje; ti si još nejak, te možeš se zatraviti na noći i zloj godini ako te sustigne; — deder nek ti zovnem druga.

— Ne treba mi; — još ima do noći ako i dva sata: — Rudeša će u dva sata ne k babi već na Biograd. — Zbogom.

— Stan bolan, ne luduj; — ako nećeš da te otpravim zadružna, a bome neću praznoruka. — Daj amo torbicu.

— Posluh posvetilište, veli baba Cvijetana, evo torbice.

Milica s torbicom potrča do spreme, metne u nju komad bijele brašenice i pleće svareno bravlje; vrne se i pružajući je momčiću:

— Uzmi, reče mu, i nosi babi da večera. —

Kad hoćeš idi, nu pazi niz rivine, gledaj gdje staješ da zdravo doma dogješ. — Bog te sačuvao!

Rudeša s torbom na pleći, pak na vrata, — iščezne kao da su mu krila. — Milica sjede opeta uz posestrimu i nastavi prekinuti razgovor.

— Htijah da te zapitam; pa Rudeša omete me, od kuda banu mi ovako nenadano na stan? — jesi li baš namišljeno sa doma ovdje uporavila, — ili sa daljega puta pred mećavom k meni si svrnula? — kaži de sestro. —

Dočim Milica otpravljaše Rudešu, Angja na onoj tmušavoj lučevoj svijetlosti razgledala je pećinu — svoj novi zavičaj —; što za stalno povuče je na nekakvu tako žestoku misao, da već ne osjeti riječi posetrime,

Digitized by Google

nego, kao iza sna, možda potvrgjujući što je do onda muče po pameti premetala, zavapi:

— Jest... mijeniše dvore na pećinu — — ali shraniše vjeru i slobodu! — — —

— Šta reče, iza Boga sestro! — zapita žurno druga hvatajući je za ruke; — Šta ti je, jal si van sebe?..

— Nijesam Mile, već čitavo pri sebi; — odjavi Angja sa svijem otresena od prvašnjijeh misli.

— Da čemu odvraćaš mi jedno za drugo kao da sanjaš?

— A što ti odvratih? — šta si me pitala?

— Vigju da si sanjala — bićeš od umora, brižna!

— Hajde, nek bude na tvoju: — sanjala sam, da; — A sada kad sam se razbudila, opetuj mi što si govorila.

— Tražila sam da mi kažeš, kamo si išla s Rudešom; jesi li baš namišljeno s doma k meni krenula: — ili s daljega puta, da ubjegneš pred mećavom, nehotice, pa i nenadno k tvojoj posestrimi svrnula?

— Kamo sam išla? — — kamo sam išla? — — reče Angja kao neodlučna što da odgovori na taj upit; no tresnući glavom i upirući svoje crne oči u djevojku odvažno javi joj: — A kamo sam išla neg k tebi, srčana seko? — poćera me dojsto mećava, i da znaš kakva! — al zdravo prodrijeh, i Rudeša me do tebe doveo je.

— K meni pravo spremila se sa doma? — da posjetiš nakon toliko vremena tvoju posestrimu? — Oj mili Bože lijepa meni dara! — — Nu, što to reče, mećava me poćerala? — — Kakva mećava, bona, otud poćerala te je, kad ona ištom od ovud zavrgla se je —

Digitized by Google

pa još prije nek stade zbilja kidati, ti već bješe pećini na vrata? — to ti nešto meni pričaš Angjo! —

— Ne pričam već istinu povijedam. — Strašna oluja prijeti Čorićevoj kuli, — da me ne zanese — mahnula sam na vrijeme s moga zavičaja a k tvomu se pritisla; — i da izbjegnem silu — sama sam ti na dvore došetala. —

— Ostavila svoj pribitak! — sama i baš sama panula Milanu na krilo! — ho sreće Milanove!! — doda nešto radosno, nešto žalosno Milica.

— Što Bog naredi, svijet ne preredi! — s toga evo me da se prihvatim sudbine Vraničića, pokli Čorića već blizu je da se upropasti. —

— A komu brata ostavi, Angjo! — upita druga slabahnijem glasom, porumenivši i sklanjajući poglede k zemlji. —

Ova je sagleda, i sjetivši se što znači taj djevojčin sram, ganuta u duši zavapi: — Bogu! — — pak žalosno nastavi: — Ne sanjah malo prije kô si mislila, srčana sestro! — — već razgledala sam ovu pećinu, i u tomu mislila, da Vraničići pametniji od Čorića, na vrijeme skloniše se u planinu, i sahraniše sebe i svoje; — moj otac povjerova turčinu, pa obljubi Beglerbegovu sablju! — — Brat? — — za komad razorene kule iznevjeri se krstu: — — ja? — — ja bijegam nevjeru i ropstvo — da stečem .....

Ne doreče er Milica grleći je presiječe:

— Oj sestro, sestro! ti si srećna — steći ćeš što želiš - - - - Milana: - - - - - a tvoja Milica nikada - - - Iiju! — i uduši plačom ovu potonju riječ tako da jedva mogaše se razumjeti.

Milica bijaše gizdava djevojka; stasom malo manja od Angje, plavokosa, oči modrijeh, onako modrijeh

Digitized by Google

kao jedino na jugu može biti modro slovinsko nebo; lica bijela i rumena, no mrvu zahahnuta, (ružica ne cavti pod planinskijem vazduhom kao na polju) ali su mu crte nježne, možda nježnije, neg Angjine; er Čorićevoj djevi krepkost i odvažnost srca na licu su odsivale, a Vraničićevoj tihoća i prostodušnost.

Narav i slučaji žića imali su upliva u obedvije. Angja, bez oca i matere, s bratom poturčenijem sama na domu, nema ko bi je sačuvao od nevjere i sramote, do njezine jakodušnosti pobugjene od prirodne joj plemenitosti srca, odlučnosti ćudi, a razvite i uzmnožene od suslijednijeh slučaja. Milica naprotiv imajući kod sebe svoje branitelje, oca i braću, tiha po ćudi, podložna svojijem starješinam, življaše o njihovu trenu, nit trebovaše ine kreposti do tihoće i čednosti koje se u njoj i razviše i uzmnožiše.

Kada njihove obitelji ugovoriše zamjenu djevojaka, obje zaljubiše se u svoje zaručnike: Angja strastno i odlučno, Milica srčano ali čedno. Ona u prkos Imbru uzdrža se krstjankom i zaručnicom Milanovom koji ne pušta da se utamani njezina ljubav; ova u Imbru izgubi Iliju i buduću svoju nadu, ali začetu ljubav, nikada, — ostade joj utajana. — Angja, odvažna, bježi sa kule da dostigne svoju zamjeru; Milica čedna, zna da nemože je postići, er je luči do smrti jaz izrovani od nevjere, — tajno je cvili. —

Angja došavši k Milici ne upituje za Milana, zna kamo je, već kaže zašto je bahnula joj na stan; Milica ne usugjuje se upitati za Iliju, stidi se, — zna njegov zločin. — Htjela je da barem uzazna koji ga je udes stigao, er nada još ne iščezne, žive ako i slaba s onijem pustijem „jeda li — jeda li“; — ali Angjine riječi ploča su joj na srcu, zato ne pušta da jih doizreče,

Digitized by Google

već poput djeteta rastužena i zasramljena, koje da sakrije stid i suze, zabije glavu u materina skuta; tako i ona puna djevojačkoga stida, da sakrije suze koje joj bijahu na omaku, skloni glavu na njedra posestrimi, i ištom što nareče izgubljenu svoju nadu, obori u grozni plač.

Nenadni iskaz rastužene posestrime dirne Angju do živoga. Znala je da ova srčano pa i žestoko bijaše se zaljubila u nekadašnjega zaručnika, no ipak cijenila je da uz protivne slučaje koji zbiše se, ta ljubav ispirila je iz njezina srca. Videći sada da je inačije, mjesto da ispiri, bijaše se shranila živa živa kao u dobro doba, ražali se i ona, te ljupko grleći posestrimu, celova je u čelo pak uze da je tješi.

Nu što da reče djevojka koja nezna što je tuga jednoga srca zaljubljena iz kojega na jedan put iskine se zamjera njegove strasti, djevojci koja uprav s ote tuge čezne? — Djevojka, koja jur stigla je svoju nadu, djevojci koja svoju sasvijem izgubila je? — Mučno je, veli naš narod, da voljni, kad nevolje nije kušao, utješi nevoljnoga: a još mučnije da ukapi i malo nade u srce koje svu nadu izgubilo je.

Što slično i naša Angja okuša; te čim hoće da tješi posestrimu, nestade joj riječi, er nezna kako da nastavi. — Ne nalazeći drugo, osvrne se na Boga, i milušeći je počme nagovorati je:

— Rastužila si seko Mile!... eto vigju za šta... ... nemoj seko, Božja starija je neg naša;... proć njemu nema žalbe. — — Pa — zar znamo i ja i ti što da bude do svrhe?.. Ako je Ilija postao Imbrom, a nemore li opeta od Imbra nastati Ilija?.... ko znade, seko, kako Bog misli?..

— O Angjo! ti mi tako veliš?... doda Mile izdižući lice suzam obliveno sa grudi posestrime... ne reče

Digitized by Google

li malo prije da sudbina Čorića zaglavila je? ... ne reče li, da bijegom spasila si se od nevjere i ropstva? — Čemu da se već nadam kad tamo sve za mene iščezlo je?

— Nije iščezlo; Imbro ako i na zlu putu, no živ je; — ko zna da ovaj sadašnji sukob ne povrati ga? ..

— Il da jače užesti ga? primijeti Milica; — pak o dvoje se plete: ko koga da nadvlada.....

— Koliko druga s Milanom je? zapita živahno Angja.

— Milan, Andrija, Grubeša, i četiri s njima, — sedmerica: — Imbro je samotreći, — Uhvaj!...

— Šta da uhvam, po Bogu sejo? — reče žalosno Milica —; zar da pogine Ili ..... Imbro? —

Na što Angja s uvjerenjem: — Nikad! — Milan zakleo se je Angji da neće okaljati se krvlju Imbrovom, već jedino oca osloboditi; a Milanova riječ znaš sama što vrijedi.

— A kada si ti govorila s Milanom? doda sumnjivo Milica.

— Sinoć; — do dan, do dva banuće nam Vraničići veselo sa starijem Vukom; — Imbro zlovoljan povuče se na kuku; kamo, videći da sam ga i ja odbjegla, razmisliće se, i u bolje, — tako mi srce veli.

— Neće, sestro! ne; — kad jednom zaore se naopako, niko ne upravi do samoga Boga...

— Hoće, sjekne druga; vjeruj Angji i - - - (u to zagrmi tako silovito da se pećina potrese) i ovomu glasu Božjemu.

Na što Milica sa strahom: — Prijeti! —

— Vjeruj! — opetova Angja; — vrzi sanjarije; glas Božji sluti na dobro.

— Neznam na čije — doda jednako milica.

Digitized by Google

Angja skokne s klupe na kojoj ostavi kožuh, kojijem bijaše do onda ogrnuta, i povede sa sobom posestrimu k vratima od pećine gdje objamivši je lijevom preko pasa i pritiskajući je k srcu, pruži desnu na mećavu, kao da nešto pokazuje. Milica takogjer opaše Angju jednom rukom, spušta malko glavu na njezino rame, i zagleda se u prazni zrak.

Dvije vile pomolile iz pećine! — Oj Bože! daj oči da jih se nagledaju, kad pustu planinu slijepu si satvorio da ne vidi šta je u njoj. — Jednoj i drugoj vjetar razmahuje letima suknene anterije, a oko tanahnijeh noga svija jim od beza 1) košulje. Iznad svilenog pojasa jednoj i drugoj izdižu se, cijeć raznijeh ćuvstava, zalaptane grudi; zlatni džerdani na njima otskakuju. Miličin je lapat spor no prekinut — strah ga preotimlje; Angjin izduljen, dubok, no silan — zanosi ga pouzdanje. — Milica blijedi — Angja žari se; no podupirući jedna drugu, rekao bi, što nema ona da joj daje ova: rumenilo, snaga, čednost, ozbiljnost, divota, sve poravnalo se je megju njima; — izuzmi vlasi i oči, obe dvije razrezana jabuka.

Angja s izdignutom rukom na mećavu veljaše kao nadahnuta: Gledaj, Mile, ovaj božiji dar! — Mećava pritisla planinu, a po malo niz dol spuštava se; — sutra zapasaće do Spreče — pa i dalje. — Silna poturica ne mari za mećavu — pa putuje, putuje, — no nagaziće na busiju: — prije neg kopljem zametne — neg sabljom mahne, nestaće mu momaka — sužanj će mu izbjegnut; — a Imbro sam samcat na Dobor povući će se. — Zvaće me, tražiće me — a od Angje ni

1) Bez tanahni postav od koga i danas Ercegovke, i naše primorke kroje košulje.

Digitized by Google

traga; — vrisnuće; — nešto od ijeda nešto od žalosti uteći će mu suza: — početak razvigjenja. — Cvijetana reče, a Cvijet - - - -

Ne doreče, er na jedan mah sjekne — zagrmi — udari grom u starodavnu visoku lipu, udaljenu od djevojaka okolo stotinu koraka.

Streptješe obe; Angja zamukne su po riječi na ustima: Milica, koja po svoj prilici, zadubena u svojijem sumnjama, većma mislila je o slučenoj nesreći neg slušala pričanje posestrime, otrese se, te sagledavši kako niz lipu ore se trijesom pokršene grane, otrgne joj se od boka, i pokrivši rukama obraz zavapi:

— Jao meni! ošinu mi munja moju divnu lipu! - - - Eto kako grom neće u lipu? — — pa sada ti vjeruj što ljudi kažu? — —

— Šta kažu? — upita Angja obazdirući se i ona na polomljenu lipu.

— Kažu, a čula sam i od oca, da lipa sveto je drvo našemu narodu, i da grom ne udara u nju: — pa eto vidiš kako ne; — — joh sestro mila! ono drvo bijaše moje drvo; — pod njim bi vezla i suze lijevala, i moje jade njemu povijedala; a sada eto ga skršena. Angjo Angjo, ovo ne sluti na dobro!

— Hm — — to je u lipu udario! — pak svodeći oči na Milicu slijedi; — Odavna je seko grom u lipu udario; — — jal neviđiš kako nas je pokršio, baš kao lipove grane i sjemo i tamo rasturio? — — No Bog nije privezao sudbinu našu na lipu: — kadli tadli opet sunce zasjaće nad Bosnom. — —

— A dok zasjaje šta će biti od nas? presiječe druga.

— Šta ćeš da bude? — — vršiće se Božija. —

— Božija a uz Božiju i Jug-Bogdanova besjeda,

Digitized by Google

koju čuh sam od našega Grubeše uz gusle popijevati.

— Što slično lipi; — reče šaljivo Angja.

— Nije sejo, već teška i žalosna besjeda; — i ovdje mi se je zavrtjela (takne se prstom u čelo) da je neću dok uživem zaboravit.

— Zbilja? valja da je baš grozna! — deder da je čujem. —

— Pjevao je Grubeša: da nad Bosnom neće zasjat sunce, ni dostići se prvašnja sloboda

„Dok krv braće, što nesloga proli

„Bratskom krvlju turčin ne opere. —

— Bome grozno i sve o sve žalosno tako proricanje ako je istinito; — ali ja uhvam da je to puka priča kao i mnoge ine što se povijedaju o Jug-Bogdanu i njegovijem nekakvijem starodavnijem knjigam. A ima i druga; da je Bog jači od svijeh, i da on nije nikome kazao svoga znanja, pa ni starome Jug-Bogdanu.

— Ako Bog nije kazao svoga znanja nikomu, no Božijeh znakova bilo je i biće jih; — ona lipa gromom udarena, meni je Božiji znak, — ne sluti mi na dobro.

— A ha — — eto te opeta na lipu! — Ja vidim, Mile, ti si već naumila da slutiš zlo; — ja ću s Božijom pomoći dobro; — pa i Cvijetana jutros naricala mi je dobro. Ti poznaš staru baku: jali mûči, jali kazuje što privigja; i kad kazuje ne šara

— I Cvijetana kadgod prevari se; — a pak, o tebi je samoj nagagjala, a mene nije spominjala; — i primijeti sa uzdahom: — tebi dobro a meni? - - - -

— O Mile seko! u što si uprla? — Cvijetana koliko znade toliko i povijeda. — Mi uhvajmo u Boga i biće dobro po me i po te. — Neg znaš li koja je? — Nek čobani namire životinju, pak zovni jih da

Digitized by Google

u skupu Bogu se pomolimo. Željna sam ti, sestro skupne molitve, kao ozeb sunca: gotove su dvije godine da neznam za nju. – Hajdmo de, otresi se, pak da preporučimo Milana, Iliju i svijeh. Tijem odlanuće ti, a obje čekaćemo mirnije sutrašnje svanuće; — Bog je s onijem koji mu se pravo mole.

— Tvoje stvorenje sam, Bože! — ako me ti ne razabereš, kuda ću? — zaglavi žalosno Milica, i otide da učini po želji svoje posestrime.

Digitized by Google

VI.

Mala četa sa Maglaja krenula je podankom Ozren-Planine. Podanak stere se do Bosne koja rubi ga svojijem tijekom na sjever; niskom šumom odjeven je, a kroz šumu putačina slučajno prodrta vijuga kao i rijeka, od koje udaljuje se dva puškometa do tri najveće.

Tom putačinom promiče mala četa, i rekao bi spiješi da prije noći dopre do namijenjena konaka. Osmerica su koji putuju. — Jezde konja dva mlada gospodičića, o jabuci od sedla visi jim mali štitak, o bedri sablja, a u ruci jim po kratko koplje, — Pritječu jih dva pješnika s hrbom preko ramena: čvrste i čile noge pod njima su, er ne dadu se stići, već po nauci turskijeh momaka, svegj jednako izmiču pred konjima svojijeh gospodara. Slijedi jezdioce pješnik koji vodi za uzdu konja pod postarijem čovjekom neoružanijem i ogrnutijem kožuhom lisičijem; dva stražnja pješnika s kopjačam završuju ovu putničku četu.

Dva jezdioca, turski su gospodičići; veseli su, šale se; kada se dobave jabane, konje podigravaju, sad poprijeko skačući, sad objenoške ćerajući; kopljem premeću se, koga momci opeta dodavaju jim. Gospodari veseli su, pa i momci kažu se da su: no zna jim duša i noge pod njima. — Ali gospodari ne haju za momke: tugje noge nose jih, pa momci ako će i lipsati od umora, njima sve jedno: — pravo po tursku! — No znaće poslije koliko vrijedi štedjeti druga, nek bi ga pri potrebi kod sebe našao.

Digitized by Google

Motreći na onoga postarijega jezdioca kojemu bijaše sila ići kako momak hoće, rekao bi da je u sebi posakupljen. — Jaše poniknuto ; kad i kad izdigne glavu, pogleda tamo i amo, pa opeta preda se : — ne zanosi ga ni igranje ni kvika gospodičićâ —. Ali kad ispane na čisto da može vidjeti rijeku, ne osvrće se inugje, neg uprtijem zenicam svegj na nju motri. — Što tamo izgleda, on sam znade, nu svakako mnogo mu je do toga ; er kad opeta zamakne u šumu a nije ugledao što je tražio, nezadovoljan tresne glavom, namrgodi se i ponikne.

Putuje četa sada razmaknuta, sada u čoporu : kakav joj drum, tako i putovanje ; — ravnicom razmakne se, kršom i uz vlake sastane se. — Kada je da naljeze baš i na malo seoce, onda umakne stranput, možda izbjegne javi i posobnijem zamjeram ; jedino kada udaljena je od svakoga selišta, prihvati se druma i porene naprijeda.

Evo, uprav sada na pogled je Prijedola ; podne prevalilo je, noć stiže, i mećava približa se i to jače prijeti ; a četa, mjesto da svrne u selo, potraži konaka i odmori se, vrcne na lijevo put rijeke, i iščezne u gušću šumu.

Ima s gornje strane Prijedola poveća vlaka, koja po put izdignute male kose sa najdonjijeh obronaka Ozrena spuštaje se do u rijeku i sačinja poluotok u nalik debela i duga klina. Uz ovu vlaku nakon mala pomoli iščeznuta četa i uza nju uzlazeći progovori na svrhu jedan od ona dva prva konjika :

— Vjera ti i Bog Imbro ! — čemu ne svrnusmo u Prijedol kad bijasmo do njega ? — — zar ne čuješ tutnjavinu ? — — Imbro, zla godina prijeti, i more nas zapet taman sred ove pustarije bez konaka.

Digitized by Google

— Nesvrnuh, Tuslane, u Prijedol, odjavi upitani; — tamo ima mnogo kaura, pa što ti ja znam šta bi se moglo izleći zbog onoga kog vodimo. A za konak neboj se, nije ni on daleko. — To reče i pospiješi s konjem uz vlaku.

Tuslan pogleda za njim i: — A ha, znam što je pobro, reče sam sobom, bojiš se da ti Vuk ne izmakne; — pak pospješivši i on s konjem da se bolje primakne k Imbru, slijedi prosto:

— Deder, kad si pomenuo staroga, kaži mi dina ti, šta ćeš s njime kad ga na kulu dovedeš? baš o tome jošter ne upitah te.

— Šta ću s njim?... šta ću s njim?... Jal Milicu da mi dade, jal glava da mu pade... bira će on.

— Zbilja?

— Zbilja.

— Hajd' boga ti ne luduj! zar stari ima djevojku kod sebe u džepu, da ti je ostojke pokloni? a tamo djevojka ko zna gdje je. Jok vala! nemaš pravo.....

Šta nemam pravo? presiječe mu ljutito prvi; vidjećemo čiji je prav kad na kulu panemo.

Da izbjegne dalja nepovoljna upitanja obode konja i poćera ga uz vlaku; za njime poćera i drugi te su malo koraka staniše se na vrh vlake gdje uspregoše konje da pričekaju zadnje.

Iz ovoga kratkoga razgovora, hodimice prebačena megju ovom dvojicom, već doznasmo koja je to četa što od malo prije pratimo. Imbro Ćorić na glavi joj je: privodi s Maglaja na Dobor svoga zarobljenika Vuka Vraničića. Prati ga su dva momka Tuslan Begović mlagji Useinov sin, koji uprkos babovijeh i Vukovijeh riječi sve jednako misli na Angju Ćorićevu. Mlado ture da bar približi se ikoliko k svojoj zamjeri, bijaše po-

Digitized by Google

nudio Imbru svoju pratnju pravo do Dobora. No stari domišljati Usein, koji odmah bijaše shvatio kamo ta pratnja kučaše, nedopusti mu dalje neg do Spreče, kao tobož jošter nevještu putima, i neprilikam što bi ga mogle sukobiti na putu.

Stignuvši svikolici na vrh, ustaviše se malahno, kao da sagledaju kolika i kakva puta još jim bijaše do konaka. Pogledaše tamo i ovamo; a kad tamo ni konaku prilike; nema selišta, pa ni pojate što bi naslutila da ima kogodi živ onude; nema ino do puste pustoši pod niskom jednoličnom šumom. Na što Tuslan gladeći zacrnjelu nausnicu:

A kamo, Imbro, taj konak veće? — Ja ne vigju preda mnom dokle god mi oko shvaća do same pustarine; — kuda si nas pobro zaveo danas?

A Imbro izdižući ruku: — Vidiš one oveće brežuljke što savršuju ovu pustarinu? — za njima je odmah Spreča, a uza Spreču konak gotov.

Šta bolan reče? — onamo? — — to ti je dalje neg sahat jahanja; — a nut, kako mećava stiska!

— Nek stiska, mi ćemo prije nje; odjavi Imbro i uputi niz vlaku.

— Dao Bog! — doda ožeto Tuslan i uputi, a za njime ini, no omušeni i kao na silu; — poplaši jih ne toliko pustoš u koju slažahu, koliko silna mećava koju opaziše da već bijaše prikrila Trebavu planinu i spuštavaše se na Spreču.

Jedan sami megju njima slažaše provedrena lica i srca mirnijega neg što do onda bijaše, a to je glavom Vuk Vranićić. —

Izišavši na vrh vlake, on ne pogleda ni na pustoš ni na mećavu, već oštrijem okom prevrgne po onomu prostoriću Bosne što mu se otkrije s vrha, i dade mu

Digitized by Google

se ugledati ispod lijeve obale gdje vozaše se lagja, koja šmigućući kroz navješene rakite i trstiku naglijaše put utoka Spreče. Opazi takogjer da za lagjom digao bi se pljus iz vode kô ono kada po njoj udari čovjek bucnjem il nečijem teškijem.

Promotri starac za jedan tren vozeću se i pljuskajuću lagju, pa kao da s legja bijaše mu se svalilo teško breme, izdignuvši glavu, odahne iz debela, i ohrabren uputi niz vlaku.

Neznam je li nakastno 1) il nehote, čim uputi stisne čvršće koljenima svoga jezdenika, koji oćutivši bakračiju, začetveri 2), preteče vodioca i povuče ga sobom. Momak srdno potegne k sebi uzdu i uzirući se u Vuka, brekne:

— Šta spiješiš starče? — zar tražiš da me satereš, il da mi omakneš? —. Bre bogme nećeš: — goni laglje, da ne vidiš goru.

Prezirno pogleda ga Vuk, pak doda: — Šta bališ tute? — zar nevidiš ni ti ni Begovi ti da će nas zateći mećava prije po puta do Spreče? — a noć da nam je već za vratom!..

Vidi i sam momak da je istina što Vuk veljaše; no da pokaže se delijom i kao da se ne plaši noći ni mećave, a tamo znadijaše mu duša, opeta brekne:

— Pa šta je tebi za to? — Zar da se moji Begovi poplaše mrve snijega? — Vala nek zatrpa ako će i do koljena, mi ćemo jednako zdravo na konak.

---

1) Nakastno = odlučno, namišljeno = u Ercegovini i u Konavlima.

2) Začetveriti — talijansk. trottare = čuo sam od Ercegovaca.

Digitized by Google

— Dete, dete, odjavi hladno stari ; — samo prije mraka nek bi ste vidjeli kamo ćete.

— Bolan starče, konji vide i po mraku ; pak ćemo jim se hvatiti za repove i naprijed ; — reče momak kao od šale.

Vuk ne odjavi mu ni riječi, već pogleda opeta na rijeku i stigne okom lagju gdje vozeći se struji u pokós htijaše da zamakne pod desnu obalu.

Tuslan Begović koji, jašući malo naprijed, bijaše načuo govor megju ovom dvojicom, pouspregne konja, osvrne se i zapita momka :

— Šta se to prepireš sa starijem ? — je li mu kakvagod potreba ?

— A nije, beže, odjavi ovi sklono, već stari se plaši zle godine, pak bi rada da pospiješimo ka konaku.

— Stari pametno misli ; — pak jašući po malo pred njima, slijedi : — kaži mi Vuče, kakva je ova pustarija u koju sagjosmo ; ima li igdje u njoj da se sklonimo ako prituži vrijeme ? —

— Što znam, Begoviću, nema nigdje ; odgovori iz tiha Vuk.

— A je li se bojati hajduka u njoj ?

— Do danas ne bijaše ga ; a od danas Bog će dat.

— Hm . . . Bog će dat . . . to biva ?

— Da što ne bi prije, može bit potlje.

Nakon kratkoga muka, opeta Tuslan zametne :

— Nadazdreh malo prije kao lagju da vozaše niz vodu ; — no već je ne vidim, nekuda je isčezla.

— Po Bosni svegjer ima lagja, odjavi naravno Vuk, biće ribari, bježe u zaklon prije zle godine.

— Lasno da budu, er kazaše mi jutros momci, da jih bijaše noćas ispod naše kule kod Maglaja.

Digitized by Google

Kosnu se mrvu Vraničić cijeć ovijeh riječi mladoga Begovića, i nekuda nemirno promotri ga, nadajući se možda kojekakvu nepovoljnu ispitivanju, ako po nesreći uzbude se ovi sjetio česagod inoga osvem onoga što mu bijahu kazali momci. — No kad vidje, da prekinuvši u dalje razgovor, pospiješi konjem nek bi stigao Imbra, sjede mu srce, te svome vogji :

— Makni momče, reče, makni bolje ; — držmo se Begova što jače možemo.

Sada posluša momak, i krene bolje mrmljajući u sebi ali psovku Krstu, ali molitvu Muhamedu, to vrazi njegovi znali — —

Nije veće da tutnji iz daleka, neg bome grmi na blizu ; mećava zdušila je do same Spreče, pa magla zahvatila i brežuljke joj s one strane. U pustoši zavladala mrtva tišina, ona tišina koja predhodi zlu godinu ; kad ter kad jedino zrakom preko pustinje zahukala bi kao plata vjetra otisnuta sa sjevera i nanijela bi sjemo i tamo po koju platuticu snijega. Crna kapa zla prilika, velili su naši stari ; a ovi crni znakovi slute baš zlo našijem putnicima. Izvršiće se Vraničićeva, — mećava ćera naprijed, već brzo da jih stigne. —

Četa već umakla u onaj opustošeni predio, grede — grede svegjer —, no rekao bi da nije ona prvašnja. — Grede muće ; — Gospodičići ni konje igraju ni šale zbijaju ; — dva prva momka ne potrkuju, ištom što se drže pred jahajućijem Bezima, te jim za vrat siplje se vruć pah iz konjskijeh nozdrva ; — vogja s Vukom, ako i silom, drži se za Bezima : — ona dva stražnja momka sve to većma izostaju. — Svaki misli o sebi, a Imbro i o sebi i o družini.

Silovit je Imbro, ali u prkos svojoj sili, eto baš sad gleda što ne htijaše da vidi. Ako preda se, a

Digitized by Google

tamo zla godina da ga već zahvati; ako na družinu, a ova što zabrinuta što umorna stupa sjetno neveselo; ako na pustoš, a u njoj ni pojate kamo bi sklonio se. — Poškripuje zubima, omiče po koju svoju, izdiže glavu u vis i stisnutom pesti grozi se nebu i mećavi kao da su mu oni krivi er bijaše zapao u nezgodu sred pustinje. — A kad vidje nasvrhu da mu je sve zaludu, jer ko je jači jači je, uzme volju za nevolju, te kao od sile da posokoli družinu, prećera konja pred momke, zaigra ga nekoliko pa stane i zapjeva:

Što se ovo omusilo društvo
S tihe rose, s malo susnježice? —
Niti igra, niti šalu zbija
Zamukla mu uz put davorija.
Oduši mrvu pa opeta
Davor pjesmu pripjevajmo redom,
Ko nas čuje neka bude r'jeti:
Mili Bože, dobrijeh junaka!

kad dopjeva otrese grlom, pa poviče na Tuslana:

— Deder Adžibegoviću šta si zamuknuo? — prihvati davoriju neka zamni brdo i dolina da se znade kuda prolazimo. — Pa i vi momci, redom de, - - testijer vam pjevati koliko vam drago. — Tuslan ne htijaše al na ino nemogaše, već poćera konja pa klikne:

Davor-pjesma, koga da spomene?
A da koga neg Čorića Angju;
Prhni pjesmo djevojci na uho:
S bratom mrkla sa mnom osvanula!.

— Ha — ha — tako valja, poviče Imbro; tako valja. — A dina mi Tuslane, taman si uprav! — Pa ako hoj, more ti biti, .. vala! preko sutra.

— Ne reče: ako Bog da! — pomrmlja sam sobom zarobljeni Vraničić.

Digitized by Google

— Ala djeco! — opeta Imbro na momke — — Sada je red na vas. — De ti Mujo, udri prvi; — Šta si tu brčine objesio?, .

Umorni momci prošli bi se pjevanja i česa drugoga; ali da pogode Gospodaru, pričeše ako i silom i oni redom popjevati.

S tim popjevanjem, makne četa živahnije kroza šumu. Ali na jedan mah, kad nebijaše dobro ni na po puta do konaka, zahvati je mećava, i povije gustijem snijegom kao oblakom. Uza snijeg i tama priklopila da ne vidi drug druga dva koraka od sebe. — Nestade pjevanja, muk zavlada, ne čuje se do samoga i to utrnuta konjskoga klapanja. Putnici poustaju, dozivlju se, časom prikupe se, pa opeta izostanu, er pješnicima, da se skupa drže, ne da umor i zla godina, koja u oči jih bije silnijem sjeverom.

Po prilici bijaše sunce na zahodu; mrzli vjetar i trpanje snijega sa svijem oteše ono malo dnevne topline; — studen probija putnike, koji, što bolje mogu stiskuju oko života haljinu i pregrtače jur mokre i ruba ukorijepljena. — Imbro i Tuslan jašu naprvo jedan za drugijem; prevrgli su koplje sprijeda preko sedla a zamotali se do oči u vunaste kabanice; jašu i misle oba jednu — kako da stignu prije na konak, ogriju se i odmore —. Vuk sa svojijem vodcem slijedi jih toliko da neizgubi jih s oči; a da nešto i on misli, kaziva naporni mu pogled kojijem uzire se u gusti snijeg što oko njega mete. — Četiri momka idu — tiskaju se što bolje mogu proć sili zle godine, — ali izostaju sve to veće sa traga.

Svi putuju — putuju; — a snijeg mete, i mete na oblake koji sada primiču k zemlji — sada u zrak izvijaju se kako mahne vjetar što jih goni i premeće. —

Digitized by Google

Gotov je sahat da su sašli u onu pustoš, i već prvi da je ostave za plećima, a stražnji izostali su, i baš izostali.

Sunce je zapalo, a snijeg, što često dogodi se, o sutonu stane lakše da mete, otanča gustinu er rijegji propada ; — još po koja platutica pa za čas prestaće nek bi opeta u mrak zasuo kako iz vreće. Čim vrijeme da preučahne, prva dva konjika dojezdiše do kraja pustoši i okrenuše na lijevo uporavljajući putačinom koja, izmegju brežuljaka što jih Imbro sa vrh vlake pokaže Tuslanu, slazi na obalu Spreče — na han — gdje jim bijaše pripravljen konak. — Vuk s vogjom za njima je na jedno desetak koraka.

— Još za četvrt sahata pa eto nas na konaku ; — reče Imbro Tuslanu kad bijahu uporavili onom putačinom.

— Hvala Bogu ! — odjavi ovi otresajući snijeg s kabanice : — hajde de — nek i taj četvrt jošter, samo da se već dočepamo zaklona i vatre. — —

Prikupiše jahaoci još bolje kabanice oko života, er studen žešća je, gotov mraz, i jašu naprijed. Valjda misao bližnjega konaka, dobre vatre a bolje večere bijaše jih tada zanijela, er ne opaziše da, istom zapadoše megju one brežuljke, konji bijahu izdigli vrat i počeli strići ušima, kao da oćutješe nekoga, ja li zvijerku, ja li čeljade.

Zlo po njih, er nenadano iz guste šume iskoče na put dva čovjeka. Prosto gvozdeni šišak na glavi jim je, sapeti su u haljini od bivolske strujane kože, koja tako lijepo pristojaše jim na život i povijaše jim stegna i noge, da po njoj oskakahu kao urezani zglobi i oprsina donje čelične košulje, pa i buti i gušteri njihovijeh čilijeh noga ; na gvozdenu kopču stegnut jim je preko pasa širok kaiš a o njemu visi podulji lovski nož ; i še-

Digitized by Google

stoperac jim u ruci. Ova dva strana čovjeka u jedan te isti mah, poput munje što sjekne i udari — sunu se — zgrabe pod begovićima konje za žvalo, — zvizdnu ih megju oči teškijem šestopercem, — i u rpu s jahaocima obore jih na zemlju.

Kada Imbro i Tuslan nagjoše se u snijegu pod oborenijem konjima i s nogama spućenijem u stremenima, kako oda sna trgnuti, zapomagaše i stadoše se rvati sa bremenom na sebi da ga smetnu i na noge skoknu; ali glas jim se prekine, a breme većma oteška: er u isti mah obojicu hvati za grlo ruka rekao bi gvozdeni zavirač, a prsi jim pristisnuše dva teška koljena i zagrmi iznad glave grozovita riječ — „predaj se.“—

Vuk Vraničić netom vidje što bijaše se pred njime dogodilo, er kako opazismo gonjaše po dobro za gospodičićima, razigra mu se srce, i brže pogleda na svoga umornoga vogju, koji već jedva držaše se konju do glave; te izdižući se na stremeni i skupivši svu svoju negdašnju silu, junačkom pesti lupne ga po tjemenu i obori ponjorice u bijeli snijeg nek bi ga mastio krvlju što burkom procuri mu na nozdri; pak iskinuvši mu uzdu iz polumrtvijeh ruka poćera do mjesta započetoga rvanja.

Čim Vuk od ovud, a od onuda poskakaše iz šume pet oružanijeh momaka i sretoše ga: no stari pozna jih i glasne na prvoga: — Grubeša veselo! — Evo djeco k vama staroga Vuka: — de, pripomoz'te da se povežu ova dva hrta prije neg prispiju jim na pomoć koji su po nazad.

U to oboreni rvahu se. Imbro, nema zbora bijaše dobar junak; al kada se reče, da protivnik mu bijaše glavom Milan, već zna se da malo koristiće mu nje-

Digitized by Google

govo junaštvo proć razjarenoj sili jednoga sina, i sina junaka mimo ine, koji se je borio da izbavi svog oca iz ruka nemiloga poturice i okrutnog mučenja koje poturica spravljaše mu na kuli. — Vikne mu Milan i drugom i trećom — predaj se; — ali silni poturica muči i nastoji kako bi se dohvatio Milanova vrata da ga k sebi skuči i prevrgne na stranu. A kad vidje da nemože, zgrabi lijevom ruku koja ga davljaše da je otrgne s grla, a desnom izvuče ubodač sto bijaše mu o pasu, i baš da zbode protivnika u stegno niže dimlja; kad Vuk koji ne svrtaše oko sa borioca zaupi: — Pazi noža Milane! zbos'će te desnom; — i maši se s konja, popade Imbrovo koplje te smjeri da ga njime prikuje k zemlji.

Ali Milan pomnjiv na svako kretanje svoga protivnika, prije neg i vikne starac, opazi Imbrovu namjeru, te pritiskujući mu grlo još bolje, uhvati i stisne mu tako čvrsto desnu za zašaku, da oslabljena tetiva, čim tresne dva tri krat rukom mu, ova izvrgne ubodač iz utrnutijeh prsta; pa onda:

— Ne diraj, ćaća, vikne mu, er mi je sveta Imbrova krv; — neg saderi uzdu i oglav sa ubjenog konja, i Grubeša nek mi je doda i pomogne da svežem ovoga dok sam na vrijeme.

Dočim ova zbijahu se s Imbrom, drugi napadnik a to bijaše Andrija brat Milanov u malo časa zgotovi svoj posao sa Tuslanom. Mlado Ture kad nagje se oboreno i ščepljeno, s prva ne mahne ispod protivnika, dapače odjavi da se predaje. A kad Andrija otpusti malo ruku s grla mu i htjede da ga razoruža, lukavi begović izvukavši noge ispod konja i ćuteći se oblakšana grla i prsi, podapre se nogama, pa mahne tako naglo životom na stranu i opaše rukama Andriju da

Digitized by Google

malo manje što ga ne obori pokraj sebe. Posmjehne se Andrija na turčinov pokušaj, i veleći mu: — Bićeš valjan, nu još nijesi dorastao, — silno odrine ga od sebe, pak podapirući se na desnu nogu obori se na nj i pritisne mu prsi i grlo, da jadno momče streptje pod Andrijinijem koljenom.

— Hoj mirovat?. zapita jači slabijega; — miruj bolja ti je, da ne vidiš grgje.

— Eto radi što hoćeš; — jedva izusti Tuslan. Andrija razoruža ga, sveže, i pomože mu da ustane da ne leži u snijegu.

Svezani gospodari, Milan odmah spremi Grubešu sa njegovijem prema izostalijem na putu momcima: a stari Vuk nadoda:

— Pazite djeco, peterica ste proć četveriei; — ja sam složio petoga, naći ćete ga malo naprijed: — valjano nasrnite: — što se preda povežite, — što neuzhtjebude potucite, pa udilj natrag, na mjesto gdje već znate. —

Grubeša samočetrvt krene na jednu stranu, a Milan sa svojijem da uporavi na drugu, al silni Imbro neće da makne ni stope. Uspuhao se, naduo se da pukne s jeda i sramote er najljući njegov neprijatelj bijaše ga tako iznenada napao i povezao u prkos svemu njegovu junaštvu i hvalisanju. Osvrće se na okolo sebe, gleda i misli nebi li se kakogod spasio bijegom ili bar osvetio pa namah crkao. Al mu sve crno: nema konja, nema druga, nema pomoći od nikuda; a svezan kako da se osveti? — Misli šta će pa povlači mrko očima na Vraničiće i zubima poškripljuje.

Milan pomotri ga nekoliko časa, pa onda:

— Domišljam se šta bi ti htio, reče mu; ali ti je sve u taman. — Ne gubi vrijeme, neg miči dok je

Digitized by Google

još ovo malo sutona; — kada se umrači sa svijem biće ti teže. — Idi, — naći ćeš bolje nego li se nadaš.

— Čemu boljemu da se nadam od tebe, hajduče, koji si me napao ovako na izdajnu?

— Bržek kano i ti neoružana staroga ćaću mi kad spavaše pod bukvom? —

Zarèži kao zvijer poturica: — sagleda od glave do peta svog protivnika, pa ne mareć da je svezanijeh ruka, sune se na nj da ga mahom obori vapeći: — Auh kaursko pseto! —

Milan dočeka ga na ruke, opirući silu sili; i izdigne šaku da ga zdimi megju oči; ali na po maha ustavi ruku, da ne okalja svoje junaštvo udarajući svezana sužnja; — otisne ga jedino dva koraka natrag nek bi poznavao da mu je na jačega zaludno kidisanje.

Poturica, što da se umiri, on to žešće pobijesnio; otstupi još malo koraka natrag, pa sa silnijem mahom opeta poleti na Milana; a ovi pripravi se da ga dočeka: no kad Imbro bijaše baš spuštao se životom da na nj obori se, varkne mu se na stranu, a jadni poturica nenalazeći otpora, od samoga svoga maha zanesen jekne ponjorice na zemlju koliko je dug i širok, i tako ostane.

— Vidiš li što bijes radi, zaslijepljeni poturico? — reče mu hladnokrvno Milan; radiš da ubiješ sama sebe. — De, ustaj ako možeš: — nećeš? — nemoreš? — nuder da ti pomognem.

I hvati ga ispod pazuha te digne na noge kao maleno dijete. Hrknuvši na zemlju sa onijem silnijem mahom bijaše Imbro očebrskao čelo o kamenje i mrvu kao iznesvijestio; no kad ga Milan digne dupkom i otare od snijega, povrati se, no padenijeh krila er pozna da već nema kuda.

Digitized by Google

— A sada, priuze Milan, novi Turčine, podvrzi se tvome kismetu, kako ti nesrećna braća vele, i putuj da ne vidiš šta grgje.

Kad Andrijaš bijaše osvojio Tuslana, pristupi stari Vuk, zadrža se s njima, i mahne sinu da popusti uze begoviću. Mlado ture nalazeći se slobodniji, javi se mirniji; te čujući kao Milan i po drugom nukuje Imbra da se uputi, nadostavi i on svoju, te

— Jok Imbro, reče mu, nema već obziranja; — kismet stiže nas obojicu — pa ni mukaeta, neg da igjemo jedan za drugijem: biće nam bolje nego misliš. —

To rekavši, uputi se Tuslan i Andrijaš; Imbru se na ino nemogaše, neg stupi i on glavom nica a do njega Milan. Vuk dohvativši šestoperce doda jih sinovima, pa pokupi oružje svezanijeh begovića, vrže se kulašu u ramena i uporavi za njima.

Za četvrt sata prispješe na Spreču i uljegoše u han u putničko pristanište. U hanu naložena je dobra vatra; uz vatru na ražnju zaoblica pečena vonjom zakusnuje i kaže da je gotova; na tlima na prostrtu ćilimu dvije brašnenice jedna cijela, druga iskomagjena, i u dva suda vino i voda, za krstjanina i za turčina. Oko ćilima nastrto je tle suhom rogožinom, tako i kreveti oko vatre.

Netom ugjoše, pritrča momak izdno hana, prihvati konja pod Vukom i namiri ga kod jasala, a putnici pravo k ognju i zasjedoše da se suše i griju. Milan zovne drugoga momka neka bi izuo Imbra i Tuslana, da bolje ogriju noge, ozeble u mokroj obući i punoj snijega: pa pogje k ražnju, osiječe od zaoblice zadnju četvrtinu, iskomadi je na drvenoj siniji, koju postavi na ćilim megju posagjene oko ognja i ponudi jih

Digitized by Google

da bi grijući se uzgrede i blagovali. Stari Vuk i s njime Tuslan prihvatiše ponudu i jedva dočekaše da se založe, kako ono ti ozebli i lačni s duga putovanja: pomože jim i Andrija. Ali Imbro uzmetne se na krevet pa neće ni da gleda na postavljenu siniju; Milan mu je prinese i uza nju kruha da uzme što ga je za volju, no poturica okrene glavu na stranu mrmljajući: — Sičana prije neg zalogaj iz tvojijeh ruka. — Na što prvi:

— Oj Imbro! vrzi silu i ne budali, već jami i pokrijepi se, er ti trebuje.

Imbro ni riječi, nego otiskuje siniju i jedovito popahuje; a Milan priuze:

— Kad nećeš, kako ti drago; — ustrpi se maleno dok se i ja založim, pa ćemo onda pozboriti na tihu ja i ti dva negdašnja pobratima.

Založi se neke pute, napije se, pa sjede prama Imbru i nastavi:

— Eto, Imbro, sreća prevrati se: ne bi kako ti mišljaše da li kako Bog htijaše. A kao mladome turčinu biće ti sam Hodža priglavio, da udesu nemožeš izbjegnuti, er što ti Ala gorje zapisao je, ono trebuje da se dolje ovrši: je li de?

Imbro razumije da Milan podruguje se sa njegovijem poturčenjem, te uzdrman stade klimati glavom i poprijeko gledati ga; oni slijedi:

— Ne velim ti Imbro ovo da te podražujem, neg da ti pomenem, da na svijetu svaka sila malo traje, a da nevolja redom igje. Ti si zlostavio stara mi oca goneći ga svezana od nemila do nedraga dok si ga predao Adži Begu Useinu da ti ga pričuva; ti si napravio zatvor gdje bi starca vrgao i mučio, dok bi ti poklonio svoju Milicu već nesugjenu ti zaručnicu. A bolan znao

Digitized by Google

si da krst ne spaja se s djavlom, ni vjera s nevjerom; te da bi Vraničić prije svoj život pregorio, neg jedinu kćercu ti poklonio.

— A kad je sve ovo uzaznao ovi izdajnik! — pomrmlja Imbro drmajući svezanijem rukama.

— Ne časti me tvojijem imenom. Milan do danas još je Milan, ali Imbro već nije Ilija. — Niti se čudi kako sam obuznao tvoje osnove, i ušao u trag zasužnjenome starcu: ti si bolan znao, kada si svezao Vuka da mu preostaju dva sina, koja bi ga tražila il živa il mrtva. — Vraničići imaju svukud prijatelja, pa i sam Usein Adži-Begović, kamo te tvoj Ala s lovom nanese, stari je prijatelj Vraničića; a kod Useina imamo odanoga druga u njekome poslužniku naše ruke, koji za svoju glavu, da mu je ne obrubiše turci, dužan je mome ocu, i koga uboga i sirotu shranio je Usein na molbu prijatelja Vuka Vraničića - - - - -

— I koji izdade moju tajnu i vrže me u tvoje šake; prekide vrisnuvši Imbro. — Joh! da mi se otrovnome krstu krvi napojiti! - - - -

— Stani — pani — ne bjesnuj Imbro; nije te on izdao, neg tvoja sila. — Kako sam ušao u trag ocu ne treba ti da znadeš; neg znaj ovo da prošlu noć čim kod kuma ti Usa spravljao si se da bi na jutro sa nesugjenijem lovom veselo otpremio se na Dobor; ja glavom i Andrijaš kao prosti ribari bijasmo s lagjom pod samom kulom, te dodavajući ribu kroz puškarice, preko pouzdanoga poslužnika, doušismo ocu našu namjeru i znakove po čem bi nas poznavao. — A da nam je s Božjom pomoći, sve ispalo kako smo željeli, eto i sam vidiš.

— Tako ne vidio! odvrati Imbro zabrinut: — he sada vrni zajam, — radi sa mnom kao ja s babom ti;

Digitized by Google

— zabrine se opeta: pa udilj pun sile nastavi: — Nakrasi srce kaure! — osveti se na turčinu, tvoj je fakat 1) — De da vidimo kako ćeš.

Silno zbori naš Imbrajim ali istodobno poblijedi kao krpa.

— Nijesam poturica već krstjanin; odvrati tiho Milan. Ne uhvatih te da se na tebi osvetim, neg da oslobodim oca; oslobodih ga i ino ne tražim. Tvoje krvi ne uzimljem na se, znaj; a, netom pripane mi družina, i ja s njom odmaknem, ti ćeš biti slobodan da igješ kamo ti drago, no — bez oružja. — Eto ti osvete Milanove.

Sred kojekakve teške nevolje, ako prispije nam nenadano uhvanje da ćemo se je u brzo izbaviti, samo nam lice, ne sjetivši se i baš da bismo i nehtjeli, oda unutrnje neko oblakšanje što ućutismo cijeć začetoga uhvanja. Namrgjeno Imbrovo lice bijaše blijedo ne toliko s jeda er mu izmakne Vuk iz čapi, koliko s straha smrtne osvete. On je mislio da zapanuvši u ruke svoga protivnika, ovi bi radio s njime kao kakav bosanski poturica: sudio je Milana po sebi. — A kada Milan očituje mu svoju namjeru, odlahne mu teška misao, otpusti ga strah smrti, i progali mu lice nada života i slobode. No to bješe blijesak na mrklu nebu: sjekne i nestane. Poturica ako i svezan hoće da je silan, — da se grozi, — da kaže da nemari što bi poginuo, već što nemože da se osveti. S toga srdito vikne:

— Šta će mi taka sloboda, kaure? — Turčin bez oružja rslan 2) bez zuba! — ha — ha — ha; Vala i ta je!

1) Fakat — čas, zgoda.
2) Rslan — Lav.

Digitized by Google

— Neka osveta trebuje mi; — odjavi Milan hladno.

— To nije osveta, neg strah: doda prvi grozeći se.

Na što Milan, kao da je zmija iz kruga udarila ga, skoči na jednom na noge, zažari se pak poblijedi, stisne zube, sama ruka dotakne se noža, - - - - no brže bolje svlada raspaljenu narav, te malko uzdrmanijem glasom odvrati poturici:

— U svakomu inomu slučaju, ta bi te riječ život stala: al večeras moreš zboriti šta hoćeš, — zakletva steže me, neću je prekršiti kao si ti tvoju prekršio Bogu i svijetu. — Pazi: nedam ti oružja, ne er takijeh da se bojim, već er sam uvjeren da nemogavši se osvetit na meni, izagnao bi bijes od poturice na inome; — a to ti nedam.

— Naći će Imbro kako da izagna svoju, — reče ovi kao sam sobom.

— Nećeš da si dvostruk; priglavi Milan, pa: — Evo ti mesa i hljeba iskomagjena da večeraš; no ako razvezan htjebudeš bjesnovati, naći ćeš ko će te svezati iz nova. — Nemaš u hanu turčina da ti pomogne; er tvoj gazda i dva momka mu, koja si ovdje na prolazu ostavio, griju se uz dobru stražu s one strane Bosne. Ovdje su kod tebe jedino moji privrženici: ima jih deset, — a sade promišljaj. —

Gruba pjesma po Imbra: s nje baš poblijedi, skloni glavu i zamukne; — bijaše se pravo prepanuo.

U to bahat i žamor kod vrata od hana; Grubeša je sa družinom; vode svezana dva turska momka, a trećega ranjena nose megju se dvojica; — i sam Grubeša iduć podupire jednoga od svoje družine ruke krvave i pomotane.

Digitized by Google

Kad ugjoše i namjestiše ranjene, naš ti Grubeša stade da povijeda Gospodarima čitavu povijest svega onoga što bijaše uradio s družinom; i bilo bi može biti prije svanulo neg bi on bio dopripovidio što koji reče što koji učini; da Vuk ne zaustavi ga riječima:

— Ostavi se tog pričanja moj zlatni Grubeša; — to ćeš ti, ako Bog da, sve lijepo prepjevati uz gusle kod vatre kad doma dogjemo; — a sada povigji nam jedino što te uspitam. Kaži prvo de što bi od onoga kog ostavih na snijegu kad mu se izmaknuh s konjem?

— Bome, nagjosmo ga iznesvještena no jošter živa, pa ga izdigosmo, uslonismo uz businu, pa onda naprijed.

— Sad kaži što bi kad se stadoste s momcima?

— Bome što bi! — stadosmo se i udarismo se: — ja promakoh jednoga, — a on iskeči zube prema meni, pa na korac. — Pervan obori ovoga kog donijesmo ranjena; — a ova druga dva ovdje svezana, nakon kratke ali junačke bitke ..... [sad Vuk okašlje se, a Grubeša brže opetova], nakon male bitke u kojoj bi ranjen Ostoja, osvojismo, povezasmo, pa evo nas k vama.

— Dobro: — a gdje je oni kog ostaviste uz businu?

— He vidiš, kako ga sam smetnuo s uma! — Gdje je oni? — ostade u gori; bome mi ne mogosmo da nosimo mrtva.

— Šta kažeš bolan! pa baš umro?

— Kneže Vuče! kazaću ti pravo tako bio zdravo; — (poče Grubeša na svoju, a Vuk pušta ga samo da dokaže) — Već kada se vraćasmo, daj da prihvatimo i onoga kod busine a njega nema. — O vražijeg tureta, nekud odčepelilo. — Gledaj po snijegu,

Digitized by Google

ostavi li trag; — hm, šta da ti kažem? — tamo on, kao zec kad igje na logu, izumetao trag i sjemo i tamo; bržek ustao iznesvješten, pa riljao kako pjano čeljade. He nema druge; hajde za tragom — hajde — hajde; — dok u grmu naidosmo na njeku liticu i nestade traga. — Gledaj gori — doli, kad jedan od ona dva svezana vikne: Eno Tafika o, spava po dno litice. — Ko je taj Tafik? zapitah; — a momak će: — Onaj što ga tražimo. — Obagji liticu — sagji do njega, — zovi ga — premeći ga, stavljaj mu ruku na srce i po tri puta: — prr, — srce i kam sve jedno; — bijaše umro. —

— A jesi li se dobro uvjerio Grubeša, da je baš umro? — upita brižljivo Vuk; — grehota je, sinak, pred Bogom grehota, da ako je živ, ostavimo ga bez pomoći u gori da vukovi ga raščimaju. — Sinci, nek je i turčin, ali je Božja slika! —

— Znadem kneže, to sam i prije od tebe saslušao; pa se dobro uvjerio, i kažem ti, sreće mi i života mi i moga i tvoga, — umro je, pa tri put viši bio. — A kad se uvjerismo da je, nalomismo grma, nametnusmo na nj, pa navalismo nekoliko kuka, pa evo nas najpotlje ovdje. —

Pružajući paka Milanu dvoćesu što mu bijaše o ramenu, nadostavi: — Kad progjosmo mimo ona dva ubjena konja, opazih na jednomu ovu dvoćesu; opipah je, a u njoj dva samokresa; eto jih tebi, ja neznam čija su.

— Moja! vikne iskod vatre Imbro, — moja kaure! Deder pruži mi jednoga da ga se samo dotaknem.

— Zbilja? — odvrati mu posmjehom Milan: — hajde de nek te i u tomu zadovoljim. —

Digitized by Google

To rekavši, potegne oba, samokresa iz dvoćese: a Andrijaš pretrča i hvatajući ga za ruku:

— Ali si pomahnitao brate! — zavapi; — šta hoćeš, da kojigodi od nas ovdje pane? - - - -

— Neće, brate, neće; — kada ne služiše poturici na polju, neće ni u hanu; — odgovori Milan, pa izagje na vrata i ispali oba samokresa. Zajekte hitci, a Imbro zabreči:

— Oba ti kroz srce, nevjerni krstu! auh da mogoh ciglijem jednijem - - - - -

— Evo ti oba dva, — sustigne mu riječ Milan i metnuvši jih sa dvoćesom kod noga: — Eto ti jih, pa jih se dotakni koliko ti drago.

— Sada jih objesi magarcu o rep; izvali poturica iz debela i poturi nogom samokrese ispred sebe.

Dosta govora, reče stavno Milan; ruke na posao pa da se odmiče. Vi moji, pristupite k siniji, zagrizite po komad samo da se napijete i dignete rosu s srca; privedite i ta dva svezana, popustite jim ruke pa nek se i oni pokrijepe; — a ja i ti čačo, da pregledamo ranjene i mrvu jih povidamo.

Družina veselo nametne se oko sinije; a Vuk, Milan i Andrija zabave se oko ranjenijeh.

Turčinu je, a on bješe Tuslanov momak, ljuta rana ispod lijevoga ramena; a Ostoji u lijevoj ruci na zlu mjestu er se guštera dohvatila. Vuk stari vještak s jednom rukom u torbi što mu Andrija pruža i bez koje u četu ne igje se, zaviruje u rane; pa srebrnom iglom koju povuče iz torbe pomnjivo i lagahno opipa jih da bi znao jesu li čiste i koliko duboke. Onda isplače jih dobro vinom, pa pušta u njih po nekoliko kapi žestoke rakije iz male ploske što u torbi nagje. Rane namah poblijede, - - krv zaustavi se — a ranjenici stiskaju zube i pojekuju od muke; — Vuk jih

Digitized by Google

sokoli nek bi trpjeli, i veli da se ne plaše er će do skoro preboljeti. — Za tim iz kutije metne na krpu nekakva smegja melema i privali na ranu a odozgar krpe napojene vinom pa sve dobro pomota i sveže. Onda zovne Grubešu da donese ranjenijem komadić, neka bi i oni zagrizli i pokrijepili se.

Grubeša, er na siniji nebijaše ni o šta bi se miš otrovao, odreže s ražnja nekoliko komadića i prinese ranjenijem, napoji, pa, po Milanovoj naredbi, s pomoći drugova snese jih na Spreču i namjesti u lagju.

Kad ranjene odniješe, Milan zapita koji je Imbrov momak da ga vidi. — Skokne jedno od ona dva turetа koja sjegjahu kod vatre i odazva se.

— A koji si ti? opeta Milan.

Ja Alija Mušuferula, — odvrati ovi s nekijem ponosom, kao da je tobož kakva turska junačina.

Zagleda ga Milan, pa podrugujući mu se:

— A — ha, — Alija Alija, — Šeremeta Budala — stari poznanac; — a što mi se nešto deriš šeremeto? — jamačno si se vina dočepao!

— Bogme neznam! — pojio, jesam dobro; a napio? — — ondje iz suda nekakve mutne vodurine.

Našto Milan će šaljivo: — To ti Bog i dao! — uzeo sud za sud, nehotice to se zna, pa pridro vina mjesto vode: — nije li tako?

— A dina mi! kad beg Milan veli, biće tako doda Alija ljuljajući se malko na nogama.

— Da da, ja već vidim što je; — od mene ti prosto; — ali pazi šeremeto, da noćas uzmiruješ! — er inačije bilo bi gore po te. Idi, spavaj i rastrijezni se, a sutra s gospodarom ćeš na put. A ti drugi, ti si Tuslanov; ustaj, nek te oproste sa svijem, pa jami što je gospodarevo i spremaj.

Digitized by Google

Zovne paka one koje ostavljaše u hanu, naredi jim kada bi razvezali Imbra, da biga pazili vrlo da razvezan ne bi počinio neprilika; radi šta ako bi se čemugod i najmanje dozvali, nek bi ga odmah sputili, pa na jutro s momkom prevezli neka igju kamo jim drago.

Napokom osvrne se na Imbra veleći mu: — Imbro ja odoh, a ti u pamet ako nećeš da ostaviš kosti ovdje u hanu. Večeraj mirno i počini; a kad te budu prevezli, naći ćeš na brijegu o kocu obješeno sve tvoje oružje. A da ne bi pješio, er ti gjogin ostade u klancu, jami konja na kojemu si gonio starog Vuka nesugjenog sužnja; Tuslan ti ga dariva sa svom opravom, kao spomenu današnjega sukoba. Kad pogješ, na putu ti želimo bolju sreću i ja i Tuslo. —

Pa šta? — i Tuslana sobom vučeš u planinu je li? — nevjerni kaure! — drekne Imbro kao van sebe, čim već vidi da baš ostaje sam na hanu. — Zar hoćeš na njemu da išćeraš ćeip što nijesi na meni? — krvopijo nemila!

— Ne brecaj tute, sramotni poturico! odvrne mu Milan; — ti pazi sebe a ne brini se za Tuslana; er da je Vraničić krvopija, nebi sada taj Ćorićâ izrod zijehao pred njime. Pa okrenuvši pleći poturici, pozdravi one koje ostavljaše u hanu sa — Zbogom ko ostaje — zagje sa Tuslanom i sa svojijem na vrata i odmakne.

Malo niže, dočeka jih golema lagja, u kojoj sa četiri vesla zavezoše niz Spreču. — Mrak je — trpa snijeg: — nemari. — Stari Vuk pozna u onijem stranama svaki pedalj hoj suha hoj rijeke; — on upravlja vozioce. — Sagjoše u Bosnu; snažno zavezoše u pokos njezinoj struji kao da će na Doboj. Kad stigoše pod lijevu obalu, okrenuše niza nju dok ugledaše kroz maglu goreći plamak uz samu vodu. Živiždne Milan po

Digitized by Google

hajdučku, a s obale odzviždne mu jednaki zvizd. — Ustave lagju, te pazljivo izlazeći jedan za drugijem i noseći ranjene, umakoše u prostranu ribarsku kolibu; tu mi nagjoše dobru vatru a još bolju večeru. Posadiše se na okolo, ogrijaše se, večeraše do volje, pak odmoriše se sa mirnijem snom od danjega vojštenja i putovanja. —

Jutro svane oblačno ali ne sniježi, vjetra ni ćuha; ko će na put nije mu da oklijeva. Družina u kolibi ustala je pa i ručala: Andrija pripravio lagju su četiri druga, sveo i namjestio ranjenoga turčina u dno lagje, ukrio ga pokrivačima da pod ranom nebi ozebao. Tuslan oprostio se sa starijem Vukom, pa sa zdravijem momkom sagje na rijeku, a Milan ga popratio; te čim da stane u lagju, zaustavi ga veleći mu:

— Idi sa srećom mladi begoviću! — — Naši oci bijahu nekad prijatelji; dao Bog da sinovi jim ne budu neprijatelji!. — Imbro te je navukao, pa s njega nešto si i pretrpio: — žao mi je; — da ikako mogoh inačije ne bih bio dao da te ko prstom dotakne: oprosti mi dake. —

— Da ti pravo kažem, Milane, prihvati Begović, — nije me navukao Imbro, već sâm se nametnuh da ga pratim: zašto? — to ja znadem. — A jer me tvoji sukobiše na putu, dina mi! — žao mi nije: — našao sam što sam tražio; — poznah likom Milana Vraničića.

— Malo si se tijem okoristio, a štete nabavio si mnogo. — No nek me poznaš štogod i bolje neg jedino likom, počuj me. — Ti si se, Tuslane, zaljubio u Angju Ćoćevu a i ne znadeš je: nastavio si se da je posvojiš, i Imbro je za te.— Znaj, Tuslo, da Angja nije krst pometla; — znaj da Angja — moja je djevojka —

Digitized by Google

meni pred Bogom obećana. —— Progji se Angje, mladi begoviću, da te zlo ne nagje! — er Milan Vraničić ne daje za života što je svoje. — Biraj Tuslane, jal' ćemo se rastat prijatelji, jal' do smrti neprijatelji. —

Riječi ove zabrinuše mladoga Turčina koji nikad prije nebijaše se sastao sa Bosanskijem hajducima. — Po pričanju poturicâ, on mnijaše da kauri prebjegli u planine bijahu pustahije, krvoloci, zvijerad: pa s toga od kad zapade u ruke Vraničića ozbiljno motrijaše na njihovo postupanje i ćud. Milan ga je zanimao: silan a ne osvetljiv, — prijatan a grozan, — ozbiljan, — iskren do toga da, bez bojazni nudi te nek bi sam birao hoćeš li ga nećeš li prijateljem. — Tako turčin nebi radio; a šta bi poturica Imbro? — da je nadvladao Vraničiće, usmrtio jih do jednoga. — — Na predlog Milanov sve ove misli jedna za drugom prolećeše mu preko pameti, i ustegoše ga da udilj ne odgovori mu; ali brzo se oporavi te odvrati baš iskreno:

— Ištom sade shvatih babovu ti besjedu kad mi reče: — pod pragom Doborske kule ljuta zmija spava, u zao čas onomu ko bi je probudio. — Vala! nek je budi ko hoće, ja je ne budio. — Pak pružajući desnu slijedi kosnuto: — Birao sam, rastajmo se prijatelji.

Milan mu prihvati ruku, dodavši: — Budi tako. — Rukom se rukujmo da riječ potvrdimo; — Kad li tad li, opet ako Bog da, u ljubavi se sastali. —

Tuslan sagje u lagju i odveze se put Maglaja, a Milan vrne se u kolibu da pričeka družinu iz hana a pak spremi se ka svome pribitku u Vučjak-planinu.

Digitized by Google

VII.

— Balabane! — -- oj Balabane! — — Dobro ti jutro! — vikne bistrijem djevojačkijem grlom glas sa vrata Doborske kule, na kolibu što sred tvrde torine bijaše na jedan kamenohitac daleko.

— Dao ti Bog dobro! — a meni kako bude: — odjavi momčev glas iz torine.

— A jera? — zar ti se nije nasnovalo noćas? — Hodi bolan amo da ručaš, pak će ti biti bolje. —

Ištom svanulo i sunce granulo, kada ovako Cmiljana dozivaše begova čobana, a ovi joj se odzivaše iz torine, koju već vidjesmo kada i zašto Imbro bijaše je sagradio prema kuli.

Na djevojčin poziv škriknu vrata od torine i pomoli momče žlje odjeveno, no ogrnuto podobrom čobanskom kabanicom; pritegne za sobom dveri pa potrči do kule pjevajući:

Dobro mi je, boljemu se nadam,
U čem idem u tomu i spavam:
Beg moj puši, mene jedu uši:
Ta mi plaća da ja nemam gaća! —

Dopjevalo momče i stanilo se pred vrata od kule, pa ispod kabanice pružilo Cmiljani odrto i raspravljeno baš gospocko šilježe, veleći joj:

— Evo ti što si mi sinoć naručila; taman najbolje što bijaše u stoki; pa eto ti i žigera pri ujemu. —

Digitized by Google

A sada daj me uz vatru; volim ti jutros vatri neg ručku: — ozebao sam ti kao nikad. —

— Nosi unutra, pa biće ti jednoga i drugoga; — odjavi mu ona zapirući dveri.

Obojica uljegoše u ognjište; čoban sjede da se ogrije, a Cmiljana spremi meso, pa prinese mu srčan komad kruha, sira i čanjak vruće sočivice, nadodajući:

— Eto ti, rgjo — grij se i kusaj; što ti preostane, metni u torbu i nosi sobom da pojedeš kada ogladniš; — a na večer znaš što te čeka. —

Čoban založi se neke pute, pa onda:

— Vala čuj me: — dok si ti ovdje ne bojim se glada, ali me smače golotinja. — Evo vidi i sama (i pokaže joj svoje razdrtine), nema na meni vreteno zdrave pregje; — a da ne imah ovo kabaničine, na ovakome mrazu bio bih ti se osovio taman kao klip leda na rakiti kraj Bosne.

— A čemu ne zaišteš u gospodara štogod gaćetina; — ima jih zalih,

— Neda bogme Mujo i Tafik; odvrati Balaban s komadom kruha u ustima; — što je bolje to je za njih, a meni njihove orepine.

— Nabaviće tebi Cmiljana čakšire 1) prvo joj do ruka dogje; doda ova prijateljski: — ali da si poslušan i valjan.

— Vala sve jedno; — ako nebude gospodarice i tebe, Balaban ove zime iskečiće zube kao odrta lisica. — Pak tarući s kruhom po čanjku, slijedi: — Nu kaži mi sreće ti: kamo gospodar? znaš li kad će na

---

1) Čakšire = gaće turske s nogavicam uskijem.

Digitized by Google

trag? — Pa evo dva dana, ni gospodarice ne vidjeh, da nije oboljela?

— Gospodarica nema šta da posluje, pa se grije u dušeku; — a gospodar kao gospodar svoje misli službi ne kazuje, kad se vrne znaćemo. — Nu znaš koja je? — kad si već ručao i ogrijô se, idi ti za tvojijem poslom a ja ću za mojijem da nas nebi gospodarica sukobila u besposlici, pa nas karala.

Pokupi čoban u torbu preostali mu kruh i sir; a kad da izagje iz kule, Cmiljana vikne za njim:

— Poćeraj danas životinju tamo niz rijeku, do onoga visokoga kuka ne domak Babine kaluže;..

— A ha to biva do Debeljaka; — pa šta ću tamo?

— U koje doba popenji se na Debeljak, te pazi jeda bi ugledao gospodara da se vraća s puta.

— Pa onda? zapita ćobau s dvora.

— Letom k meni da mi doglasiš.

— Dobro — dobro. — Ne zaboravi mi čakšire — ču li! —

Čoban ode, a Cmiljana zapre dveri i ostane sama.

Kad Angja bijaše pribjegla k Vraničićima u planinu, ostavi Cmiljanu svoju pouzdanu drugaricu da sama samcata straži i stopanjuje na Doborskoj kuli dok bi se vrnuo Imbro sa svoga zla puta; te ako bi pripao ranjen da bi ga vidala. Cmiljana sljepački i pod zakletvu primi se Angjina naloga, nit promisli na posljedice koje bi se lasno dale posukati iz takog naloga.

Prva dva dana bijaše joj lako; — kao stražarica spavala je s uha na uho, er i same strašive Doborske razvaline bijahu tvrda straža i njojzi i kuli. Kao stopanica, kada bi zgotovila čobanu ručak i večeru i sebi jegjek poputila, oko česa ćeš da bi već stopanjevala?

Digitized by Google

— Onda bi se mlada pogospodila, pa bi zasjela u Angjinu sobu i popunjala bi vezom nekakvu mahramu koju Angja bijaše ostavila na gjergjefu 1) nedovršenu.

Nu kada svane joj treći dan, a to bijaše šesti da Imbro proputovô je do Maglaja, bome Cmiljana nastade zabrinuta. Sjedi i veze ali po svoj prilici ne misli o vezu: — iglom po skupo promiče, i ne svegjer kuda bi htjela da promakne: — duda 2) po vezu kao da joj je magla na očima: — što joj se dogodilo?....

Naša stražarica pobrojila dane od odlaska Imbrova, pa već se nada danas sutra i njegovu povratku; po tome sjetila se je ako i docna, da se je mnogo poduzela, kada plaho bijaše obećala gospodarici da bi njezin nalog pod zakletvu izvršila; pa eto baš sade prebira po pameti posljedice koje onda ne bijahu joj ni na um pale.

Po Angjinoj riječi ona je već za stavno držala da poturica vratio bi se puhajući u šake: — A to je baš ono što me plaši, velila je sama sobom; — er kakav hoćeš da se vrati? — bome kakav? — raspaljen gnjevom er sve što osnova, sve ode mu u taman; — ode Vuk, — ode s Vukom i djevojka, koju, hvalisao se je, da će mu Vraničići sami dovesti na dvore; — pa hvalisanje premetne se na sramotu; — i-ih! — A bome ko znade Imbra kako ga ja znadem, ako ne crkne putem s jeda, a on će iskaliti srce kad doma dogje, na komu bilo da bilo. — Angje već nije da ga srete i bijes mu savlada; nema vragutog momka da na njemu izriga njegovu ljutinu; — ne osta-

---

1) Gjergjef = stan na kojemu rastegne se platno za veziva.
2) Dudati = micati se kasno, lijeno.

Digitized by Google

doh neg ja samcata,... zar da mu rane vidam il... pravije, da jih od njega primam? — — A da — — er kad dogje i ne nagje Angju neg mene samu vrisnuće, kao da ga čujem: — kamo Angja..... što ću tade? — — hm — hm — što ću? — ništa; er kazala, da neznam, il kazala, da je nekuda pošla, po me sve jedno; — Angje nije je li? dreknuće poturica: — de plaćaj ti popašu za sve ono što ste mi u dogovoru oposlovale.... pa onda s nožem kroz srce.... nà — nek znadeš da Imbru ne staje se na put!

Avaj — jadna Cmiljano! u što si se uplela?.... i baš da poginem?.... ovako mlada!... mlada... a da bi samo jednom poginula!.... ona turska nevjera ovijeh zadnjijeh dana bijaše načela da me zadire.... ko znade što vrag misli.... mogao bi.... ne reče što, neg pretrgne govor i zamisli se.

Nu kakva sad misao zapremi pamet ove mlagjahne planinkinje? — oh kakva god je, teška je! — Gle je: pustila je vezivo, a ruke s upletenijem prstima položila na skuta; — dihaj joj se zatrudio, — blijedi — žari se: — nut je! streptje kao da je nož ubode. — Joh! nešto po nju užasno šine je preko pameti; er dok streptje, oturi gjergjef od sebe — skoči — i prijeteć prstom vikne; — Život moreš — a bogme čast nećeš; — pa potrči kao van sebe na krov od kule.

A kad tamo, sunce nisko na zapadu a maglovito kako ono kad otanča po mećavi oblak, upre joj u oči; ustavi se na sred krova i protere vegje; pa pogledavši k nebu, pade na koljena, izdigne obje ruke i stane micati usnima: — molila je. —

Bješe joj kratka al vruća molitva; svršivši je prekrsti se, ustade tišija, — osvrne se tamo i amo; — zagleda se koliko joj oko dosizaše nije li gdje kojigod

Bayerische Staatsbibliothek München
Digitized by Google

putnik s one strane rijeke, al nigdje nikoga do jedinoga čobana koji prizajmio životinju, pa iskod Debeljaka malo po malo goni put konaka.

Sjeti se tada koje je doba, i čim da krene s krova, osvrne se opeta na čobana; pomotri ga jedan časak; pa kako da je nešto odlučila reče: — Pri nevolji hitat mi se je drva i kamena: — znam što ću; — i brže bolje sagje u ognjište da pripravi večeru čobanu i sebi.

S poslom vrijeme grede; jur tama namakla se je na niske doline, dočim snijegom opstrti uznositiji Vučjakovi vrhunci joštera rude se s onog crljenila što po zahodu sunca zakrvavi naše obzorje i zapre razmaknute natkupljene oblačine, tako da ovi ozdo žarki ozgor sinji, rekao bi odsivaju njeki silni požar raspaljen tamo negdje pod obzorjem na donjemu svijetu. — Balaban doćerao je i spratio životinu u torinu; pa eto ga zove Cmiljanu da mu otvori i dade da večera.

Eto ga već i u ognjištu, sjedi i štapi se sa masnijem orizom i crnom žigericom na maslu poprženom. Jede, oslagjuje, pa i misli; čemu ova neobična gozba kojom večeras Cmiljana me časti? — a kada mu ova suviše prinese komad pečena, baš začudi se i zapita:

— Čemu Cmiljo, ovako gostiš ti čobana večeras?

— Kusaj, rgjo, i muč: — odjavi mu ona: — ko znade hoćeš li ovako ikad večerati! —

— Duše mi, i meni se tako nešto čini. — Pa s posmijehom slijedi: — Ali ovo nešto znači! — lukava je Cmilje, — a nije lud ni Balaban; — — jeli de?

— Čekaj i vidjećeš što znači, odjavi Cmiljana i vrcne se kao na igli, pa ispod gunja prostrta po kre[illegible] smotane čakšire i vrže jih kod momčeta,

Digitized by Google

dodavši: — Evo, rgjo, za šta te pogostih; — nek ti na sit trbuh bolje pristanu čakšire kakvijeh do danas nijesi se nanosio. —

Balaban bješe načeo da čupa pečenku, ali kad djevojka dometne mu smotak, odustade: — zagleda se u nj; — pruži ispod kabanice ruku niz koju visjahu orepine od nečesa što prije zvaše se košulja; no ta ruka bijaše čvrsta a šaka joj taka da bi vuka zadavila: — omjeri hoće li neće li dohvatit se čakšira, kao da sumnji je li istina ali je djevojčina šala. — Na svrhu jami jih za uskur i izdigne prema vatri da jih se nagleda; — a kad iz razmotanijeh čakšira ispadoše na tle košulja i zubunac, pogleda dobro što to bi, pa onda uzvrne oči na djevojku koja sa strane pomnjiva na nj motrijaše da vidi hoće li kojekako dojmiti mu se srca onaj nenadani dar. — Zažari se momkovo lice, potresu mu se malko usni kako da ustegne suzu koju njeka unutrnja milina s harnošću dozivaše. — Omahne glavom, smota sve skupa, te položivši opeta kod sebe, ikosnut i ne malo, reče:

— Hvala Cmiljo! hvala ti do života!! — — ti si me često krat lačna nasitila da nije znao ni gospodar ni momci mu, a eto sade gola me obuče!.... A što će Balaban Cmiljani? Vala — — Vala ničesa, er ničesa nema do gola života... pa ako Cmiljani ustrebuje, taman za nju će Balaban u vatru. —

Cmiljana bijaše se sjetila još od prije da pod onome surovomu liku čobančeta, nalazilo se je nešto što bijaše mnogo vrijednije od Muja i Tafika i sličnoga jim skota; da ćud bijaše dobra mu; a po riječi stare Cvijetane, mogaše se u njekijem prigodam i pouzdati u ono momče. Videći pak sade da je nekako navela vodu na svoju vodenicu, odvrati mu kao u šali:

Digitized by Google

— Neće te Cmiljana gonit u vatru, dosta joj je i manje.

— De kazuj s nokta šta ćeš ; — Balaban se ne šali kad se česagod podhvati ; — odjavi joj živo živo ovi, tureći ispred sebe pečenku.

— Lagahno ; — — kaži mi prije, ugleda li kogagodi danas s one strane rijeke? —

— Biće bilo oko dva sata dana, kad opazih sa Debeljaka konjika i pred njime pješnika , ispadoše iza glavica s one strane ljutog potoka, i micali kao da će na Modrić. Hćah da ti viknem sa kuka, er po prilici činjaše mi se da je gospodar; al ne videći neg samo jednoga momka pred konjem, pomislih da nije gospodar neg kogodi ini, pa i ne hćah da te zovem ; a bilo bi u taman, er mučno da bi me dočula. —

Zamisli se malahno djevojka, pa onda ozbiljno : — Je li vjera, Balabane, da ti nešto kažem? —

Skoči ovi na noge i vikne : — Vjera ti ! — pa slijedi iz tiha : — No ni turčina ni kaurina, već poštena momka : — evo ruke ; — i pruži joj desnu.

— Hm : — ni turčina ni kaurina već poštena momka ! opetova Cmiljana sama sobom, pa onda jačijem glasom : — dakle ti nijesi ni turčin ni kaurin kad tako zboriš ? — ko si de? kazuj.

— Čoban, — no pošten, reče on prosto.

— A komu se svecu moli taj čoban ?

— Bogu i .... onomu kojemu i ti kad si sama.

— Šta ti znadeš bolan, komu se ja molim kad sam sama ? — odjavi gjahnuta djevojka.

— Znadem Cmiljo bolje neg ti cijeniš. —

— Ti nijesi ni Balaban ni turčin ! — vikne ona s' laptom, udarajuć korak na trag ; — de kazuj udilj ko si, er vrijeme stiska, a ja trebujem nečesa. —

Digitized by Google

— Budi ti dosta ova: — kršćanin sam; — za sade veće ne traži, o tome ćemo drugi put: — no kazuj šta ti trebujem; moreš se pouzdati u me kao u brata.

Djevojka ga zagleda, pa još sumljeći, priglavi:

— I baš istiniti kršćanin?..

— Ovoga mi svetoga i časnoga zlamenja: — odjavi momak, dočim pobožno prekrsti se.

Cmiljana odahne; pruži mu desnu i rukuju se. — Sjedoše paka jedno prema drugome i djevojka pripovigje po vrhu uzrok Imbrova putovanja na Maglaj i sukob koji već jamačno stigao ga je na povratku; — pa onda po tanje čemu Angja pobojala se je te odbjegla k Vraničićima: kako i zašto pri odbjegu bijaše je ostavila na kuli i preporučila joj brata. — Pa evo sade, zaglavi povijedanje, zapadoh u škripac da neznam kamo ću; er ako se je gospodarica pobojala sebi, te mahnula sa kule; a bome bojim se i ja meni Imbrova bijesa i osvete. —

— Duše mi Cmiljo! na to će Čoban: u prem široke gaće obukla si se, dok si se uprtila toličkijem bremenom! — I beli, baš ti sama hoćeš da susreteš i pričekaš gospodara? —

— Prisegla sam se gospodarici da ću: — odjavi s uzdahom djevojka: — ali sade hvata me čudna njeka žas, čim samo promišljam, što bi oni vrag mogao uraditi od mene; ako se vrne praznijeh ruka, a to znam da će. — Joh, Balabane moj! bojim ti se da će mi crna zora....

— Dok je živa Balabana, — presiječe s naglošću momak; — Bogme neće te ni prstom dohvatit se!

— Da da; — no ja ne strašim se toliko smrti koliko nečesa grgjega! —

Digitized by Google

— Šta je, kumim te Bogom! grgje do smrti? klikne začugjen čoban.

— Ima grgje po kršćansku djevojku; — poniknuvši paka zarumeni se i doda na po glasa = *Sramota.* =

Nastade muk. — Čoban tari se rukom po čelu kao da probistri pamet, er vas u tome da sačuva djevojku od neprilična i bržek smrtna sukoba s Imbrom. ne shvati na prvi mah svu silu te riječi = *Sramota* = i izusćene od nevine djevojke koja većma straši se nje neg iste smrti. No kad bijaše je promozgao, uzruja se, plane, te jamivši pod pazuho smotak haljinâ što bijaše do njega, skokne i pomuklijem glasom otsiječe sa ciglijem

— Hajdmo. —

— Kuda?.... zapita Cmiljana gledajući ga zabrinuća

— Da bježimo dok je vremena: opeta otsječeno čoban.

— Jok! — veže me prisega, ne prekrših je za život! — odjavi ozbiljno djevojka.

— I baš usprkos strahu smrti i sramote, hoćeš da dočekaš nebožnog poturicu?! — klikne još većma uzrujan momak.

— Trebuje.

— Da kad ti trebuje, čemu se ispričuješ tijem ovijem? — No pazi, — bude li poturica zlo naumio; tvrda ti vjera! — neće Balaban gledati nemarno da se od tebe gradi neprilika: — ostao propao, on će raditi za sebe; — zaglavi silovito čoban.

— I za mene: — prida s nekom nježnosti Cmiljana.

— I za tebe?-- ha — ha--- kad budeš već upala vuku u žvalo?--- ostavi vjere ti. — Ja nikad

Digitized by Google

ne čekah vuka da mi podbije ovcu, neg kidisah na nj ištom opazih da joj se približa; — tako ću i sade, pa bilo za tebe, bilo za mene.

Cmiljana uvjerena da ima u čobanu baš pouzdano opleće, nastavi:

— Umiri se malahno, brate, te poslušaj. — Ona dvojica, što mi kazao si da jih vidje sa kuka, jamačno su Imbro i momak mu: a to bi bilo, da je on samodrug živ izbjegao, a ini da pogiboše u sukobu. — On će saći pod Modrić na rijeku da se amo premetne u fratarskoj brodarici, er ine nema, i u neko doba po ponoća ovdje ti je: a s kakvom dušom! - - - ne treba da mislimo.

— Pa onda? - - -

— Slušaj: — Ja sam namislila da ga pričekam sa masnijem jegjekom, i za to naručih ti ono šilježe što si mi ga dodao, ko zna - - - - -

— A jadna ga se ne rodila!, umetne žalosno momak: zar će te poturica čekati dok mu jegjek zgotoviš, ako uzbude namislio česagod opaka? — ostav, ne luduj! — —

— Kad bahne, naći će ga zgotovljena. — Noćas ja ću prežati sa kule; pa ištom budem osjetila konjski klopot; — a na noći čuje se na daleko - - - -

— Kami ti ćeš čuti! ol nevidiš da zemlja obstrta je snijegom? — a znadeš bona, da snijeg utrnjuje svaki bahat, pa i klopot konjskijeh podkovi mrtav je na snijegu, sestro!

— Tako je dok je snijeg debeo i ne smrznut; ali ovi sade na tanku je, i, što je bolje, na ovakoj ugriznoj zibrini dobro je pomrznuo; te prskajući pod konjskijem kopitom, glasi će iz daleka da neko prolazi preko njega.

Digitized by Google

— Domišljata si, Cmiljo, svačemu nahodiš kraja ! — hajde de, nek bude tako ; sad kazuj što ćeš onda.

— Kad čujem bahat latiću se posla tako da ištom otvorim mu vrata od kule, bude ga zakusnuti miris iz ognjišta. Ko zna ? — lasno da, oblaznut mirisom kusnoga jegjeka, ne popusti od bijesa a prihvati se žderanja, i još ako bi lačan prispio. —

— Dao Bog, sestro, da ti na dobro ispane ! — ali - - - - ali - - -, doda pun sumnje čoban.

— Bog može sve ! — — Meni je najveće do toga da nagjem ustuka prvomu plamu ; kojemu izmaknem li, lakše ću se vladati potlje. — Ja ću sade u ognjištu pripraviti sve tako, da poslije ne ustrebuje mi neg samo vatra da zgotovi. — A ti hajde pa sa torine pazi ; te ištom se bude oglasio gospodar, stâni se pred kulu, kao da si poletio da izmijeniš umorne momke. Gospodaru prihvati konja, provedi ga za malo pa s njim u kulu. — Ako paka sve bude zaludu, i on došavši, odmah vrisne i napane me : onda brate ne izgubi sebe, ali brani mene da mu se otmem i pobjegnem iz ovoga nesrećnoga stana. — Preporučimo se obojica Bogu, pa u rnke njegove.

— Veli Bog, ćuvaj se i ćuvaću te ; — odjavi Balaban ; — pogiban si posao naumila : bojim se zla i gore.

— Da kako ću drugovačije ?

— Već nikako, kad si začelila da dočekaš gospodara : — nego, ostavaj zbogom ! — reče nezadovoljan momak, hvatajući glavnjicu sa ognjišta.

— Stan' — pričekaj mrvu : doda djevojka i makne iz ognjišta ; — do malo vrne se sa čašom punom rujnoga i pruži mu je.

— Jami, napi se, zgrijaće te.

Digitized by Google

— Nut' — nut' pa vina! — zavapi Balaban: — bržek ga i poturica loče, u zao čas po nj! — Ala Cmiljo, neznam hoću li: ima mnogo da nijesam ga pio; — bojim se da me ne smete. Daj de vode nek raslavim.

— Uzmi, uzmi i pij slobodno, nije teška ruka što ti čašu pruža.

— Nije ruka, al je vino: — Deder, daj ti meni malo vode; trebuje noćas da budem bistar.

Cmiljana doda mu vode i on raslavi u dvije čaše, popije jih, — otrese grlom — dohvati glavnju koje bijaše položio — pa izagje vanka; a djevojka ostane da pripravi sve što bijaše namijenila za taj nesugjeni jegjek. —

Digitized by Google

VIII.

Bijaše oko tri sata po ponoća, kada stražarica Doborske kule, načuje sa strane Debeljaka, kao da je poprskao led pod nečijem nogama, i u isti tren nešto kako izginuti oglas nekoga još daljega glasa koji nije mogao da dopre do njezinijeh uši.

U tužnoj Cmiljani smrzne se krv čim ovo načuje, ustine, polije je mrtvi znoj. Dok Imbro bijaše joštera daleko, činilo joj se lasno osnovati i pripraviti mu jegjek da s njime pričeka ga i zamiti; a sade na sami ovaj slabi značak da igje putnik, i to bržek oni komu se je nadala, teško ustraši se, pa protrne misleći, još malo i eto ga na vrata; onda? — sve mi je zaludu — pogiboh. — Ne pada joj na pamet Balaban; ni da bježi, dok je još na vrijeme; — skameni se. —

No, oni prirodni nagon, koji u pogibijam smrtnijem potakne nas da se hvatimo česa mu drago, samo da život spasimo, pobudi se, i jači sade nastane u Cmiljani, te je osvijesti. — Preda joštera, ali osluhuje bolje: — jeda li se budem prevarila, misli; — možda nije Imbro već kakva zvijerka preko leda sašla na rijeku. — Tama je, er mjesec trećak, a s oblačnijem nebom, slabo je razgaljuje; no nasniježene planine i podanci nešto pomagaju da tama nije sa svijem ubitna; — dah sa sjevera, pa i mrzne. — Cmiljana uprtijem očima i napetijem ušima i gleda i osluhiva, — osluhiva — dok na jedan put, zaustegnuti u grudima odihaj izleti joj iz usta s dubokijem uzdahom — zaječi; —

Digitized by Google

pak rekavši = Evo ga, = otisne se od zida preko kojega bijaše se pregnula nek bi bolje osluhivala; i otisne se ne kako da je nadazrela onoga koga je dugo izgledala, nego kako da bi se varknula udarcu kojemu se je već od njega nadala.

Obrne se paka tamo i amo po krovu od kule na komu stajaše, rekao bi: traži da se zaštiti od pristupnoga neprijatelja, il da mu izbjegne kuda. — I lasno da s takom misli uputi se i dogje do onoga klanca kuda bi Milan ulazio k Angji na razgovor; znala ga je, te njeke pute i ona je kroza nj izmicala. — Zagleda se u ono mrklo slazište, — stupi jednom nogom u nj, — hoće drugom da kroči, a u to zapjeva pjevac na torini: — ustavi stupaj pa sluša da broji koliko krati zapjevao bi pjevac; a ovi ušutio se i već ni jednom. — Onda će Cmiljana: — zapjevao je ciglom jednom; kako sam čula od babe Cvijetane, to bi značilo da pjevac na zlo sluti: — hoo — noćas biće zlo po nekoga, — a lasno da bude i po me!. — Pak zavapivši: Oj prisego prisego, vrlo ti me nebogu sveza! — pogleda na nebo prekrsti se, te odlučno vrne se, sagje u ognjište da zgotovi kako bijaše namislila.

Al puštajmo djevojku neka zalaćenijeh ruka do lakata, jari vatru, vari, peče, prži što za toga je priredila, a potražimo u toliko Imbra našega zor-poturicu da vidimo što od njega biva.

Ostavismo ga u hanu na Spreči, gdje sjedi svezan uz vatru, pa eto ga još tute. — No gle kakav je — štuca zubima kao divlji vepar, a opuhiva kao piskavica kad se morem prebacuje: — drhće od silnoga jeda, i baš kaže da mu je srce prekipjelo; — pa tako izgleda da bi rekao, vas je u tome, da proćera svoj bijes i iskali srce bilo na komu bilo.

Digitized by Google

S protivne strane vatre proć njemu sjedi momak mu Alija. Ture pripoznalo svoj kismet pa miruje; no nehtje da spava, kako reče mu Milan, već šari kruhom po siniji, jeda bi mu ispustila masti od onoga što prije bijaše na njoj iskomagjeno, pa zalega se i vodom zalijeva, tobož da raslavi u trbuhu ono što bijaše malo prije nehotice krhnuo. — Nije Alo pjan, no ona mutna vodurina, kako on nazva je, bijaše ga mrvu krenula pa i odobrovoljila; te pazeći gospodara da mu je uspuhan i jedovan do tamo, jeda bi ga po nešto utišao, stade da ga nudi nek bi večerao.

— Vrzi smokve i jed, veljaše mu: — a poslušaj tvog vijernoga Alu: — zovni nek ti prinesu smočan komad pečena, pa založi se: — dina mi dobro je; nema kud bolje: samo da kušaš; — jedući, proći će ti gnjev — umiriće se — počinućeš; pak ćemo sutra putovati bolje.

Povuče očima na nj Imbro, pa srdito: — Šut, brekne, — šut, psi ti majku jeli! — ti da me nudiš jelom? — šareno kopile! kad si nabio trbušinu, ustaj i odvezuj me dok sasvijem ne pobijesnim, er vala... i bilaj...

— Lagahno, gospodare! — ne ustajem, pa ni odvezujem: — stražari su kod nas, pa da mi prisije ova mrva što sam zagrizao? — dina mi ne----

— Hrsuze! — zar si načeo da se rugaš mnome? — ol mniš, er je Imbro svezan, već nemore da te zgnjavi? —

I tako veleći gjisne da poleti na bijednoga Aliju: ali dvije gvozdene ruke hvate ga za ramena i pritiskoše silom opeta na krevet, a glas zukne iznad njega:

— Miruj Begoviću: — ovdje već nema inada. Momak ti se ne ruga, no pravo zbori: — večeraj, bolja ti je.

Digitized by Google

Izdigne Imbro glavu nada se da bi vidio ko ga tišćaše i čija je onaka glasina; a kad više njega nadvisio sa čovječina, golema obraza, su dva brka, rekao bi da su Kraljevića Marka; pa mu naslonio na rame na dvije šake kao dva lopara. — Ali poturica nemari, on goni svoju, te odvrne:

— Ne miruje ovi dok mu je i malo života; — pa, šta se jošiš nada mnom svezanijem? — — ako ti je do šta, kaure, oprosti mi ruke pa da se ogledamo.

— Ha-ha-ha; nasmija se iz debela stražar, i doda: — mini te želja noćaske: — to ćemo ostaviti ako se drugda gdje sastanemo. — Sude, Begoviću, ako ćeš blagovati, popuštaću ti vezove nek se možeš založiti: — no pazi da miruješ, er se s Dobrilom ne šali. —

Imbro skloni glavu kao da promišlja šta bi. Izmoren je od rvanja i jedovne muke, a cio dan nije išta okusio, pak lačan kao da je postio ramazan: — htio bi da se pokrijepi, no ohô, neće da se podvrže naravnoj potrebi, er na to nagjaše ga njegov dušmanin. — Šta će, ni sam nezna.

U to Dobrilo, onaj golemi stražar sjedne do njega; — kolik je gjidija, nije mu Imbro ni do ramena — pa zovne da mu prinesu večeru, i uzme mu ruke; da mu jih malo popusti. Imbro puštaje i muči: a kada očuti da su oblakšali vezovi, sakupi svu silu što je još imao u sebi i trgne rukama; ne prekine uzu, no iz nje izmakne jednu ruku, te kao van svijesti vrže se na Dobrila hvatajući ga za grlo da ga zadavi.

Priskočiše stražari: dva uhvate Alija da ne bi pomogao gospodaru; — ali ovi se ne makne, neg jedino što poviče: Tako mi velikoga Ale, pobijesnio je Beg! deder ljudi svežite ga, da noćas svijeh nas ne pomlati. —

Digitized by Google

Ini stražari htjedoše da pomognu Dobrilu, no ovi ne trebovaše ičije pomoći; er ustavši na noge, opaše Imbra s rukama i pritisne ga k grudima tako da i sam utpusti mu se od grla i prenemože mu se u naručju. Onda ga položi na krevet, pa zagrabi šakom vode iz suda što ondje bijaše i pljusne ga po licu. Hladna voda povrati Imbra, koji ovijem nesvijesnijem pokušajem, potrativši svu preostalu silu, klone islabljen, i zaište vode da se napije.

Isti stražar pridrža mu sud da bi se lakše napio; pa opeta ponudi ga da jede veleći mu: —

— Blagui, Begoviću, što je Bog dao, i pokrijepi se. — Eto smo se sade ogledali kako si želio; — o tome već ne misli, neg jegji, i dobro, da moreš kad svane putovati. —

Sad poturica posluša; načne blagovati, s prva lako i po malo, pa bolje i bolje dok se zasiti.

I stražari dorješe kod vatre večeru, zasjedoše na okolo i s njima Alija, te blagovaše do za volju; sud vina jednom ocijediše, pa opet ga natočiše i s njime obrediše se na okolo. Pred Alijom je sud vode; neće bome ni da gleda na nj, neg slijedi okom onoga s vinom, i uzdiše mu se er njemu ga ne pružaju. Dobrilu zapao je sud s vinom: izdigne ga i pritegne kao šmrk; pa videći da se je i Imbro ljucki poštapio, reče mu nešto od šale nešto zbilja:

— Beže Ćoriću! — ja bih ti pružio ovaj sudak, da i ti grlo omočiš. — Ko je prije vino pio, može i potlje. — Ako ćeš vjere mi, pristaće ti bolje neg voda, i okrijepiće te baš junački. — Hoćeš li? — —

Mi već znamo jeli pio, i kako ga je Imbro pio. — Pogleda s toga on na sud, zavodne mu usta, ali usili se, i maline rukom da neće.

Digitized by Google

Na što Alija ne mogavši već da odoli svome srcu pritrče pred Imbra te izbuljenijeh oči zavapi: — A prihvati gospodaru i nakrasi srce, pa dodaj i meni, er stražari me zaboraviše: — jami de dina ti! — nema već pusta Muja da nas osvadi pred Muftijom: psi mu jeli mater i ko je prvi zabranio tu sa neba kapcu! —

Stade graja u hanu: — Stražari smiju se i vape: — Evala ti Alija! aferim! — taman tako! — Imbro živ se pomamio: dere se na momka, da se je pokaurio te opsovao sveca: prijeti mu da će mu platiti kad bude. — Alija za to nemari neg viče posokoljen od graje stražara:

— Platio ne platio: Bogme ja ću pit, pa što bude da bude. — De ljudi, dajte meni kad gospodar neće.

Pružiše mu sud; — Imbro pohiti da mu ga izvrne iz ruka: — ai nedade Dobrilo, te naš Alija natroši se vina kao prvi.

Imbro zapljune ga, pa sjede i protegne se uz vatru kako da će zadrijemati.

Drijemlje Imbro možda i zbilja; no golemi Dobrilo oka ne stiska nego straži i s njime još četiri; do njih Alija sit i napojen do volje zaspao kako pečen. I ne pet stražara sćućurenijeh, malo iz daljega spavaju na po oka. — Ponoći je prevalilo, na vatri drva mal da ne dogorjela, ako napraviše mnogo žerave ali uzmakoše plamena; Dobrilo potiče i zove iz tiha stražara Tomana da prinese naručje suhijeh cjepanica i podraži oganj da sukne plamen.

Ištom Toman metnuo naručje i pristao da nalaga na vatru, a silni i neumirljivi Imbro, koji hineći da spava, izgledao je jeda bi mu od kuda zgoda pripala

da na nekomu iščeru namišljenu osvetu: kako da se proteže iza sna, zijehne, i pruži ruke niz krevet; pa hitnije neg se rijeti može, ščupivši cjepanicu koja mu prva bijaše do ruke, gjisne, sune se i udari jednog od tri stražara što bijahu mu kod noga čim je ležao na krevetu.

Htijaše da ga udari po glavi, no valjda stražar, naziruć nešto pred sobom, uzmetne se na se i izdigne ruku da se zaštiti, i tijem sačuva život, al mu hitac prebije sprednju cijev od ruke. — Zamuka bijedni kako vô uboden, a Imbro i drugom izdigne cjepanicu da ga bolje premlati: ali Dobrilo žažaren od jeda er ga poturica bijaše doskočio, zagrmivši da se han potrese! — Šta uradi iznevjereni poturicu! — skoči i jednom rukom zgrabi cjepanicu u vis izdignutu, a drugom Imbra za vrat, pa zavije s njim i hiti ga ponjorice preda se, a nogom pritisne k tlima; — namrgjen, obori paka ostašan pogled na nj i škripne zubima tako grozovito da i sami stražari promisliše da Imbru bijaše već kucnuo zadnji sat. No Dobrilo ipak se savlada pa vikne mu:

— Hee---- moli poturicu, ne Boga, er za nj ne znaš, neg onoga crnoga komu se klanjaš, da mi te je Milan na dušu metnuo! — inačije sad bi pod Dobrilovom nogom crkao kao pašče. — Mahne onda na družinu: — De amo, da se ova zvijer, a ne čovjek, sputi, nek do sutra ne makne kolik ni mrtav. —

Stražari razjareni časa ne počasiše 1) da ispune što reče Dobrilo: te kad već Imbra spućenijeh noga i

1) Časa ne počasiti = ne gubiti vremena = učiniti česagod odmah. — Čuo sam ovu izreku u pjesmam često od našijeh guslara; a u ovo potonje doba od Ercegovačkijeh ustaša.

Digitized by Google

ruka metnuše na krevet uz vatru, neka bi se silom grijao i mirovao, er dobre volje nije htio; onda pobrinuše se oko ranjenoga Stjepiše.

Dobrilo namjesti mu prebjenu cijev što bolje mogaše, obloži ju mlakijem prporom; 2) te napravivši od jelove cjepanice dvije kao male štičice pristavi jih ozgor i ozdal po prelomjenoj cijevi i sve tvrdo omota. Podhvati najpotlje rubetinom ruku vidanu od lakta do šake, objesi mu je o vrat neka bi je tako mirno držao i nepovrijedio. —

— Podrijemaše paka malo dok cikne zora; a kad već ona cikne i dobro zarudi, ustadoše svi; te pod Dobrilovom upravom u dva zamaha preniješe s lagjom na protivnu obalu Spreče prvo konja osedlana i sve oružje Imbrovo, koje objesiše o trklju podalje od vode, pak Imbra svegj jednako svezana, koga ogrnuše kabanicom i usloniše uz trklju nek pazi na oružje. Najpotlje uzamši sobom Aliju ugjoše svi u lagju i zavezoše niz rijeku.

Kad ture opazi da neće s njime na protivnu obalu, neg da sve to bolje odmiču niz rijeku, prepade se te stane da jadikuje:

— A jaoh meni do Boga! — kuda će te ljudi sa mnom! — jao! nemoj te me apsiti i za Boga! — — ja ne počinih kvara ikome: — jao meni kukavu! — vrz'te me ljudi ondje na brijeg da igjem k

2) Prpor = vruć pepeo poprskan i zagašen vinom. I danas je to vična ljekarija naših seljana kada izvinu il slomiju ruku, nogu, oblagati prporom mlakijem, da se ublaži bolest i zaprijeći žara.

Digitized by Google

gospodaru: — šta će te od orepana türskoga momka koji ne vrijedi ni magareće uho. 1)

— Šta kvičiš, bolan, kad te niko ne striže? — razdere se nakon grohota smijanja Dobrilo; — tuče li te kogod da tako jadikuješ?

— Jao meni! ne tuče niko, neg me vrz'te ondje nà, na oni brijeg, kumim vas svijem na svijetu.

— Bijaše li ti kako noćas na svratištu? — opeta će Dobrilo.

— A šta pitaš jadan! — bješe mi bolje neg u ćaće na piru; — ali sade....

— Šut dakle nijesi s poturicam, već s Bosanskijem junacima; — odvrati mu prvi, i mahne družini da voze naprijed.

Alija ušuti se — lagja vozi se; — kad bijaše se domakla k utoku Spreče u Bosnu, okrene se i prisuče pod desni brijeg. Onda Dobrilo dohiti torbu što bijaše kod njega, pruži je Aliji, i: drž, jami i nosi, reče mu; — naći ćeš u njoj poputbinu tebi i Begu ti; — uzmi to kopjačine i ako ima još što je tvoje, pa izmiči.

Metne Alija torbu na pleći, uzme gunj, dohiti kopjaču, pa kad da iskoči iz lagje na brijeg, a on ni s mjesta, nego gleda oko sebe kao da nečesa traži.

— Šta si se smeo bolan! kao pas u raži? reče mu jedan; šta gledaš? — izmiči dok si na vrijeme.

— A ljudi! zamrmlja Alija da jedva razumješe; gledam, ne bi li po sreći od kuda još kapljica onog crvenog što mi noćas popružiste.

---

1) Vrijediti kolik ni magareće uho = biva kolik ništa.— Čuo sam kad bijah na Grudi od nekog trgovca Bošnjaka Sarajlije koji je prolazio preko Konavala da će na Kotor pak u Arbaniju.

Digitized by Google

— Oj ludane! reče mu njeki koji bijaše do njega: — ne pije se rujno naštesrca; — jer bi te ono zakinulo pa i smelo. — A paka (slijedi šaljivo), ako se ne bojiš Muftije, boj se Proroka, er ako te ugleda zlo po te.

Alija pogleda na nebo, pak doda: — Ištom je svanulo, — za proroka, ni abera, on joštera spava. — A na ovo jutrošnjega mraza, kad bi bila pusta kapljica, nebi jadan zakinula čovjeka, već bi mu pristala, kô ikada. -

Udari u smijeh družina, a sam Dobrilo potegne sud izdno lagje, zahmuća njime, i čujući da jošter ima u njemu ako i malo, pruži ga bljižnjemu, te od ruke do ruke dogje do Alije. Ovi brže bolje prevrže gunj preko ramena, spusti kopljaču na pregib od ruke, pa s obje šake jami sud, i baš da prinikne, kad onaj isti koji ga je zagovarao s Prorokom zadržajući ga:

— Stan, vikne mu; — radi po adetu, turćine: — prvo nazdravi družini, pa onda pij. —

A Alija će: — Vala! da nazdravim, neznadem kako bi; a dina mi!, nemam ni kade. — Ne čuješ kako se od onuda Imbro dere, i zove me da ga otputim? —

Reče — prinikne — i ocijedi do kapi; — pa s jednom rukom povrati sud, s drugom otere brke, podbije kopljaču; te onda, ni bože ni vraže, već gjisne iz lagje da će na brijeg. Nu, il bijaše prem zanaglio, il pod njim se lagja zaljulala, bome naš Alija ne doskoči neg uvali se u rijeku. Pobrška siromah po onoj mrzloj vodi dok uhvati se brijega, pa onda — bježi — kako opaljen ostavljajući za sobom burak vode što mu se točio iz napojenijeh dimija.

Digitized by Google

IX.

Imbro uz trklju naslonjen vidio je kada stražani sa Alijom zajedno bijahu sašli niz brijeg na rijeku; ali, ne mogavši vidjeti da su zavezli niz vodu, cijenio je da će mu udilj prevrć momka, pa onda na svoj put. S toga pohlepno izgledao je kad će k njemu Alija; brojio mu je korake: — eto ga na obali ... eto ga uz brijeg .... sad će pomoliti glavom ... eto ga ... a od Alije ni sjene .. Gdje je? — pas mu se mesa napotezao! .... Hm — odveće sam pospješio, — neka malo, sad će; .... a kad dogje, pa će potrčat, — pak će me razvezat ... a tada? ... držte me se kaurski lopovi ..... Hoće Imbro! - - napraviće juriš za vama niz obalu .... stići će Imbro lagju; - - pa onda ako neuzmože drukčije, a on će kućijem na kaurski krst; - - - - hoće vala! — još će neko zajaukat prije neg prispije k izdajnome Milanu:"

No jedno misli pijanica, a drugo krčmarica. Dobrilo bijaše se domislio, što bi poturica zanago uradio ako bi mu ongje blizu puštao momka i ovi ga razvezao. Zato nehtje ga odmah da prevrže, nego odveze sobom niz rijeku, i kad bijaše već sa svijem na široku, pušta ga nek trči i razvezuje gospodara.

Je li baš Alija dočuo kad reče da ga zvaše gospodar, il to bijaše njegova vragolija, neznam; no kad gjisne iz lagje i popenje se na brijeg, zbilja čuje gdje u sve vilove glase on ga dozivaše.

I bijaše Imbru nevolja da ga dozivlje. — Sprva videći da Alija ne dolazi, nače, kao i vazda, da psuje

Digitized by Google

štogod je grgje znao: pa kad sjeti se da mu ne pomaga psovanje, er, sam, svezan, u onoj pustoši, ako ne bude ljucke ruke, da ga otputi, okečio bi s glada i studeni: bjene i zamisli se. Te nešto nevolja, nešto strah, silu mu udomi i naćera da iza svega grla dozivlje jedinog momka koji mu je preostajô.

Na glas Gospodarev odvikne Alija i potrči uz obalu: Imbro poznaje glas svoga momka, te stane na čase da ga dozivlje, nek bi momak znao kuda će udariti da pravo k njemu prispije; — povikuje i Alija da naznači gdje je: — ovi povikuje - oni odvikuje - dok se sastadoše, pa se i pogombaše. Psuje Imbro na Aliju er ne dogje odmah da ga rasputi; — pravda se Alija i okrivljuje kaure er ga silom odvedoše sobom. — Nevjeruje Imbro neg veli mu da laže. — Ne lažem dina mi! — Lažeš dina mi! ne odvedoše silom, neg ti sam pohiti za njima, da se naločeš vina: eto čujem te kao njime hapaš 1). — Hapam od ono sinošnjega kojijem i tebe sam nudio.

— Psi ti mater jeli, ne laži već odvezuj, dok te ne smlatim.

— Hm-hm; — smlatio je Alija dva tri kaura u lagji kad je iz nje liznuo na brijeg.

— Šta to reče? — zapita žurno Imbro; — koga si ti smlatio?

Alija znade ćud svoga bega: te da mu bolje udjede, razvezuje ga i klapi 2), kô na silu i jedva izmakne iz lagje skačući u vodu do pasa; pa kako, čim dohvati se brijega, obori kučijem na kaure te smlati jih troje četvero.

---

1) Hapati — dahati; kad kogod nečijem iz grla silno zaudara, rijeće Ercegovac da „hapa tijem i tijem.“

2) Klapati — lagati po debelu.

Digitized by Google

Prereže nožem zadnji uzao i dovrši momak laživo pričanje, a Imbro skokne slobodan i videći ga baš mokra do pasa, plesne ga rukom po ramenu i: — Aferun sokole, vikne mu; — ako je taman istina što si kazao, vala! dok dogjemo na kulu darovaću ti nove dimije. — A sada nek i ja štogod oposlujem.

To rekavši, maši se na konja i ne uzevši oružje, er sila i bijes nemogahu dugo da se u njemu utišaju, poleti niz obalu, jeda bi dostignuo lagju pa i on kogagod kaurina smlatio kučijem.

Viče mu Alija da ne mahnita; da je već lagja na jabani i daleko: da je neće ni okom sagledati, a kamo li dostići; al mu u zalud vika: — Imbro ćera a nek Alija kriči. Onda ovi kad vidje da u taman viče, s nekijem nehajstvom omahne za gospodarom rukom, i nogom kao da reče: kad hoćeš da vrat lomiš a ti ga lomi; — pa skine torbu sa pleći, stavi je preda se, cucne i uze da prebira po njoj što bi ručao.

Izvadi komad brašnenice, pa sira: obrne s njime i gori i doli, te opeta s njime u torbu, veleći: — ovo je za gospode, a za momka gledajmo drugo. — A kad potegne komad pečena mesa: — A ha ovo je za mene; — reče zadovoljan; pa sjede, podvije noge i navali oko pečenke i brašnenice. Kad se dobro ponačupa, dohvati torbu da bi ospremio što mu je preostalo, i čim da je metne preda se, takne ga u koljeno nešto tvrdo što bijaše u njoj. Izdigne je, opipa što ono bi: pa na jedan put kao van sebe zavapi: — A jest — jest dina mi ploska! — pa brže bolje zapreče ruku a torbu i istegne baš oveću plosku, očepi joj grlo i dušnik te prinikne. Al šta ćeš da vidiš: žedno ture, nagnulo plaho, te bome dobro još ni drugom ne puštalo niz grlo, kad udari mu kašalj, stade kihati, poliju ga

Digitized by Google

suze: — šta jadan? — ne može ni da odahne. Snimi plosku do zemlje ali je ne puštaje neg tišti čvrsto s obje šake, te uz kašalj i kihanje jedva izgovara: — Ha - - - i za - - - i za (he-ćiha) i za Boga - - - dina mi — (kaha - - kaha - - kaha) — nije vino, nego (he-ćiha) — nego ljuta rakija (he-ćiha) - - da je Bog ubije — haa - - - haa - - - malo me ne zaduši - - - - haa — jadni Alija što ti se dogodi? — A kada se već oporavi, pogleda na plosku i dva i tri puta, te kao da žali što je prokleo, pomiluši je rukom, pa slijedi: — Ja sam kriv, nije ona; — da sam prije primirisao i ne zalio se plaho, ne bi mi bila na nos udarila. — Mišljah da je pusto vino; — ne mari; i rakija je dobro piće, taman za junaka, kao sam i sam. Vala! pićemo je. — piće i gospodar kad mu prituži. — Pogleda na plosku te opeta prigne jednom; pa je začepi i tisne u torbu, a uzme kruha da jede i očisti grlo.

Čuje u to za sobom konjski klopot; — eto Imbra, ćera mahom natrag. Ne makne se Alija, neg povadi iz torbe pečena mesa, pa čupa kao da ištom bijaše načeo da ruča. Poturica ćera, pa još iz daljega zapovrne po njegovoj nesrećnoj nauci pjesnu psovaka na kaure, na Milana, pa najposlje na momka er ne ustaje i konja mu prima. Tada Alija brže bolje zagrize komad, pak skupivši u jednu šaku kruh i meso, potrča prema Begu da mu konja prihvati.

— Šta to radiš lopovsko kopile? — vikne Imbro kad već doigra do momka; — šta to ždereš, a konja mi ne primaš? — Dina mi sad ću te - - - -

— A nemoj gospodare! odjavi tiho momak. — Evo htijah da mrvu ručam, a kad ti od tuda; pa evo odmah ustadoh da ti prihvatim gjogina.

— A od kuda ti to u šaci, hrsuze? — opeta će oni s konja.

Digitized by Google

— A sjaši beže, te prigji ovamo, pak ćeš vidjeti šta je; pa i ručati bome, ako ćeš taman po gospocku.

Sjaše Imbro, a momak pusti konja te pritrči i sagne se da bi uzeo torbu i stavio pred gospodara; ali ovi pristupivši rine sagnuta momka tako da siromah prekotrlja se korak na stranu: pa jamivši torbu za donje petlje, iskrene iz nje sve na dolinu. Dohvati onda komad pečena i kruha, sjede na nizak kamen da ruča.

Rinuti Alija ustade, otere o se zemljom omrljani komadić koji bijaše mu u ruci, i ostojke radi da ga dočupa, povlačeći oči na gospodara, da ne bi satro plosku što mu bijaše do noga.

— Od kuda ti ova poputbina? — zapita Imbro, kad bijaše nekoliko pojio; kako si je pribavio?

— Dina mi, gospodare! kazaću ti pravo; lacnuh 1) je kaurima, kad sam gjisnuo iz lagje.

— Oj prekidani ništavče! — lacnuo si je onada kad su te njom ponudili.

— Nijesu me nudili, dina mi! — već kada me sprtljaše u lagju, taman kod mene napipah punu torbu a ja ne budi lijen pokrih je s gunjem, te, kad htijah da mahnem iz lagje, spuštah gunj na torbu, pa potbivši sve skupa kao vuk jare, lacnuh je a ne sjetiše se kauri.

— Teške laži da je Bog ubije! — — idi odtole nevaljašu. — — A šta je ova ploska? — šta u njoj ima? — slijedi Imbro turajući plosku nogom.

Što Imbro nogom u plosku, a ono Aliji klinac u srce od straha da je ne satere; pa jedva što reče: — Ne znam gospodare! —

---

1) lacnuti = ukrasti hitno; reče se ponajviše u šali.

Digitized by Google

— Psi ti muter jeli! — — ne znaš? kao da nijesi netegao iz nje — a? — kazuj de odmah: je li vino ol' rakija? —

A Alija stisnuvši pleći i na po glasa: — A bogme nešto je, — il jedno il drugo!

— Ha lopove! drekne Imbro ustajući naglo, i stisnuvši obje pesti proć momku: zar si nastavio da se rugaš mnome kao i noćas? — nijesam zaboravio, sad ćeš mi platit sve skupa.

Odstrani se Alija vapeći: — Ne udaraj bože! — neudaraj bože! da ne ostaneš i bez mene, pa šta bi onda?

— Takijeh stotina za dinar; odvrati mu oni ustavljajući se po nekome čudu, pak doda: — Jami, — primiriši, pa kazuj što je.

Alija posluša, i kaže da je rakija; onda će opet Imbro: — Začepi i metni u torbu; pa idi donesi vode da se operem i napojim.

— A u čemu da ti donesem? — bogme ni u šakam ni u torbi voda neda se nositi.

Imbro skinuvši s glave šišak, vrže mu ga: — Eto u čemu: — zacrepi ga puna.

Ode Alija niz brijeg na rijeku; a poturica povadi plosku iz torbe, napije se, pa opeta s njom u torbu. A kad momak vrne se s vodom, opere ruke i obraz, napije se do volje, pa pruži ostatak Aliji.

— Jami, — operi se gade i napoj, pa da putujemo.

— Dina mi gospodare! ako mi bijaše jutros sila da se u rijeci perem i avdes 1) uzimljem; nije mi sada da preko volje vode pijem, i još s ovakijem mrazom.

---

1) Avdes = oproštenje. Turčin prije molitve, pere ruke, noge i glavu, da se očisti grijeha; to veli — uzeti avdes—

Digitized by Google

Imbro pogledavši ga mrko, prolije vodu iz šiška i doda: — Ostav, — nije vrijeme da šale zbijamo, neg ruke na posao, i da se putuje. — To rekavši omahne šiškom tamo i amo, nek bi iz njega do kaplje voda ispala, metne ga na glavu i zapuči ispod brade. Onda nabije samokrese ispaljene od Milana u hanu, vrže jih u dvoćesu koju nametne na jabuku od sedla; oruža se, uzjaše i zagrne kabanicom. U to Alija izmetnutu poputbinu složi u torbu, pa s njom na pleći, ogrne se dobro svojijem gunjem, potbije kopljaču, pretrča pred konja, i uporave obojica. — — —

Neće Imbro da igje običajnijem putem ni kroza sela, er se boji poznanaca, pa onda ruga i sramote; već udari tračkima i čobanskijem putačinam. Ostavi za to lijevo Pustinje, sagje na rijeku Lukavac, potraži pristupan gaz; te jamivši momka za se na sapi, pregazi je. Od tude krećući po malo na desnu i izmičući po dalje od svakoga i najmanjega sela i selišta, dohvati se Trebave planine, te ostavljajući na lijevo Osiječane, udari kroza nju.

Digitized by Google

X.

Gustijem grmom i kitnijem i visokijem dubravam Trebava je zaodjevena ; motaju joj se pobrgjem uske prodoli, koje te izvodu na široke i travaste podanke, rekao bi livade, er tako su ovi podanci postrti pitkom pašom za svakovrsne životine, hoćeš sitnoga hoćeš krupnoga grla. U njoj zimuju po zgodno namještenijem stajam iz daljega doćerana stada, zaklonjena od studeni, pa i od grabljive sile mladijeh i neimalijeh poturica. Te baš čobani u Trebavi planini, (nemoj da s velika snijega spuste se gdjegoda sa životinom na donje njezine uvale i obronke, pa nalete na kojekakvu nenadnu zasjedu), neboje se ni lupeža ni vuka; er žestoki psi, ti pouzdani njihovi stražari, čuvaju jih i od rukatijeh i od četveronožnijeh vukova te pomagaju da jih u zloj koži natrag otprave, ako je ne ostave sasvijem kod nasrnutijeh staja. — Jedino boje se medvjeda: radi šta veći dio noći bdiju uz dobru vatru kod stada na dobro ogragjenijem torovima; a danom paka il spavaju il planduju gusleći i svirajući pod kojom drevnom česvinom.

Dok naši putnici u sred pobrgja planine, Aliji pričeše noge klecati nešto s umora, a nešto bome i od glada, er u dugu putu pješeći pred gospodarom bijaše probavio jutrnji ručak. Imbro pritužuje s konjem, a Alija sustaje te kaže begu da već dalje nemože, neg da i on sjaše, pa da se odmore i štogod ručaju.

Digitized by Google

Čuda! Imbro neobično po nj, na glas momka, uspregne, i ne sjaše kao se sjahiva, dali vrže se jednijem mahom s konja, pa sjede, hvati se s obje šake za glavu, i zamisli se duboko.

Momak prihvati konja, otpusti mu kolane, razuzda, i pušta ga nek i on počupa trave dok bi gospodar odmorio se i ručao. Snimivši paka torbu sa pleći stavi je raspetljanu pred gospodara, posadi se prema njemu te čeka i gleda kad bi ovi dohvatio se komada da i on za njime nastavi. Čeka, opljuva; ali Imbro s glavom u šakam i ne pazi na torbu. — Okašljiva se Alija, muči se, previja se, jeda li bi kakogodi sjetio gospodara da je torba pred njim, a Imbro sve jednako. — Ne zna šta će; — Da bi ga zovnuo, boji se, er, promišlja, kinuće me: — da bi se dohvatio torbe, te i sam načeo da ruča, boji se i gorega. — Oh jadni Alija! — ostade bez ručka pred punom torbom. I tako bi i bilo da mu sreća ne priskoči, er čim već je zdvajao da bi se štagodi založio, ćikne iznad njih sa bukove grane golema jastrebina i tisne se na lov u nižnju šumu; konj se poplaši i potrči na stranu, a Imbro izdigne glavu i vidje pred sobom momka i torbu.

Blijed je, mučan je, ali ipak raspetlja torbu i uzme komad; — za njim uzme i Alija. Pokrijepiše se mirno, napojiše se vodom iz škrapica planinskijeh ljuti. A kad Imbro na svrhu potegne iz torbe plosku i s njom prinikne, pa je pruži i momku, razigra se u ovomu srce, prihvati je sa zahvalnosti, i pridere da žlje u njoj i ostane.

Po ručku Imbro mješte da baš i malo razvedri se i otrese, a on nastane zamišljeniji i turobniji. — Nakon kratka odmora, ne puna po sata, momak spremi torbu, pripravi konja stegnuvši mu kolane i zauzdavši

Digitized by Google

ga. I baš mu dozapeo čeljup, kad Imbro, riknuvši kao vô, s prevraćenijem očima poleti k konju, maši se na nj, podbije koplje i poćera tako silno kako da će s nekijem podijeliti megdan.

Alija jedva da se održao na nogama što ga bijaše zanio konj onijem nenadnijem mahom: iznebušen stade pa gleda što ono bi; — il se je gospodaru mu prizrelo, — il se kojekakav neprijatelj objavio iz šume. — Gleda na jednu stranu, gleda na drugu; — izdigne ruku iznad oči, zagleda bolje; — i samo kada se već uvjeri da nema nigdje nikoga do mrtve šume, jami torbu na pleći, vrže preko ramena gospodarevu kabanicu što mu bijaše ostala gdje je sjedao i sprtlja pospiješno za begom mrmljajući sam sobom:

— Hm - - - ništa bogme neg opeta pobijesnio! - - - - - - Nije u taman svega puta sjetan jahao, pa sa svojijem Alom ni cigle riječi prozborio. — — Znadem ja njega: - - - hoće, dina mi! prije noći počiniti kvara gdjegod ga počini: - - - - trči Alo da ako ga suzbiješ!--

Kami da ti stigne pješnik konjika! — Dok Alija makne, Imbro odmakne; a dok Alija za njime primakne, Imbro zamakne u šumu nekom prodoli, da već Alija ni očima ga stiže ni klapat mu konja čuje.

Trči Alija, pa na jedan put stane, plesne se rukom po stegnu, i: — Znam šta mu je, vikne; — znam! — — sjetiše ga njegovi vrazi, kad dolje u Ozren planini bijaše nabasao na staroga Vraničića i ščepio; — pa kad misljaše da će ga povuć na kulu a, on izmakne mu, te sada sramotan vraća se i bez staroga Vuka i bez momaka. — — Jest dina mi! — hm — hm. — Mahne opeta pospješno za gospodarom benetajući: [1])

1) Benetati = pievati ispod glasa u besposlici; u Konavlima i u pograničnoj Ercegovini.

Digitized by Google

Kalugjere, ženiće te!
Ne bi ta — ne bi ta. —
Kalugjere, izbiće te!
Biće ta — biće ta. —

Prestane, pa slijedi sam sobom: — Ovako kauri pripjevaju kad nekomu nešto prijete: a vala! čini mi se da i danas biće neko bjen: ili Imbro ili Alija. — Bogme ću se ja čuvati, a gospodar nek se gleda. —

Borme naš Alija baš pogodio kao da je u bob vračao s česa Imbro bijaše se onako na jedan mah blanuo i poletio s konjem da i sam nije znao ni kamo ni kuda će. — Nemogaše poturica da zaboravi što Milan bijaše mu oposlovao, pa s toga i vidjesmo ga da jahao je zamišljen, er prebirao je po pameti kako bi mu vrnuo žao za sramotu. Ne pitaj kakve misli skopaše ga: — potonja bijaše kivnija neg prva. — A kad paka udari kroz planinu, i zapane u sred Trebave, baš tada zavede mu se pamet za onijem što nam je momak kazao; te kako mu prituživahu misli i on prituživaše s konjem umornome momku; dok na svrhu, pomućene pameti, sjaše ne da posluša momka, već kao da se razbistri i na jednu odapne.

Našao si! — silnome poturici odmorom ne razbistruje se pamet: on ne razloži; — što je s prva začeo, ono mu je ostožer oko kojega sve misli zbija; s toga, planina, odmor, ručak, ne vrijediše ino neg da mu pobude misli, koje, zbijajući se oko prve, potakoše je i raspališe. — Šine ga spomen kako baš a planini bijaše ščepio staroga Vuka: — pa kako sjede s momcima da ruča: — pa kako gonjaše da ga vrgne u zatvor. — Za tijem šine ga spomen grgja: — eto Vuka oteta mu, — eto momaka poubijanijeh: — eto njega istoga svezana a Tuslana gdje ga gleda i nemari; —

Digitized by Google

da paček i ostavlja ga sama pošto bijaše prosio, a on obećao mu Angju. —

Ištom s misli dohvati se Angje, ustavi se na njoj — pa blijedi — znoji se — žešće stiska šakama glavu: — Što bi? — Iskoči mu od nekuda misao: — Lasno da sve ovo Angjino je izdajstvo. — A kad iza Angje poraste Milan kao gorostasi gjin, svije mu se mozak, — krv uzavri, — sve misli oko Milana se zbiše: — Milan mu je stupac krvi pred očima: — daj da ga skine! — i tada rikne, skoči, maši se na konja i poćera da vrši što je naumio.

Oko dva sata bijaše prevalilo podne kada ovi poćera konja tračkom prodoli na ušcu koje bješe sjahao; taj tračak ispadao je na livadu po kojoj mnoga sitna i krupna životina nešto pasla, nešto skakala, premetala se i igrala kao ono ti sita, i obijesna. Petero šestero čobana tamo i amo pri, strani plandovalu mirni i bez ikakve bojazi, njeki svireći u dipli, njeki uz guale popijevajući. — Kad Imbro izleti na livadu i sagleda mrhu gdje se premeće i u vis skače: valjda kroz krv što mu bijaše na oči nasjela, prezre mu se kao negda zanesenomu Don Kišotu kad naigje na vjetrene mline; er blane se, zavriska poput zvijerke, obode konja i juriši na nedužnu mu životinu.

Mili Bože da je komu bilo sagledati, što bijesni i blanjeni poturica počini na onoj livadi! — Na vrisku nepoznana glasa i na klopot naćerana konja stade živor s izdignutijem glavama, pa zbivši se u čopore okrene da bježi sjemo i tamo po livadi, — al bijesni Imbro stiže: — nešto obara pod konjska kopita, — nešto kopljem propariva. — Bleje ovce pogažene, — veće koze obodene, — mukaju goveda na mah trćeći s posagnutijem glavama a repovima nadignutijem. — Izne-

Digitized by Google

bušeni čobani, vrgnuvši dipli i gusle, viču na neznana deliju da bi se ustavio, — lete na pomoć životini; — psetenje laje pomamljeno i okuplja konja i konjika da jih raščima.

No Imbro ne odustaje; gazi s konjem što dostiže, a kopljem bode pse što ga okupiše, i neke je usmrtio; — za nauckanijem psima prispješe čobani prijeteć mu s drenovicam, a Imbro ni abera neg leti jim na susret. — Varkaju se čobani ispred konja: smjeraju s jedne strane pa kidišu s druge; — Imbro naćeriva — ubjegniva, — dok za jednijem zlosretnijem koji mješte da se varkne na stranu okrene da bježi, hiti se kopljem iz ruke, udari ga megju pleći tako da šip mu proćera na grudi, i obori mrtva na dolinu. — Priletivši onda iskine koplje iz mrtva, pobode ga u zemlju, a ergne sablju da se brani od psetenja, što mu već bijaše baš pritužilo, pa i konja mu na mjestu zadavilo zubima. Čobani videći ubjena druga ne pomišljše u onaj čas da ga osvete, neg poplašeni, ostave Imbra zabavljena s psima, a udare noktom u ledinu i pobjegoše uz obližne glavice bez obzira.

Cigli jedan u toj trki pogledavši na trag sebi preko ramena, opazi da ubojica ne ćera za njima, izmakne još malo, pa stane da gleda što bi. A kad vidje poturicu zabavljena s psetenjem, uhvati drenovicu za tanju glavu, pa zavijajući s njome nekoliko puta iz nad sebe, ispusti je na Imbra silnijem mahom. Huči i vije se zrakom drenovica: — u zao čas po Imbra da ga gjeigje dohvati; — no sreća njegova da čoban il dobro ne smjeri, il od veće se izmaknuo, te drenovica pade megju pse, pomlati neke i pomože poturici.

U to Alija preče tračkom da bi dostigao gospodara: — nije dopao jošter ni na po puta do livade, a

Digitized by Google

odjekne mu prodo nešto kao viku raznijeh glasa: — stade mrvu te osluhne bolje: — bome vika, i sve to jača. — Sjeti se na mah česa ne bi bio rad da se je sjetio: — i pridavši nogama do malo izleti na ždrijelo na vidik livade. A kad tamo? — hvati se za glavu siromah Alija, smete se, nezna ni što će ni kuda će. — Strah ga je usrnuti na livadu er boji se sebi; — strah pačeк i maknuti, da ne bi ga onjušili psi i opazili čobani i na njemu osvetili poubijanu mrhu. Dreždi kukav sčućuren za businom i pazi kako najpotlje da zaglavi onaj gungulj.

Kad čobanova drenovica hiti megju pseta, i neka pomlati, a ono malo preostalijeh podvije rep i zauvijevajući pobježe za čobanima: Imbro, kao da je zadobio megdan, tisne prst u uho i zagigiće po tursku:

Oj Milane Kaursko kopile!
U Trebavi u gluhoj planini
Stigla te je Imbrova osveta;
Sad je načeh, dovršiću sutra. — —

— Aa ha, — taman tako! — zavapi Alija iz busine;— sad si uprav — Ništa, dina mi! već spao s uma pa nezna što stuca. — Homo da vidimo šta će sade i kako da se sastanemo.

Imbro prihvati pobjeno koplje i uporavi k ždrijelu nove i tijesne prodoli na sjever livade; no lukavi Alija ne ide za njim. Neće da mahne preko livade, neg vrže se u stranu iznad one ravnice, pa kroz šumu: te potrči gdje je ova gusta i visoka: — skuni se i polazi gdje je niska i rijetka: — ongje zaderi o gloginju, — ongje ogruzi niz ploču; - - - ele udari kukav na stotinu jada dok dohvati se prodoli kroz koju već jahao je gospodar mu.

Digitized by Google

Jaše Imbro i htio bi pust junak da se pojoši s konjem er omrcinavi livadu i iskali srce na nedužnu mu čobančetu; ali konj hrama, što ga ujedoše psi, i neodziva se volji gospodarevoj. Bode ga bakračijam, — žesti ga uzdom — a konj, sve jednako — kasa a ne podigrava. — Imbro nije strpljiv: — zine da psuje; al u to sjeti se da je sam, da nema mu momka. Osvrne se i vikne — Alija; — a s lijeve mu, iz osovjenijeh i klisuratijeh glavičina, stade vika i obori kučje da smrvi njega i konja.

Što nemogaše sila Imbrova da uradi na konju, a ono će sam nagon: nešto ona divlja vika a još većma orenje kamenja sjeti konja da je na pogibi, te da joj se izmakne, sine na stranu pa tisne se na bijeg što mogaše i nemogaše. S nenadnoga skoka i poleta jedva Imbro što održa se u sedlu; al kako valjan jahač u tren opet prikuje se k sedlu i ne ustegne konju tijek no bolje uporavi.

Al vika slijedi ga, otisnuto kučje huče oko njega, i štrkoci posiplju konja i konjika. Goni Imbro i misli od kuda je ovo, obazre se jednom i drugom, dok dade mu se ugledati vrhom onijeh glavičina prijašnje čobane, koji s livade pobjegavši dočekaše ga i okupiše da osvete ubjenoga druga i pognjavljenu životinu. A sade? — čobani trče vrhom, i neprestavno ore kamenje: — u tijesnu je, nema kamo da umetne; — na trag nesmije; — malo još naprijed, zapasti će u klance iz kojijeh živ ne izlazi; — al ipak goni, — kad od jednome, kao da mu neko prišapće pohvati se rukom u dvoćesu, izvadi samokres, nategne ga, osvrne se, te stisnuvši dobro koljenima konja, smjeri na čobane i omakne.

Puče puška kao nebeski grom, možebit prva opaljena u Trebavi; konj poplašen poleti naprijeda, zaori

Digitized by Google

jeka po brdima, a pospe po čobanima lišće, hvojice i suhad što isprekida i polomi zrno kad prozuji jim iznad glava. — Spasen je Imbro. — Ćobani kad čuše i vidješe šta radi ovo novo oružje, od straha polegoše, pa onda spuštaše se niz osoje od glavica, i pobjegoše ostavljajući bijesnoga poturicu nek bi mirno putovao kamo bijaše naumio.

Alija iz strane kod ušca prodoli predajući gledao je ovu pogibiju na koju gospodar mu bijaše naletio, i kao bolje znadijaše zvao mu je Sveca na pomoć, osvrćući se na desno i na lijevo. Kad paka čobani iščezoše potrči niz brdo do u samo ždrijelo, snjori u bus, postade neke čase, pa izagje noseći nešto pod kabanicom prevrženom preko ramena te opeta u stranu kroz šumu dok u zahod sunca stigne gospodara pri izhodu iz onoga pogibnoga ždrijela. Čim da ga dostigne vikne za njim: — O; gospodare! — stan pričekaj malo i Aliju, a ne goni silno da ne pogineš ludo! —

Oveseli se Imbro čujući momkov glas, te pouspregne konja, no neće da stane i da ga počeka.

Alija potrči, dostiže ga pa slijedi:

— Šta ovo uradi danas, gospodare! — Mogaše li ostaviti kosti na livadi, i u ovomu klancu jadikovcu? — Ala beže, bežel — da i Alu kadgod što upitaš bolje bi po te bilo.

— Šta bališ tuder lopovsko kopile? — brekne oni po njegovoj nauci, ako i pozna da je razlog pri momku; — Uradio sam šta me devalo; — A kamo ti bijaše, mudra glavo? — što ne priskoči na pomoć gospodaru kad si mu se bojao životu? — o ženska strašivico!

— Da sam što veliš, nebi me, bogme, gledao sada uza te.

Digitized by Google

— De kad nijesi, hvali mi se nek čujem i tvoje junaštvo.

— Moje junaštvo malo, no svakako gospodaru koristiće.

— Kô i ono babino kada je sa prozora hakala vuka u planini: — doda Imbro smijući se.

— Smijao se, ne smijao, sjetićeš se potlje. — U toliko molim te kao moga bega: ne srći već mahnito kô no si do sade, er bojim se da ne zaglavimo gdje prije neg iz Trebave izagjemo.

— Šut', ženska strašivico! — Ne boji se ovi turčina ni kaurina, dok mu je zdrava na ramenu glava.—

— A potlje kad - - - - - -

— Šta potlje? - - - presiječe mu osorno Imbro.

— A bome šta potlje? - - kad nestane glave, kud ćemo tada? - - Dina mi u g.... obojica; eto šta potlje.

— Ne žesti se gospodaru, neg počuj tvog vjernoga Aliju: — eto je već suton: tražimo kakvu pećinu da se u njoj utvrdimo i konačimo, da nas ne razdrpe noćas kurjaci, il opajkaju čobani; — poslušaj beže, bolja po tel.

— Hajd'mo de, er sam dina mi baš sustao.

No gdje ćeš naći po mraku belaja i pećinu?

— To je moja briga; — jaši malo naprijeda dok ispanemo na prostrano, pa već ne misli.

Kad se nagjoše na prostranu, Alija zavede gospodara na desnu malo uza stranu; pa kod nekijeh visokijeh jela reče mu da sjaše, te prihvativši konja povede ga sa sobom ispod nekog ogromnog kuka za kojijem ustavi se na uščU jedne male pećine.

— A sada gospodaru, reče momak; trebuje da poradimo obojica. Ja ću oko konjčeta, er ako mu ne pomožem sutra ga ne uzjahivaš. — A ti beže, ne budi ti u zapovjed, načupaj koliko veće uzmožeš trave i si-

Digitized by Google

jena, ima ga tute izobilna i prinesi u pećinu, kad se budemo pobrinuli za konja, onda ćemo zavaliti pećinu i prividjet štogod i za nas.

Svaki mahnitac ima vedrijeh časa, tako i Imbro; uvidivši momkovu razložitost, posluša i umah pristane na posao. — Alija oduzda i razsedla konja, istere ga dobro suhijem sijenom, pa izvadi plosku da mu natopi ranice pasijeh ujedotina. Nu ovaj posao mučan je našemu Aliji; da natapa konju ranice, a svoje grlo da je suho? — da mu rakija miriše pod nosom, a on da je ne okusi? — mučan posao prijane! — Zahmuća ploskom Alija da se uvjeri koliko je u njoj, i može li da je bude i sjemo i tamo. — Malo je puste! — hee, uzdahne mu se žestoko, — prinese plosku do usta, ali opeta odvrže te brže bolje stade da natapa konju ranice. — Pa kad bi da najposljednu natopi, pušta u nju neke kapi, a preostale, stisne oči te ulije u grlo, pa zamrkoće: — Vala i bilaj! Kad sam svu rakiju potrošio za gospodara, mogu ovo malo kapi u moju korist: — pa taman na kličak me derali. — Nagne opeta ploskom, da ne bude koja kap ostala, pa je baci za se, a dohiti svoj gunj, prostrije ga po konju i odvede da ga napoji na lokanjiću što bijaše zapazio ne domak pećine.

Namirili konja, a sada da namire i sebe. Najprije načiniše vatru: a kako to? — Domišljat je čovjek pri nevolji. Imbro uze ispaljeni samokres, napraši ga dobro a momak satere sijena i suharica skupa pa pristavi uz prašnik; čim ovi omakne, plane prah no od prve ne prihvati oganj u kresivo; opetovaše isto drugom i trećom dok na svrhu plane i kresivo; onda brže bolje s njime pod pripravljene suharce, i malo potlje, praskala je dobra vatra u pećini, koju zavalivši gorom i kamenjem posadiše se uz oganj.

Digitized by Google

Potegne Alija k sebi torbu a pri njoj o uzici svězano povuče se nešto crno kostretljavo.

— Šta je to pri torbi? — vikne Imbro štiteći se rukom od ognja da bolje vidi šta se ono povuče za torbom.

— Čekaj malo dok raspetljam: — odjavi momak; pa do jedan čas, nastavi: — Evo što je: dobra večera gospodaru i momku.

— Tako mi velikoga posta! čerek[1]) kozjega brava sa svom kožom! — gdje to otpara lupeška prirepino?

— Taman pri ždrijelu gdje tebe malo ne satr'ješe čobani kučjem. — Baš da ugjem u ždrijelo a preda mnom protegnut debeo škulj[2]); dovukao se pod ranom tvoga koplja pa ondje lipsao. — Htijah da ga podbijem na vrat, al bijaše težak, onda ja, nebudi lijen, otparah mu čerek zadnji, pa na put za tobom. — Haha, — znade li Alija kako se žive?

— Hee — i to je junaštvo! — sa ubjena bravčeta otparati kopsu.

— A bolan nikad ne bio! — da ne podbih ovo, što bi bio večerao? — suha kruha i mrvu sira. — Alija je sve prividio, i eto ti koristi od njegova junaštva.

— Ostav' — ostav' riječi, a radi što imaš pospiješno, da mi se založit komad, i pospati, er veće mi je od nespanja neg od nejediva.

Momak pospiješi: odere kopsu, iskomadi je na veće dijela, navrti na dva drvena ražnjića i ispeče. Pa kad večeraše protegoše se obojica uz vatru, i umorni kako bijahu zaspaše kao mrtvi do zore.

---

1) Čerek = četvrti dio.

2) Škulj = brav muški za mlada uškopljen: a — potučenjak = je kog stara uškope.

Digitized by Google

XI.

Rastavši se Milan prijateljski s Tuslanom, i otpremivši ga k Maglaju, povrati se u kolibu da čeka povratak Dobrilove družine s hana, i utoliko, s bratom Andrijom u dogovoru, pripravi, što bi se darovalo svijem onijem koji pomogoše jim u već prošlome opasnomu sukobu.

Sunce bijaše dobro oskočilo kad Dobrilo doveze se sa svojijem. Nepitaj kako Milan ožalosti se kada ugleda bijednoga Stjepišu prelomljene ruke, i kako razljuti se kad sasluša od Dobrile s česa i kako to bijaše se dogodilo; ali, videći jih žalosnijeh i gotovo zasramljenijeh, ne ukori jih s nepomnje, neg samo opazi da su malo većega obzira i oka na poturicu bila bi se ubjegla onaka nezgoda. — Posokoli pako ranjenoga, i zamoli oca, nek bi mu pregledao ruku, pa i Ostoji ranu prije neg bi krenuli put planine. —

Čuli smo od istoga Milana da, još prije njegova sukoba s Imbrom, on bio je očistio han od turaka, otpravivši negdje amo i pridržavši kod pouzdanijeh svojijeh privrženika gazdu i dva momka mu, da počem nebi ovi pristali uz poturicu i smeli mu vas posao. Sada pako kad srećno sve otigje mu za rukom, dozove i gazdu i momke mu, darova jim neke srebrnjake i dobru poputbinu, te su šestero istijeh privrženika spremi s lagjom put desne obale; naregjujući ovijem, nek bi izmetli turke, ištom budu se dohvatili utoka Spreće, pa istijem mahom na trag.

Digitized by Google

Najpotlje oba brata s ocem na čelu sakupe svu čeljad što bijahu u kolibi, i Dobrila s družinom: te stari Vuk na ime svijeh svojijeh lijepo jim zahvali a još bolje darova pjenezom, mesom, sirom, brašnom er bijahu toga donijeli iz planine čitavo po lagje; preporuči Dobrilu tužnoga Stjepišu, i samomu Stjepiši strogo naloži nek uzmiruje s rukom dokle god kost bude dobro prirasla i utvrdila se da s nepomnje ne bi iz nova nalomio je po mladoj i neutvrgjenoj prirasti. — Pozdrave se svi srčano, oproste se, pa Vuk prvi i s njime ranjeni Ostoja namjeste se u lagju: onda prigje sva družina i zaveze se veselo niz Bosnu put staroga zavičaja. —

U sami suton dopriješe Vraničići na utok Rikavca, okrenuše uza nj i prenoćiše u kolibi stare Cvjetane, er Vuk, ako i željan svoga planinskoga gnijezda, nehtjede cijeća ranjenoga druga da se noćno putuje uz onaj nezgrovni krš; dali po nagovoru Milanovu otisne Grubešu samodruga nek bi pohitio u Vučjak i kazao domaćijem njihov izgledani povratak.

Sutra dan uzoriše, uzagjoše na planinsko pobrgje, i baš da okrenu ispod one kamenite glavice, niz koju Rikavac u slap premeće se, a Milan ugleda dvije djevojke, gdje za ruku vode se, i igju jim na susret, i Grubešu za njima. Pozna sestru Milicu, al drugu, ni u snu ne snijevajući koja da bude, vrlo i ne zagleda da bi je poznavao, neg prida bolje nogama da jim put skrati i prije pozdravi. — Oj Milane! — Kamo ti oči ne vidio s njima! — gledaj bolje poznaćeš ko je; te ako i ne snijevaš koja bi bila ona uz Milicu a ti počuj srce koje ti se samo razigralo u prsima, i veli ti — do tebe je drago! —

Digitized by Google

Na lapat srca, Milan zagleda se bolje; pa..... O Bože dragi! — Šta već da vam kažem? —; potekoše ovi od ovud one od onud, — hvate se za ruke — grle se — celuju se — plaču — smiju se. Jedva Milica otrgne se rukâ braće, i zaleti se k milome poželjenome babajku: svije mu se rukam oko vrata pa celiva i suzama od radosti umiva. Starac pritiskuje k srcu svoju jedinicu i odvraća joj celove i suze, hvaleć Boga da su se na zdravlje opeta sastali. Prispješe i ostala kućnja čeljad koja bijahu na domu, okupiše domaćina, ljube mu ruke, za zdravlje ga pitaju, vesele mu se povratku; a Vuk, kao pravi otac svoje čeljadi, svakoga ponapose ljupko prija i pomiluje: pa ispituje za čobane, za živor, za usjeve, er čini mu se stotinu godina od kad ne vidje svoga zavičaja.

Kad uljegoše u pećinu, u planinske svoje dvore, i stane mrvu oni prvi mah radosnoga zanosa: Vuk pobožan krstjanin, otkrije o stijeni namještenu sliku Majke Božje, svojom rukom napravi svijetiljku, prižeže je i pozove svu obitelj da skupa pomole se i zahvale Bogu er je njega iz nevolje izbavio i svijeh zdravo na dom povratio.

Po molitvi razigju se za poslima: i sam Vuk otide od želje da pregleda svoje stanove, sijanice, i prošeta se po dubravi. Milan i Anđja sjedoše jedan do drugoga te udariše s prva u sitne, a potlje u krupnije razgovore; dočim Milica sa sluškinjam brine se kao stopanica da pripravi gozbu ocu i braći, pa uza njih i svoj obitelji, nek bi od najmlagjega do najstarijega svi uzaznali i veselili se da je opeta zdrav zasio u svoj dom njezin mili babo, a njihov dobri Domaćin.

Ona spravlja, oblijeće, naregjuje: al vidi joj se na licu, da je bocka neka tajna, kako da bi htjela da

Digitized by Google

obazna nešto, a stidi se da zapita, Poslujući. često bi se primicala k Milanu i Angji, i mimolazeći otirala se o njih, nebi li načula kojekakvu riječcu, po kojoj ako i ne uzaznala uprav, barem bi nagagjala što je željela da obazna. — Nakon nekoliko zaludna obigravanja, udjede joj sreća; — dočula je što Milan kazivaše Angji o nekomu, da ga bijaše ostavio živa i zdrava s momkom u hanu. — Zna o komu je razgovor, pa odahne i porumeni; te rekao bi da mirnija okreće se po pećini i posluje. — — Jaoh tužna Mile! žalim te u duši er za kratko si odahla! — do skora ćućeš neke glase, a tako jih nikad nečula! koji ljuto prostrijeliće tvoje nježno srce. — Znam te Mile, tajaćeš ranu: a rana što tajnija to gorčija er je nedijeljena, pak vehnućeš baš da uvehneš, ali nećeš; — u Boga pune su ruke, on će naći lijeka tvojoj rani, — nakon suza doći će i veselje — —

Po obroku opeta sjedoše na razgovôr Milan i Angja a s njima stari Vuk i Andrija. Sada Angja povije jim tanko po tanko kako i zašto po svjetu stare Cvijetane bijaše pobjegla sa svoje kule, i ostavila Cmiljanu da pričeka Imbra. — Na što Vuk kad bijaše sve pomnjivo saslušao:

— Dobro je stara baka sve prividjela za tebe, pa te i nukala da k nami pribjegneš; — u dobar čas pala si mi na moj pribitak: — i s tobom svaka dobra sreća pribila se mome domu! — Daj kćerce da te starac ogrlim i celujem kao moje dijete, er si pravo moja; ja te glavom prosih u Lazara Čorića, tvoga baba a moga prijatelja, i prosih te za Milana; a pokojni babo te poda s blagosovom. — Do koji dan biće sve kao Bog zapovijeda. —

Digitized by Google

To rekavši, zagrli starac Angju prisloni je na srce i u čelo celuje; djevojka se zaplače i celova mu obje ruke; a starac nastavi: — Žao mi je da veselje biće krno, i mojoj Mili žalosno srce: ali proć Božjoj volji mi nemožemo ni dlaku! —

Sve to Milica sa dno pećine i sluša i gleda, pa nemogavši već srcu da odoli, jami nešto rubetine što bješe joj do ruke, pa, kako da će za kojekakvijem poslom štrmakne [1]) iz pećine i sagje u Dubravu da se isplače gdje je niko ne bi vidio.

Sjeti li se kogodi rastuženice čim štrmakne? — osvem Angje, uprav baš niko. — Andrijaš vidje je mimo oko, al neznajući sestrinu muku, pomisli da je makla po navadi za poslom; Milanu je drago do njega, pak je da mu se oprosti ako ne opazi sestricu kad pospiješi vanka; a starac Vuk kiti i neprestaje: čim jednu misao izgovara, druga mu nadogje, pa kani da je izruči, te na kćercu i negleda. I baš kad Milica mahne, i Angja videći je smućenu, a znajući njezinu tajnu, pomisli da će za njom, Vuk tegne je i nastavi:

— No znaj dijete da tvoj savjetnik grdno se je prevario, kada te posvjetova da ostaviš na kuli Cmiljanu: er sve što starica prividje tebi pogubno, to sve nastalo je pogubno i Cmiljani, kad si ti pribjegnula k nami. Ta i slijepi vide dočim Imbro, bio ranjen ne bio ranjen, ne nagje tebe na kuli, sjetiće se nečesa, pa njegovo osvetno srce iskaliće na nevinoj djevojci. — Oj stara bako, reci joj, vrgla si janje u vučje zubi!. — Ne, nipošto, to ne mora da bude: trebuje da se

---

1) Štrmaknut = proći kuda hitro, da jedva kogod opazi; — običajno u Dubrovačkomu; štrmaknut iz ulice u ulicu; = iz kuće u kuću. i t. d.):

Digitized by Google

spasi djevojka, bilo kako bilo, i dok je na vrijeme ; a poturica nek se gleda s onijem koji je vazda na milosrgju, kad ga se srcem traži.

To rekavši, ustane i sinovi s njime da se dogovaraju kako bi izbavili djevojku iz pogibje, kojoj, neka bi drugi izbjegao, sebe je neopazna podvrgla. Angja već jedva dočekala, da ljudi podrže se megju se i o drugome, a ona da izmakne malo na stranu i poteče za svojom posestrimom potrebnom utješljivog razgovora. Sagje zato u dubravu, i spominjući se nekijeh riječi Miličinijeh, kada s vrata od pećine zagrljene gledahu na oluju, kao laka ljepirica zavije ispod dubova do one lipe malo prije munjom udarene. Pod njom sjegjaše Milica, lakte je naslonila na koljena, a na dlane spuštala lice, te uzdiše i suze lije da ti srce pukne. Rascviljena i svojom suzom zabavljena ne sjeća se da joj neko prilazi ; nego kad već Angja, stupivši joj tiho iza pleći, sjede do nje i otisne joj ruke s lica da je na srcu zagrli : pogleda ko bi, pa sama spušta joj se na prsi, i mal da ne iščezne na krilu posestrime.

Kako Vilinske tajne razgovore ne treba slušati da te zlo ne snagje, veli narod ; tako ne treba ni djevojačke, er ako te i ne snagje zlo, ali hoće nešto drugo, od šta ti je bolje da se prekrstiš, i izmakneš koliko možeš dalje [1]). Puštajmo za to naše dvije djevojke nek

1) Ovako sam jednom čuo od njeke babe u Ošljemu, te je zapitah da mi protumači tu priču : a ona će mi : — Ni vile ni djevojke ne dadu svoga znanja drugome : s toga ako na njih nabasaš, bježi, er će te vile začarati a djevojke smamiti. Od vilinjega čara oslobodićete dumo (parok) sa zapisima, sapiranjem moći, zaklinjanjem ; ali od djevojačkoga smamljenja ne oslobodi te niko, do same djevojke kad se oženiš za nju ; — za to ko neće u svijet da se uprti, nek bježi daleko od njih. — Kad promozgaš, rekao bi da moja Ošaljska baba, znala je nešto.

Digitized by Google

se same razgovore, neka taži jedna drugu bez svjedokâ; one znadu najbolje što će zamjenito se iskazivati, pa u tome će se i utažiti i razabrati; a vrnimo se u pećinu nek doznamo što su tamo ugovorili da bi spasili Cmiljanu.

Zaglavili su posao otac i sinovi megju sobom, pak zovnuše svoga pouzdanoga Grubešu, kojemu sam Vuk naruči da su četiri valjana druga sagje udilj na rijeku i odveze se s lagjom pod Dobor, jeda bi tamo stigao prije Imbra, prihvatio djevojku i preveo je u Vučjak na zdravlje. Naputi ga joštera kako bi se vladao, ako bi opajkao da je Imbro prije bahnuo, pa djevojku možebit u kuli zaklopio. Najpotlje mu doda: — Znam, da nećete krenuti bez oružja, ali uz oružje uzmite dobru poputbinu, i nezaboravite gunje za sve što bi vam se moglo pridesiti?

Grubeša mlad, ištom na tridesetu godinu stao, vjeran i neumorljiv kako pravi Bosanski hajduk, veselo prihvati ovi novi pa i trudni nalog; te izabravši četiri druga kakva je on znao, i jamivši sve što domaćin bijaše mu napomenuo, u debeli mrak krene niz Vučjak put Cvjetanine kućarice, kamo dopriješe ištom dva sata pred ponoća, er mrkla noć, kô što malo kad bude, nedade jim prije.

Cvjetana po svojoj staroj nauci, bijaše iz rana večerala pa spremila Rudešu da spava, a ona uz oganj prela kudjelju i Boga molila; i baš bijaše doprela kudjeljicu vune, pa stala da misli, bi li drugu privezala i načela, ali zapretala oganj i otišla da poprotegne ono starijeh i usjedenijeh kosti i počinula do zore u postelji, kad načuje bahat na dvoru. Osluhne bolje: jest, reče sama sobom; bahat i žamor! — Hm, nekomu je do nevolje kad u ovako gluho doba ide k meni.

Digitized by Google

Još tako mišljaše, a bahat se ustavi joj pred kućaricu i glas je zovne po imenu.

Pozna stara glas, te opet će sama sobom : — A —ha, Grubeša ! — nešto je oporo. — Pa onda u glas hodeći put vrata da jih odapne : —

— Šta je Grubeša ? — Šta te doćeralo u ovo doba k Cvjetani ? —

Uljeze Grubeša s družinom ; nazva joj dobru večer, i posjedaju oko žerave da se ogriju i odmore. Starica prihvati pozdrav, i nalagajući drva na žeravu da načini i vatre i vidjela, zapita opeta Grubešu čemu bijaše bahnuo tako nenadno i u ono doba.

Grubeša kaže joj uzrok, pa doda :

— Deder baba, daj mi zublju da je nažežem, da sagjemo do lagje i spremimo se na put.

— Na koji put, sinak ? — reče mu ona po svojoj navadi sa svijem iz tiha.

— Bome na koji put ? — sjekne Grubeša ; — niz Rikavac, pa niz Bosnu, pa pod Dobor ; eto ti na koji put.

— O sinak bolan ne bio ! — ti mniš kako si brzo rekao, da ćeš tako brzo i stić pod Dobor. — Ima puta do Stambula, ali ga ima noćas i do Dobora ! —

— Ostav' baba priče, a daj ti meni zublju da se mi spremamo ; — odjavi Grubeša ustajući.

— Stan sinak, poslušaj tvoju baku ! opet ova po tihu ; — Ne nagli puta : noć je crna, vanka ne vidi se kolik' ni u tikvi, a niz rijeke putovanje opasno je. Rikavac je tijesan i na zavoje : u Bosni mnogo kosâ (1,

1) Kosa = je odulji ratac kamenja, žala, zemlje i pržine što nanesu potoci koji se slijevaju u rijeku, pa i sama rijeka sa svojijem tijekom. Kose opasne su nadasve zimi kad su rijeke pune i tijek jim silniji. —

Digitized by Google

pa lasno s lagjom da u nevigjelici udariš na kojugod: — Što ćeš onda? — ništa neg nalećeti s družinom na stotinu jada; — i mjesto da izbaviš Cmiljanu, izgubiš, nedao ti Bog! sebe i družinu! — —

— Biće to sve tako, babo; ali je gospodareva starija; naredba mi je da gledam kao da se nagjem pod Doborom prije neg Imbro na kuli; pa kada zakasnim što ću ondar? —

— Lako sinak, lako! = Nema Imbro krila da preleti: — maknuo je s Spreče, kada i vi s Doboja; no vas je lagja nosila i pravo niz rijeku, a njemu trebuje da obagje nekoliko puta, pa bojim se hoće li i na jutro stići na kulu. Neg poslušaj me, i bolja je po te, er opravićeš i gospodarevu: a ko pametno putuje zdravo doma dolazi. — Ti sade hajde, a daću ti zublju, pa izvuci lagju iz skrovišta, i prisuči je ovgje uz sami brijeg pod moju kolibu, te snesi u nju sve što ti treba nek ti je spravno; — dok paka zasvijetli na istoku ono malo krnjastog mjeseca, razgaliće ponešto mrklu tminu, onda sinak, uputićeš se ka' i čovjek.

— To je sve dobro, babo moja, — opet će Grubeša; — da, ako čekajući i slušajući tebe, ne prispijem na vrijeme i pogine djevojka? — — Oo babo! ti si dosjetljiva i mudra, al sreće mi, noćas neznaš kako zboriš! —

— Nek bude i tako, odvrati stara ustajući; — nu, hodi amo sa mnom. — Izišavši paka s Grubešom vanka iz kućarice, nastavi: — Eto sinak! — ti koji znadeš kako zboriš, gledaj ovi zrak, nije li mračan kao da si ga crnijem povio? — de kaži, možeš li ikuda bez očite pogibje? — —

Grubeša već vidi da je baš tako, pristane, no s velikom mukom, uz svjetovanje naše starice, i vrne se

Digitized by Google

omušen u kućaricu, da i družini kazuje pa s dogovorom, da pričekaju. — U to Cvjetana probudi svoga Rudešu, nalagajući mu da zapali debelu zublju, i izagje s Grubešom. Dijete skokne iz postelje, pa s gorućom zubljom potrči pred Grubešom i drûgom mu do skrovišta lagjice, i svijetli jim dok je izvukoše i privedoše pod kućaricu kako baba bijaše jih nukovala.

Kad svrše posao i vrnu se, opeta posjedoše oko ognja, a Grubeša izvadi iz torbe kruh i kopsicu varenu pastrve, pa zovne babu i Rudešu nek bi se primakli i blagovali i napili se s njima u družbi.

Stara s protivne strane ognjišta, skuni malo glavu, i štiteći se rukom od plamenoga svijetlila sagleda ono što spravljaše Grubeša za obroka, pa videći što je, odjavi:

— A ja sinak! nema ti baba zuba za pastrvne kopsice; al nemari, daj ti meni komadić te bijele brašnenice; kad oborîm niz grlo dva tri zalogaja tog blaga Božjega, napiću se, sinak, kao za najboljom pečenkom.—

— Stan' baba, nećeš ni tako; — opet će Grubeša, pa tureći ruku u torbu iznese tri jaja, i primijeti: — Na ti ovo baba: — za ovoga ne treba zubâ. — Vareni su dobro, stuci, okorušaj, pa smoči s kruhom nek se bolje napiješ. —

— Baš ti hvala na njima, moj Grubeša!, klikne stara ustajući i primajući jih u obje šake; — baš ti hvala! — evo ima nekoliko vremena da nijesam jaja ni vidjela; — pusta kunica, trag joj se svrgao! neda mi ovgje da odhranim pileta; a kad nema koke, nema ni jajca. — Sjede, dva jaja tisne u njedra, a trećega stuče o krevet da ga koruša, i nastavi: —

— Da si je moja dobra Mile vrgla ti u torbu suviše kojegod jaje, s namjerom ako bi i njezinoj starici podao da prismoči? — jeli de?

Digitized by Google

— Naša baba zna što ko misli ; — odvrati Grubeša komadeći pastrvu na loparu što nagje pod rukom ; — Taman kako ti reče ! — a ja bijah zaboravio da ti jih uput izručim.

— Hvala joj da me se je spomenula. — Nu, kazuj mi, oči ti ! kako je Mile ? — jeli zdravo ? — je li vesela sade kad pripanu joj sve jednaga i ćaća i snaha ? —

— Zdravo, jest : a veselo ? — majde, ne čini mi se da je ; — reče Grubeša i založi se komadićem.

— Joh-joh ! — što to reče, sinak ?! zavapi stara s velikom brižljivosti : — Za Boga miloga ! — kako to zdravo a ne veselo ? —

Bijahu već svi prionuli uz lopar, da dohvate komadić i blaguju, pa malo mare za babina pripitivanja, koja ostaše na praznu. — Kad baba vidje da joj baš niko ne odgovara, uze sama da se domišlja ; te povraćajući na skut zalogaj, kog bijaše prinijela do usta, zagleda se u nebo misovna, i stane tako neko vrijeme ; pa kako da je ušla u trag onomu što je iskala, zamrmlja sama sobom : — tako je — — na putu sam ; — iznagjoh zašta je nevesela ; ... a kako nećeš da bude ? .... Založi se s komadićem, pa, glasom da je svi čuju, uze da nabraja uzrok Milićina neveselja i žalosti. No to mi već znamo, pa puštajmo babu nek nabraja, er svakako neslušaju je ni oni koji su joj blizu.

Družina večerala, a baba još nabrajala ; — Grubeša potegao iz druge torbe miječić vina i drvenu čašu pa toči i redom dodaje da se družina napije ; a kad dogje red na babu, natoči je ravnu i pruži joj je veleći :

— Deder baba, ostavi nabrajanja, a prihvati čašu pa omoči grlo : — o djevojkam zboričemo drugom.

Digitized by Google

— Hvala ruci i jabuci! — odvrati ova primajući čašu. — Ti mene obdario punom čašom, a tebe dobri Bog obilnim blagosovom. — Da Bog da, sinak, iz puna mijeha vazda točio i željne pojio kô i mene staricu noćas. — Dao Bog i tebi i tvome gospodaru više dobara neg u ovoj čaši kapalja. — Dao vam Bog, u domu radost, na putu sreću, u starosti čast a po smrti spas. — U zdravlje tvoje, junače! — pa i u ono Mile Vraničića što si je neveselu na domu ostavio er izgubi svoju prvu sreću: da je Bog obeseli s drugom boljom od prve, kako i hoće ako Bog da! — Pa i u ono moje Cmiljane koja eto baš u nevolji nalazi se: i ja tomu kriva! — Bog dobri oprostio meni kukavoj! — Dao Bog, junače! — zdravo je nevolji oteo; pa zdravo i veselo s njome i s ovom tvojom družinom na trag se k meni povratio! — Svi zdravo, junaci! — i ja baba s vama dok bude volja Božja! —

— Zdravo bila babo, i vazda nam tako napijala! — kliknu svi skupa, ako i mrvu peknuti er niko od njih ne sjeti se da napije putničku zdravicu, neg pustiše da stara baba iznenadi jih, pa i zasrami.

U to baba otere usta rukom pa prinikne čašom izdižući joj dance malo po malo sve to veće u vis, dok ocijedi je do kapce; onda ožme usni, zaklima glavom, pa oduši iz puna grla neko — aa-ha —, što bi značilo da joj se ona čaša baš osladila i dobro pristala. — Posmjehne se Grubeša toj slatkoj zadovoljnosti starice, te primajući joj praznu čašu doda:

— Sreće ti, babo, kad si baš tako nakrasila srce, i s lijepom nas zdravicom počastila, kad mi neznadosmo da te počastimo, daj da ti natočim još jednu. — Ljudi kažu da na jednoj nozi kasa se, a su dvije da se igje: deder prihvati i ovu drugu čašu! —

Digitized by Google

— Čuʼ li me, sinak! — ja imam dvije noge, a ona mi čaša taman štapak da se stara poduprem; s njom sam, kako ti reče, nakrasila srce željno ovake lozove krvce; — s drugom bi pokvarila i srce i pamet. — Hvala junače! noćas već ga nepijem.

— De-de baba, kako ti za volju: mi ćemo još po jednu; a ti vigji u toliko je li vrijeme da se spremamo.

Cvjetana izagje vanka, i do malo eto je na trag te kazuje da je mrak sve jednako: da mjesečina neće zdraknuti joštera do jedan sat. Pritaknuvši paka ugarke na ognju, slijedi:

— Ponoća je blizu, poznam po drvima što su izgorjela. Poslušajte junaci babu; večerali ste, napili ste se, a sada mrvu trenite; — ja ću bditi za vas, te, kad bude vrijeme, zvaću vas, pak ćete na put i Bog će s vama.

— A-ja baba, vikne Grubeša: ne spava se noćas, ne: neg kad smo počinuli i večerali, daj da se putuje. —

— Ne lomi noža u repu, Grubeša! — puta ti nije još do sat, ak nećeš da se izgubiš. — Da je po suhu, išao bi sinak ako i četveronožice: al je vodom, pa nijesi riba da po vodi pliješ; — stan ako i nećeš da pospavaš.

Nakon malo prepiranja, pristanu ona peterica uz riječi babine; — neko drijemlje, neko spava, a baba s kralješem u ruci kod kućnijeh vrata, moli Boga i pazi kad će zdrak sa istoka. I progje baš debeo sat dok s ote strane povede se malo svijetlosti, s prva samijem rubom brdskijeh vrhunaca, pa nebom sve to dalje kako mjesec podizaše se. A kad već oskoči iznad brda, i kroz onu zgusnutu oblačinu proćera toliko svijetlila da

Digitized by Google

putnik, ako ne dalje, a ono bar pred sobom mogaše vidjeti gdje bi s nogom zapro; glasne baba na družinu da ustaje i odlazi.

Brže bolje poskakaše svikolici, i posukaše se jedan za drugijem do u lagju; a kad bijahu da zavezu niz Rikavac brižljiva starica preporuči jim nek bi vozili lagahno i pametno i pazili na kose. Grubeši paka napose priglavi veleći mu:

— Kad dopreš do utoka Rikavca u Bosnu ne puštaj se na debelu struju da te nebi zanijela: neg primakni se koliko bolje uzmožeš k lijevoj obali Bosne, čišća je od desne, i vozi niz nju pazeći dobro što je pred tobom; pa nešto okom, nešto mozgom vladaj se i uporavljaj lagju; i zbogom!

— Ostaj zbogom baba! i hvala na svjetovanju, — odvrati joj Grubeša.

— A što mniš baba? — kada ćemo shvatiti pod Dobor? — zapita nekoji iz lagje.

— Ako budete ići pametno, dobra dva sata prije zore bićete tamo. — I hajdete zbogom! vi niz vodu, a ja u postelju er mi je već vrijeme.

Digitized by Google

XII.

Ispod Modrića teče Bosna na široku; obala joj s obje strane pristupna, a na odulje zavoje; uzduž obale mali otočići kao ocijepljeni brežulici prekriveni vodenijem rastima; brijeg joj nizak ali krasan, okićen do uz samu vodu vrbama i johama. Rijeka bez mostova zlo je za putnika, er da je prijegje treba mu gaza il brodarice; tanke vode dadu se pregaziti, ali debele kako je Bosna, nedadu bez brodarice.

Na desnomu brijegu megju johama izdiže se dobra koliba sa debelijem ševarnijem krovom, u njoj brodar pribiva; lagja mu je, i golema lagja da prenese preko vode uz putnika i konja i prtljagu, pod brijegom osidrana, zaklonjena je malijem otokom, o koga struja razbija se kada zimi obilnija nareste, te nanosi hreča i truplja što plahi potoci i omanje rijeke brdima kradu, pa saćeraju u Bosnu.

U kolibi vatra piri! — a da; — pa i gusle kucaju! — a da. — Zar brodaru je zabranjeno da vatru piri i uz gusle popijeva? — Sunce zagje, a noć se navuče, pa brodaru dosadilo cio dan teško prevažanje svake vrste čeljadine; hoće sada da večera i poćine, zato i vatru propirio; a što bome uz gusle davori, to gluhoj noći oživljuje mrtvilo i sebi samotnu nabavlja druga u guslam. — Zor — brodara! da ga polazimo i poznavamo? — Ne ometajmo ga: ja već znadem njegovu davoriju, kazaće ti i sam ko je; — eto poćuj ga:

Digitized by Google

Kucni Vilo moje gusli tanke
I odapni iz njih davoriju,
Nek fra Luci trudak odumine
A samotnu duga noć se skrati....

Što ono reče?... pa brodar je fratar? — taman, pogodio si od prve. — Jest, brodar je fratar, no nije od onijeh koji Misu poje, neg od onijeh koji služe u samostanu: i evo kako. — Još od pradavna Modriški Franjevci ovdje zametnuše brodaricu jedino za porabu svoga samostana; ali er ova bješe na zgodnu mjestu, mnogo svjetine prilazilo bi od tud i od ovud da bi se prevezlo, a bolji i bolji darivali bi po koji novac brodaru da badijav ne bude jih vozio. S vremenom taj novac nastane kao prilog samostana, te Oci Franjevci videći da su na koristi, sa sakupljenom zadužbinom nabaviše golemu lagju, sagradiše kolibu, i namjestiše kao brodara fratra službenika vješta veslu i lagji, neka bi prevažao pridošle putnike.

Dok Turci ne osvojiše Bosnu, bijaše sve dobro; ali od kad zavlada ovaj usilni skot, brodar udari n stotinu belaja s Bosanskijem poturicam, er bješe m sila da jih prevaža bez pare, bilo danom bilo noću. Jedino, i to u rijetko, kojigodi stari beg, pravi turčin, da bi metnuo bijednomu brodaru pet šest para, il dao da mu se odaspe po kojagod oka žita kada bi prevažao ljetinu.

U doba u komu smo, fra Luka brodario je na Bosni pod Modrićem: bijaše ovi golem fratar, snažan, čvrst na veslu, vješt vodi, brodar po sedam zakona. O sutonu one iste noći kada Grubeša s družinom pane na kućaricu Cvjetani, i ova ga zaustavi i nedade mu dalje, fra Luka sidio je u svojoj kolibi da se odmori od danjega truda; er ako i nije mnogo šta prevažao, al

Digitized by Google

bijaše istegao ruke i baš se izmorio rvući se s ojačanom strujom Bosne nabreknute od nazad dva dni poradi kišâ što pretekoše poznatu nam mećavu i odebljaše sve vode koje utiču u Bosnu. — — Eto ga sade, propirio je ogańj i večerao, pak se prihvatio gusala i popijeva, kako sam reče, da mu vrijeme progje a noć pokrati.

Prevalila su tri sata noći; — iščeravši volju na guslam, prostere toplu postelju, pogje do vrata od kolibe i proturi glavu na dvor, da vidi što je tamo, je li mu se nadati kakvoj noćnoj ometi. A kad sagleda što je na dvoru, ej mili Bože! — palo nebo na zemlju, slijepo i mrklo da se ne vidi prsta pred okom: — povjetarce mrtvo, ni listom kreće, ni gorom šumi; — nigdje zuka do u pustoši jejeva buka kojijem nisko ploveć ćera i lovi gade što gmižu po zemlji; — a da pod brijegom ne struji rijeka, te razbijajući se o otočiće i obalu ne glogoće, nebi nikad znao da si sašao do nje.— Kad sve to sagleda fra Luka, pomisli da zdrav čovjek nebi uzeo na vrat onaku noć i sljepački putovao pa tražio brodara: tim zapre vrata i veselo potrči k postelji, prekrsti se, prevali se i pokrije, priče da moli — Zdrava Marija, milosti..... al ne dopre ni do pole, već zaspi kao puh. —

Sat je po ponoća. — Fra Luka spava, i baš je dospavao onaj duboki prvi san kada rekao bi da u čovjeku i duša spi, pa nezna ni za ovi ni za oni svijet, er o ničemu ne snijeva. Ištom li paka ovi prvi san malo otpusti, a mašta odmah prokopori, nastane snijevanje, il da rečem bolje, klapnja; — nešto isprekidano pomućeno —; er u oteškanu i umornome čovječjemu stroju ne more ni mašta da razvije tih i uredan sanak, već iskače na hiljadu raznijeh i protivnijeh prizora.

Digitized by Google

Rekao bi da, osim umora, i oni debeli mrtvi mrak, imao je upliva na fra Lučino spavanje; er dočim je trajao, fra Luka spavao je kao mrtav nit o ičemu snijevao je; ali ištom okrnuti mjesec krene na obzorje i priče razgaljati ono mračine toliko da prema zraku, mogao si razabrati kao kroz maglu vrhe topola po briježinam iznad rijeke: a fra Luci otpusti mrvu prvi duboki san te priče mu se klapati. — Čini mu se sada da ga je zanijela silna struja niz rijeku, pa što već vozi i izvija lopatice, da bi se obale dohvatio, a tamo s lagjom ni s mjesta — eto ga sade, ne vozi, neg u samostanu u Modriću utire tijesto za brašnenicu fratrima; a pak kad ide da je vrže u peć, već nije mu lopar u ruci neg veslo, koje položio je i svežuje lagju uz brijeg. — Namjestio lagju pa da će u kolibu, a tamo nagje se u neznanoj planini, — zašao je s puta, — tumara — odire se kroz šumu; — šume nestade, naraste vrlet, pa niza nju opuza; — hvata se rukama za ljut, ali sve-jednako omiče; pa kad da vrat ulomi, eto ga opeta na brodarici — prevaža balije; — još ne dopre do obale a zove ga nekakvo dijete da mu gori koliba: — nije koliba neg turci upalili Modrić, pa bježe fratri na rijeku; — vozi što može i nemože da pripomože fratrima, da jih premetne na drugu obalu rijeke, a kad i tamo? — nestade svega; — mrak je — grmi — sijeva — pucaju trijeskovi — a fra Luka uščučurio se u kolibi, — hoće od straha da zove, al mu se neda da riječ zametne, već u snu jedino muklo ovikuje; — on povikuje a neko lupa na vrata od kolibe.

Lupa bome neko, i lupa uprav: sad već nije klapnja, er uz lupanje čuje se i glas da viče: — Pratre! Pratre!

Digitized by Google

Fra Luka čuje kroz san da neko tuče u dveri, pa misli da grmi; — sakupi bolje haljinu oko sebe da se ukrije, i obrne se s boka na bok; — Ali glas ne prestaje zdvora: — Pratre! oj Pratre! — i sve jednako tuče.

Ko ga zvaše? — vikne na svrhu fra Luka s očima zažetijem.

— Ustan pratre, i izlazi da prevezeš bega; — idi namah; — veli oni zdvora.

— A voz' smokve tamo! -- odjavi ovi još dobro ne razbugjen; — s ovakom božijom godinom ne prevaža se, neee — ne...

— Ti si pratre bolan pomanitô, ili si se dobro napio! — Kakva božija godina, kad joj ni sjene nema? — Ustaj de — izlazi.

Fra Luka sad sasvijem se razbudi, zijehne, protegne se, sjede na postelju i osluhuje: a tamo ni grmi ni trijeska; — no dvoumi, zvaše li ga neko zdvora, ili mu se je i to klapalo kako i zla godina. U to opeta oni zdvora tuče u vrata i zove ga.

— Koji si more? — drekne fra Luka iz postelje.

— Šta pitaš koji sam? — već ustan i izlazi, er beg čeka na rijeci.

— U šumu i ti i beg! — nećeš za lako preves' se noćas. —

— Šta to reče? — razdere se oni zdvora.

A fra Luka podbiv drenovu palicu, te jednijem mahom skoči, odapne dveri, i da će vanka; a oni koji bijaše kod vrata, videći pred sobom onolički komad fratra s izdignutom palicom u ruci, varkne se na stranu vapeći: — Ne udaraj, pratre! — stan bolan! ja sam — Alija.

Digitized by Google

— Kakav Alija i smokve? — sad razdere se fra Luka; — nepoznam te: — šikaj prije neg te smrvim.

— Umiri se pratre! — ja sam Alija momak Ćorić Bega; odjavi ovi krijući se za nuglo od kolibe; — jer me nepoznaš? — i prije sam k tebi dolazio.

— A kamo ti Beg?

— Dolje na rijeci, čeka da ga prevezeš.

— Bome, bijaše vam o gaće, kad ste s ovakijem mrakom putovali! — Bolan, kako ste znali puta? — Kako ste sašli na rijeku da nijeste gdje vrata ulomili?.

— Ne pitaj pratre! — na trista smo jada udarili: — no beg silan pa hoće da goni, ako mu se je gjogo često i sticao; a ja se držao konju za rep, pa tako išli neznam ni sam ni kuda ni kako. — A da ovo sada ne nastade od nekud mrvu razgale, nikada ne bih bio napipao ti kolibe; — pa idi de da nas prevezeš.

Makne fratar glavom, pa odvrati: — Još je mrklo da jedva vidi se od mene do tebe, a voda uzrasla je: — nema za sad puta preko rijeke, kaži Begu.

— Bogme ja nesmijem, već sagji ti pa mu i kazuj.

Fra Luka pritegne dveri za sobom pa s Alijom na rijeku. Ištom Imbro čuje bahat vikne:

— Ide li brodar? — psi mu mater jeli! —

— Šta će ti brodar? ovi mu odazva se.

— Idi na mah kopilane! da me prevezeš.

— Bome neću prije neg dobro otskoči mjesec.

— Avaj bijesu! — ko ono veli da neće? — daj da ga vidim i kopljem promašim! —

— Ala de; — ti kopljem a ja ću toljagom, da vidimo ko će bolje? — odjavi fratar iz mraka, ustavljajući se usred brijega; — pa primijeti iz tiha: — U pamet se beže Čoriću! — vidiš i sam da je na

Digitized by Google

rijeci još sasvijem mrklo; a ako neznaš, znaj: da je Bosna naresla vodom pa s njom i struja veoma ojačala; a bome beže, od starijeh si čuo, da proć vodi nema sile.

— Ak je silna voda, Imbro je još silniji; odvrati srdito nesvijesni poturica; slazi de, i primiči lagju, da ne vidiš što nijesi vidio prije.

— Ako je tebi omrznuo život, bome meni nije; opet fratar po tihu iz brijega. — Ustrpi se malo dok mjesec otskoči: onda će nam biti polu muke, te ću gledati da te zdravo prevezem.

Psuje Imbro, premeće se s konjem po obali: a bijedno konjče sada zarilja u vodu, sada posrne preko kojekakva debela žala, sada zadere s gospodarom o rakitu; — Imbro psuje i zove fratra, — a ovi šuti i smije se: — zove Imbro Aliju, — a ovi zapao u nekakvu droždinu [1]) te po njoj se odire a nikako da se iskopa, pak i on psuje i proklinje ko ga je tute naveo. — — Ko neće svjeta, on će sjeta, veli poslovica, pa tako ti je i našemu poturici; nehtje da prestane uz fra Lučine riječi, pa eno ga gdje čami kod vode očebrškana obraza i namekšanijeh koljena, te po silu čeka da razgali se tama jeda bi se nevolje izbavio.

Kad Bog htio je, oskoči najpotlje i mjesec u zadnjoj polutini [2]): — otanča tama, može se već stupati a da vrat ne nalomiš. Fra Luka sagje iz brijega na lagju, i namjesti je da uvede konja i putnike; — sagje i Alija krvavijeh ruka i obraza što ga je droždina izderala: — ugjoše svi u lagju pa fra Luka zaveze s prva

1) Čopor u kršu pun svakojakoga rasta a ponajviše drače i kupjene.

2) Zadnja mjesečna četvrtina; čuo sam u našemu Primorju i od ustaša kad bijahu u Gružu.

Digitized by Google

uz vodu do neke podulje kose, pa niza nju do rta joj, a odtole pripre veslima da kosimice presiječe struju i dohvati se protivne kose kojom bi se opeta zaklonio i uvezao do poznatoga mu pristupišta na lijevoj obali.

Sve bijaše dobro dok ispadoše na jabanu i zahvatiše sredinu rijeke ; ali čim stadoše na sredinu, uze struja lagju te je nosi niz vodu: upre fratar veslima da joj se otme i presiječe je: — jača struja neg brodar, okreće lagjom i nosi je. — Pod čilijem fra Lučinijem rukama, škripe, uvijaju se vesla, strižе lagja u pokos struji, al je ova hvaća po boku i nosi svegjer. Drži Alija konja da se ne bi makao i drhće od straha; silni Imbro opuhuje pa i blijedi er je žitko pod njime; htjede da ustane pa da pomogne brodaru, al mu ovi vikne da miruje ako želi da izagje zdravo; — pa onda puštavši veslo što bijaše na struji, s obje ruke prihvati ono s donjega boka i sa svom silom na nj upre nek bi održao lagju na struji da se ne okrene niz vodu.

U tome radu pogleduje na desno preko lagje da vidi kako je struja bije; pogleduje opeta, — namrska obrve, uzire bolje; — dok jednom zavapi: — Bože! ili sade ili ikad! — — i doda s naglosti; — Pruži mi to koplja turčine — brzo. — A Imbro silan, sa svom pogibijom pred očima!

— Šta će ti koplje? — veslo je za tebe; — nedam. No fra Luka ne ćeka neg vidivši položenu kopljaču momkovu, jami je ispod sulice, pa ustajući s dnom kopljišta zapre u nešto crno debelo što bijaše struja nanijela na samu lagju da je poduši.

Grozan čas! fra Luka na nogama u lagji zapire s kopljištem i otiskuje johinu trupinu, vješto s njim premještajući po plovećemu drvu da mu se ne navali na lagju, već da se okrene na struju i progje mimo krmu.

Digitized by Google

— Ali silna voda okupi lagju i trupinu — pa nosi jih u čoporu — i noseći približa jih — stiska — jih. Fra Luka, kao gorostas, zapire i muči se jeda bi okrenuo lagju s nosom na struju, da jih bar ova razluči: — al trupina samo što ne kreće lagju po desnomu boku, prijeti ako se navali da će je podušiti; — fra Luka jedva već uzdrži da trupina ne dotakne mu se boka lagji. — Dva turčina iznebušena s golemie pogibe, viču na pomoć koji će bolje; — pa i konj nešto od vike, nešto bržek i od prispjele trupine kao da se usplašio, miče se i prijeti da prevrne lagju — No fratar pazi i tamo i amo, te kako grom dreknuvši na momka da drži konja i nametne mu gunj na oči, pripre, propao ostao, koplještem u trup a nogama u lagju da jih kakogodi razluči.

Sreća! — pod tolikom silom u onomu gungulju, okrene lagja nosom na struju i ostade joj trupina po boku: a naš fratar prihvativši zgodu, zapre u sred trupa te odrine ga tako hitro i vješto da promuti mimo bok od lagje pa odplovi niz vodu.

Odahne fra Luka, sjede, vrže kopljaču, omakne šakom znoj sa čela, pa prihvati vesla, zaveze neke pute i prestriže maticu. — Sila struje odmah umali, — lagja strigne bolje — dok zaklonjena kosom su malo truda privuče se k pristupištu, i fra Luka izmoren dočepa se obale.

Kad izašli putnici na brijeg, silni Imbro ne osvrće se na brodara, da mu barem zahvali er junački bijaše ga od očite pogube spasio: već prevrže kabanicu preko jabuke od sedla, uzjaše, ogrne se te na put, fra Luka gleda ga šta radi pa vikne za njim:

— Oj turčine! — pa baš brodaru ni pare? — —

— Psi ti mater jeli! zahvali tvome svecu, da sam ti darovao život; — odjavi oni s konja i poćera.

Digitized by Google

— Sramotni poturico! — zagrmi srdit fra Luka prijeteći mu pesti: — moli tvrdo tvoga novog sveca er je meni teža da se natrag povrnem; a inačije darovao bi ja tebe što bi za života spominjao.

Na riječi fra Lučine, Alija snimi torbu sa pleći pa iskrenuvši je pred brodara:

— Evo fratre, reče mu, ovo je sve što imam: jami, ima ti dobar ručak, hljeba, sira i pečena mesa. — Dina mi je čisto! — sjedi te blaguj, i ne miči dok ne svane da ne naletiš opeta no kakva šejtana; — i ostani s Bogom! —

— Vjere mi! bolje srce u turčina neg u poturice: bolji momak od gospodara. — Hvala ti Alija i na ovomu: baš mi je prispjelo u zeman. — Hajde zbogom! = pozdravi bega i kaži mu: — Veli ti brodar: moje te oči nikad nevidjele; er ako igda sagješ na brodaricu i fra Luka bude živ, platićeš mu popasu kakvu turčin još nikada nije platio. — I da si mi zdravo! —

Razdijeliše se na prijateljsku; — oni uporavi za gospodarem, a ovi sjede na brežinu pa ruča.

Digitized by Google

XIII.

Mili Bože! da je komu sagledati bilo kakvo bijaše Imbrovo srce, kakve mu misli kad sa rijeke, ispane na ravnicu i podankom Vučjak planine uporavi put svoga pribitka? — Da mu je srce pištalo osvetom već znamo; a crno srce kakve misli da pobudi ako ne crne? — i take obujmiše mu pamet. Mislio je: — Samočetvrt s kule uputih se da dorenem Vuka, a eto me sade na nju samodruga, sramotna i na konju ne momu, neg od moga dušmanina za milost mi darovanu; — apsu pripravih, a koga sade da vržem u nju? — Priredih po kuli sobe — nabavih sagova — namekšah jastuke i divane, nek bi mi mlada moma po meku stupala, a kad bi se naslonila, još mekše pod bokom nalazila: — a moma gdje mi je? — kao u snu iščezne! — Hej Imbro, sram te budi! kamo tvoje junaštvo?... Ali ima još: — kad panem na dvore išetaće sestra Angja da me za zdravlje upita i za dugo putovanje: — šta da joj kažem?... šta da joj kažem?.... Namrgodi se poturica.... ova promisao požesti mu krv — silnije uzlapta mu se srce - ne laptom miline prema jedinoj svojoj sestri — neg laptom kivna osvetnika kad blizu je da zamahne na osujetnika njegove krvničke osnove.

Što jednom pakljenak šapne mu u Trebavi, tijem i sade podražuje ga. Nije mu već pred očima uzor-Angja, da li crna izdajica; otresa glavom kao da mu sagje s oči, no zaludu, ona opeta.... Nije moguće da

Digitized by Google

od jednom bratinska ljubav pretvori se mržnjom ako i u poturici; jednijem udarcem dub se ne posijeca. S toga od nekuda prokopori mu misao: a je li baš Angja izdajica?.... more lako da bude kogodi ini; — ona nije znala ičesa o starome Vraničiću — ni kamo se ja spremah... pa niko u kuli do Muja i Tafika; — — ne, — Angja nije izdajica, — a ja kivan na nju!. — Udušena bratinska ljubav htijaše da se pobudi; jur mu divno lice mile sestre isticaše pred očima, a pakljenak opeta mu šapne: — kako nije znala Angja sve kad si joj ti sam gnjevan kazao čim se šalila s tobom da se ženiš? — — Ali ona nije makla sa kule, nit znade gdje stanuju Vraničići, odjavi na to bratinska ljubav; — — a crni pribode; — Ako ne znade ona, ali znade Cmiljana, pa dosta....

Porene konja poturica, a šćupi se šakom za prsi, er na ovaka hudobska šaptanja srce mu zalupa da grudi prolomi. Stiska bolje a promišlja gore. — He!.. imao sam zor — jarana, a on mi je sada stupac krvi pred očima... dok ne smaknem ga, ne mirujem; — imao sam uzor — djevojku, a eto je za vijek izgubih; ko je tomu uzrok?... imao sam jedinu sestru, pa već ni nje nemam — — izdajicom mi se je pretvorila! — ona... ona treba da plati za svijeh;.... Avaj Imbro turčeći se što si zadobio?!.....

Pod navalom tijeh crnijeh misli poturica jaše drumom negdje ravnijem, negdje od potoka izrovanijem, pa i blatastijem; gdje je blatasto tu je pomrznuto, te pod konjskijem kopitom prska i prolama se, a bijedno konjče upada u glib što se nalazi pod onom prolomljenom smrznutom korom i stresa s jahaocem. — Poturica ne mari, da li goni —; momak izostaje pa pritrkniva, — sustao je, gotovo dan i noć da pješi bez dovoljna odmora.

Digitized by Google

Ne domak Debeljaka (onog kuka sa koga Balaban izgledao je gospodara kad bi na rijeku sašao), ulegnut je podanak, a kalovita i prostrana bara sačinjena nešto od podzemnijeh pištalina, nešto od zimskijeh voda napunila je uvalinu. Bara do nekle svud na okolo plitka je, pa nastaje dublja, a kako je u sred nje, nezna niko. Putniku trijeba je da je obagje iz višega, er preko nje nema gaza porad nekakva gliba u koji ako zapaneš, ne izvlačiš se lako; paček, ako si u dublje zapao, koliko veće kopaš se da izvučeš se, a ono dublje upadaš i utapaš se u taj gusti i čudni glib, koji te stiska i ždere malo po malo dok te proguta. Kažu da njeka baba u ovoj bari tako je zaglavila čim išla je da izvuče zapalo janje, pa joj i nastalo ime — Babina bara. — Tako se i danas dogagja u močljivijem tresetikam [1], pa valja da i u babinoj bari bijaše što prilično kad tužna baka već iz nje ne izagje.

Nek je Imbro znao za baru, ali priuzet kako bijaše od onijeh crnijeh misli, ne sjeća se da je već blizu, neg goni sve to bolje da prije doma dogje i nastane bratoubojica. Na ono mjesečne poluzdrake smrznuta baretina činjaše mu se kao da je njeka ravnica, te naćera konja da mu preko nje zaigra objenoške; — poprska s prva ono leda što bijaše sa svijem na plitku, ali čim dalje će, naigje na dublje, — prolomi led: — konj sa sprednjijem nogama zapane do prsi u glib, a konjik iznenagjen, prekotrlja se preko glave mu u glib; koplje mu se izmače iz ruka, a kabanicu navuče na šišak do oči. — Radi da ustane, ali konj do njega mučeći se da se iskopa, grgje ga stiska i turi u glib; —

1) Tresat = talijanski = Torba. = Tresetika torbiera.

Digitized by Google

ele Imbru puna ćesa. — Kako, ne zna ni sam, najpotlje izvuče ruke, dohvati se konjske grive i stane dubak do stegna u glibu; otrese šake, omakne kalo s obraza, pa više što bolje može na momka da mu leti na pomoć.

Ozivlje se momak, al umoran nemože da trči. On bijaše čuo poprskati led; a kad paka gospodar mu zapomaga; — A-ha: zabrebonji, naletio je šeitan na gjavola! — jamačno, na babinu-baru. — Hm—hm—, biće sade posla. — — Imbro, oduška zapomaga, pa i psuje kao zna; a Alija: — Ne kriči bolan!, eto me, nemogu prije. —

Dokasa Alija do barina pervaza pa stane i gleda gospodara; a ovi silno; — Miči, dohvaćaj, pomozi! — A momak: — Jel' de, da zapanem i ja, pa da ostanemo obojica u kalu? — mudar si, no nije budala ni Alija.

— Ne laj, velju ti, neg miči, psi ti jeli mater! — pružaj ruku da me izvučeš.

— Kami ti majci! — a ti stan gdje si, i ne miči za glavu, er ćeš grgje zapasti. — Slušaj Aliju, i Alija nešto znade. — Pa pristupivši koliko mogaše bliže a da ne zapane u glib, primijeti: — Odriješi oglav konju te mi dovrzi kraj.

Baš Imbru dotužilo je kad već posluša svoga momka! — nehtijaše, ali s manje nemogaše, veli pjesma, pa tako i Imbro: i silom dovrže Aliji što mu reče; a ovi hvatajući za dovrženi mu kraj od oglavi tegli sa svom silom konja, koji ćuteći njeku pomoć uputi se za oglavi i malo po malo izagje na tvrdo. — Sada Alija snimi s konja oglav i vrže jedan kraj gospodaru veleći: — Hvati se dobro s obje šake pa miči po malo kad te usteglim. —

Digitized by Google

Alija omota oko šaka svoj kraj oglavi i prevrgne ga preko ramena, pa prignuvši se na kut, zapre nogama i uputi se tegleći za sobom gospodara. Nešto ovi tiskajući se, nešto oni potežući, provališe glibetinu, Imbro stane na tvrdo, i izagje iz bare.

— Hu — pomozi Bože! — reče momak kad ga već vidje izvan bare; — a sad stani de nek omaknem to gliba što je na tebi. — Reče i potegne nožinu, pa telutom uze omicati glib niz Imbra; očisti ga što mogao je bolje: pa onda istijem načinom omakne glib sa konja i sa sedla; — otrese veće krati kabanicom da s nje opane kalužina, pak je vrže na pleći gospodaru veleći mu:

— A sad uzjaši pa goni prije neg to mokro smrzne se oko tebe, a ja ću kako uzmorem za tobom.

Kad da uzjaše Imbro sjeti se koplja i poviče: — A koplje mi ostade u glibu! — de traži ga Alija dina ti, pa mi ga dodaj. —

— Smokva i koplje; šta će ti koplje sad? nek leži gdje je; — rijećemo Balabanu da sutra potraži ga i donese.

— Da da Balabanu... Balabanu... primijeti Imbro i tresne životom kao da ga je žicla iskra munjevine; onda će opeta sam sobom: — Hm... priskoči me smrt!... [1]) ko zna s mene na koga će! — zalju-

---

1) I danas naš narod tako kaže, kad kogodi nenadno i bez uzroka strepti životom. Proupitivô sam mnoge starce kako i od kuda ta rieč pronijela se je: niko ništa, dok jednom na Grudi u Konavlima naigjoh na njeku baš staru baku, Pavu Radonića, koja evo što mi je kazala: Sveti Paće, veliki pustinjak, (cijenim da je to S. Pakomio, o komu se mnogo šta priča) jednom moleći Boga iznenada zastreptje svijem životom. Začudi se, pa zamoli Gospodina da bi mu objavio s česa to. Onda prekaže mu se smrt, pa mu

Digitized by Google

lja glavom, — uzjaše s pomoći momka, — pa čim da uputi se, uze koriti i okrivljivati bijednoga Alija er bješe ga puštao da se uvali u baru i onako izmrlja. — Tako ti je kod poturice: pri nevolji popusti od navadne svoje sile, i zove na pomoć, pa ištom iz nevolje, eto ga na prvašnju; — što bi zahvalio momku i pomilovao, er ga je iz bare istegnuo, a on vrisne na nj i psuje ga nedužna.

Alija zna ćudinu svoga bega, te previgjajući kako najpotlje da svrši, izmakne na sami pervaz poledene bare, pa već bez straha veli mu:

— Ne bijaše, gospodare! ćerati šeitane po zraku neg paziti preda se, pa u gjubru 1) nebi se bio uvalio. — Premetnuše još po koju, ali razlog je pri momku; to vidi već i poturica, pa prevrgne na drugo: hoće da mu momak pješi pred konjem da ne bi opeta naletio na štogod. No momak, pravo rekući, baš sustao da se jedva vuče, omahiva glavom da neće; pa kad vidje da oni nerazumije neg sve jednako napire, odjavi mu na sva usta:

— Vala! Gospodare, nemogu, er sam sustao; — pa i neću odovle maknut doklegod te vigjam tu uprta prema meni. — Volja te da putuješ? — imaš četverila pod sobom, znadeš puta, pa... na selameć: — a ja ću potlje kako mi Bog da.

---

reče: Ja sam se kulala na te da te zanesem, ali Previšnji vikne mi: ne — njegova ura nije se još dotočila. Tada sam te ja preskočila i u isto doba ćušnula te nogom da streptiš i spomeneš se da ću opeta vratiti se na te kad god se vratim; zato budi spravan. — Ako i ne bude istinita priča, ali je moralna, pa svakako poučna.

1) Gjubru — gnoj, gnusna kaluža.

Digitized by Google

— I baš nećeš?...

— Dina mi neću!...

— Ha! — drž me se lopove izdajni! — vrisne poturica i poćera konja na momka. Tisne se konj, no ištom osjeti da ga opeta naćeriva na baru, zapre sprednjijem nogama, a potkupi zadnje, sagne se malo na njih i ostane na mjestu kao prikovan. Pametnije konjče neg poturica.

— Avaj sveće! eto veće ni u konju posluha! — zavapi Imbro pun bijesa; pa izdižući ruku k nebu, slijedi: — Ne pomogao me onaj veliki od ozgar, kako ti meni sve ne platio, malo stariji budeš! — Reče i okrene s konjem pa poćera uz podanak da obagje baru iz višega.

Alija gleda za njim i mrmlja. — Ko će komu platit, ja neznam: — no znam da je meni s tobom ovijem putom taman preko brkâ! — krene s bare, pa stane i gleda kuda će: — promisli malo, pa nagne niz podanak mimo baru put rijeke; onda preko nekijeh zubova pobjenijeh na prijetoču babine bare u Bosnu, stani se pod Debeljak prije Imbra. Odatle, znajući da je već na pogled Dobora, naš Alija, kao što često i najumorniji putnik kad je blizu kuće, pokupi ono malo snage što još žive imao je, prida nogama da prije na dom pane i odmori se.

Digitized by Google

XIV.

Cmiljana je u ognjištu: — kako još s večera bijaše razredila jegjeke, osvem pilava, svijeh je zgotovila. Sva kula uzmirisala se je pečenijem mesom, nekakvijem stvarcama na masti uljeljuhanijem, uštipcima na maslu poprženijem i što ti ja znam još čijem; pa i vanka zrakom naokolo miris se razuosio, nek onome koji bi tude naljegao, barem nos bi pirovao, ako bi mu trbuh i gladovao.

Vrijeme stiska, — približa se kobni čas, — a naša kuhačica već vidi da nema joj biranja kako bi ni što bi, pa slijedi da dovrši što bijaše osnovala. Oblijeće sjemo tamo, ali je sjetno zamišljena: — namekšava, prostire postelju gospodaru, pa često osluhiva komu se nada na svaki čas, kada će riknuti s dvora. — Trpezicu pripravila je i do nje dva imbrika, manjega puna vode, višega puna onoga što Imbro tajno pije; pa nek bi se mislilo da je u onomu višemu voda za avdesa i raznoga turskoga pranja, premetla je ubrus preko njega; — a uza sve to veće krati otrla je nadšakom suzu, što joj iz oka sama procuri. — A kako ćeš da ne bude sjetno zamišljena? kako da i sama suza ne uscuri joj iz oči, kad i ono malo uhvanja što bijaše postavila u namišljeni jegjek, u čobanovu pomoć, toliko većma ginjaše — iščeznivaše, — koliko veće približivaše se onaj nesrećni čas? — Misljaše da oni isti glas koji užasno zaorio bi s dvora, da se rastvori kula, navijestio bi da joj je kucnuo zadnji čas. —

Digitized by Google

Čovjek pri skrajnjoj pogibi hita se drva i kamena da joj se izmakne, da se spasi; te baš onda kad bi rekao da neostaje već ništa, nego da se podloži smrtnomu udarcu, izdigne se srce, uhvanje proklica, pomisli — jeda se spasim. — Istina, sve to visjeće o dlaci, no utopljenak i dlake se hvata samo da ispliva.

Naša Cmiljana u skrajnosti je: iščekuje gospodara, — plače, — broji čase što joj ostaju da prežive. — Zapjevaše prvi pjevci u čobana na torini: — Avaj Bože! pomisli; ovo su potonji za mene! — druge ko zna već ikad čujem li jih? — — Iščekiva, plače.... zapjevaše drugi pjevci: — Ho! — živa sam joštera! — reče; — Imbro zakasnio.... Što će bit?....

Na jedan put otere suze, pa naglo naglo izmakne vas oganj ispod lonaca i tavá da ono što je u njima ne prečini se il prigori; a izmaknute glavnje malo sa strane stakne pa nek gore; sastavi dvije zublje, zapali jih i mahne put kućnijeh vrata.

Što će sada tužnica? — što je kanila? — Evo što. — Čim opazi da je Imbro zakasnio, a pogibja ako i za čas da se odgodila, pomisli: Daj da bježim — da se spasim dok još mogu; — ako sam prisegla da ću pričekati gospodara, a bome nijesam, da ću krvnika.... pa i otmičara moje časti. Veća mi je čast nô život, a stariji život nô Imbro. — Eto mu u ognjištu spravljena pričeka; — jedino otpeti ću dveri, nek mu se same otvore kad u njih upre; pa udilj na krov da se dohvatim klanca i zdravo izmaknem ako mi Bog da! —

Hvatila si se za dlaku, bijedna Cmiljo! — dao ti, Bog što si namislila! ali se bojim, da si zakasnila.

Doprla je do vrata: — još joj ruka na ključanîci, koju bijaše ištom otpela, — a s dvora glas kao pri nevolji:

Digitized by Google

— Oj Cmiljo i za Boga! — otvori, er ću ti sade pihnuti od umora i od glada.

Ovi glas prekine djevojčine misli; ne razabere uprav riječi ni pozna glas Alijin, neg cijeneći da je baš poturica za vratima, streptje: i u jedan te isti tren, pušta ključanicu iz ruke, udari natrag kao obodena, vikne — jaoh meni! i prisloni se uzdrhtana uz zid misleći: htijah jadna da bježim, pa evo me same risu u čapi. —

Ključanica lupa sjemo i tamo po dverima, koje su već otprte; potisne jih oni s dvora i pomoli prvo glavom, pa svijem trupom stane na prag Alija. Drhće Cmiljana kao riba na ostima i jedva progovara.

— Alija!.. ti si;... a kamo gospodar?... Alija ne odgovori već što izdigne ruku da pokaže nekud vanka, a od tamo čuje se pospiješni konjski klopot, pa grozni glas poturice na bijedna momka:

— A pretekao si me, je li, nevjerno kopile? — zar da pripraviš beginje, kako da me pričekaju? — — Stan Jopove! stan! — nek vidim ko će prije mene u kulu! —

Poćera još bolje konja pa priuzme:

— Gdje ste Angjo? Cmiljano? — munja vas obe spržila! iznos'te vidjela da me pričekate: — muštuluk vam je u žepu; — i kucaše šakom po sablji.

Cmiljana sad i čuje i pozna Imbrov nemili glas: strah preuzme je sasvijem, — ne miče se, — neg spuštavši zublju nica, očima uprtijem u tašt zrak, stane za čas mramorkome, er sve u njoj bijaše se skamenilo u onoj prvoj navali. — Nu opeta srce kucne joj, krv joj poteče, pak krene usnima i jedva izgovori: — Mrijet mi je!! —.... pa primijeti: — A da me obešča.... — Ne doreče: — silu smrtnoga straha pobijedi sila

Digitized by Google

djevojačkoga srama; — stane dupkom; -- te (kako često dogodi se u čeljadetu kada je pri skrajnjoj tjeskoći) strah prevrgne na slobodu: — otrese, izdigne podvostručenu zublju, i turajući silom pred sobom vanka zapanjenoga Alija, odvažno stupi na kućni prag, nemisleći o smrti neg da svoju čâst sačuva.

Cmiljana na prag od vrata, a Imbro s konjem pred vrata: Alija izmegju njih je i da će prihvatit konja, al nečija druga ruka bijaše jur uhvatila za žvalo od uzde i uzdržala konja, — ruka Balabana.

Imbro izmrljan kalom, mutan, namrgogjen, strašno izgleda: — niko ne usugjuje se, da, kao mlagji starijega, na pričeku pozdravi ga i za zdravlje upita; — pa i on sam; — čim zine da vikne, opazivši Cmiljanu na pragu sa u vis izdignutom zubljom — zamukne. —

Djevojka blijeda je, hoćeš veće, i nije krasna; ali pod rubom crljene kapice što joj preko čela proviruje ispod mahrame: uz dvije gavran — pletenice koje joj se iza uši spuštaju krajem lica do prsi; pred onijem lučevijem i dimećijem plamenom izgledala je nešto nježno — dragahno — simpatično. — Niz ruku koju sa zubljom bijaše izdigla iznad glave odvratio se je raskrojeni rukav od anterije i spuzao onaj tanahne košulje, te do blizu mišice otkrila se je djevojčina ruka bijela i zaobljena, bi rekao iz sira izrezana. — — Poturica upiždren premeće pogled s djevojčina lica na ruku joj, a s ruke na lice joj, i čini mu se kako da nije ona prijašnja Cmiljana, prosta momkinja, dali nešto čarobno što nebijaše do onada zapazio na kuli. — Gleda; — bijes potiče ga na namišljenu osvetu, — no otimlje se jošter, jer nezna kako da trgne nož na skromnu djevojku, koja ga je služila svegjer vjerno. — Ali vrag ne puštava svoje; — prihvati zgodu — pristupi — takne mu se

Digitized by Google

prstom srca : — te raspuhajući mu neke utajane strasti, šapne mu: — deder, što krtiš ? — djevojka je... izdajnica, — osveti se.... po tursku. —

Hudoba pojari — poturica požesti se, — potresu mu se usni, — zackle mu oči, — plane pakljenom strasti : — pa da se vrže s konja i hiti se djevojke, a uz konja sagleda Balabana ; — sretoše se oči i oči, — iz oči čobanovijeh muzne nešto, a poturicu žicne trn od glave do peta i prikuje ga k sedlu, taman kako na Babinoj bari.

Trn promaši a Imbro sjeti se nečesa, pa gledajući u nebo vrisne jedovito. Šta je ovo noćas, Sveče ! da ja drugom trnem kao da me guja udari iz ovoga kenjca ? — pa onda na čobana ;

— Šta si ovgje hrsuze ? — ko te zvao da mi konja primaš lopovsko kopile ? —

— Zapovigje mi gospodarica, odjavi iz tiha čoban ; neka bi zamijenio umorne mom.....

Haa, Gospodarica ! ! — pretrgne mu riječ vriskom Imbro ; — Gospodarica je li ? — Bre, šikaj s ote stope, — bjež mi s oči dok te ne rastavim s životom !... Gospoporica ? nije neg....

Ne doreče već drne silovito uzdom i tisne konja dva tri koraka naprijed, pa vrže se s njega i pohiti k vratima od kule : a za njime po malo Balaban ogrnut običajnom kabanićom ispod koje nazrijevaše se u ruci mu drenovača, čobanska palica.

Alija nestrpljiv er baš umoran i lačan, htijaše da krene s nosom za mirisom — put ognjišta — ; a Cmiljani bijaše do toga da se neko nagje izmegju nje i gospodara, zapriječi mu vrata životom a rukom pritisne ga k pragu šapnući mu : — sjedi tute — potlje ćeš.. — Aliji se uzdahne, pogleda je, pak sjede pred noge

Digitized by Google

djevojčine, a ona umakne i zaštiti se momkovijem plećima: — u to poturica preda njih.

Na svjetlost zublje ckle mu se oči kao u nemani, strijelja s njima da te strah obigje: — vikne prvo na momka da miče s vrata, pa, taruć dlan o dlan, na djevojku;

— Ej beginjo! a kamo Angja? — čemu ne išeta pred brata da ga za zdravlje upita?

— Ja mišljah, gospodare, da je s tobom, odjavi naravno djevojka.

— Što reče? !... zar nije na kuli Angje? — zavapi oni kao pomamljen. —

Uzalud djevojka hoće da kazuje, kada i zašto gospodarica izašla je na susret mu, i kako je naredila joj da zgotovi večeru; — nesluša poturica; — neda mu onaj iz pakla koji rova po njemu i već pretvori ga u drugoga sebe, — neg podigravajući od silna bijesa, s prekidanijem dihajem, rikne:

— K šejtanu Angja!... kad nje nije... de ti kero... plaćaj.... plaćaj izdajstvo za nju i... za te... nu prije amo.....

Pa trljajući Aliju koji sjedao je na pragu, sune se da se dohvati djevojke. Ali ova stajaše na oprezu, te čim vidi da će do nje, stakne mu zublju u obraz; — pa, uzmaknuvši poturica ispred plamena, vrže se na nj što je jače mogla gorućijem ugarcima, vikne na pomoć Balabana, — lizne u kulu, dohvati se stubâ i poleti uza njih, te kroz gospodaričinu sobu, na krov od kule.

Ugarci udare Imbra u prsi, a goruć uglijen otrese se po njemu i po Aliji sjedećemu na pragu. Gjisne tužan momak da omahne s sebe žeravu, i nehotice nagje se prsi i prsi s gospodarem: tisne ga ovi kao slamku s puta, i čim da umakne u vrata, stiže ga čoban dre-

Digitized by Google

novačom. — Sreća po Imbra, ali nesreća po djevojku, nedohvati ga punijem hicem, već ištom zbrsta ga niz napuhanu kabanicu, sadre mu je s pleći, i udari po pragu tako, da palica krhne na dvoje.

Imbro il nečuje il nemari, bijes goni ga — ne obzire se — neg ćera za djevojkom; — Balaban, u zao čas! stane te gleda što mu se od palice dogodilo te dok se oporavi i počera za Imbrom, ovoga već nestane. — Znade poturica da ako igdje djevojka je umakla, a to je u Angjinu sobu, tim pohiti kao munja uza stube: vješt svome dvoru nek je u mraku, ćera naglošću; no kad da će u sestrinu sobu, kine glavom i prsima u dveri od sobe, što djevojka bježeći bijaše jih za sobom potisla; razlupi jih i upane u sobu. — U njoj vidi pred sobom malo svijetla; izdigne glavu da vidi od kuda to, a eto rastvorena vrata koja iz sobe vode na krov. Udilj promisli da je kroza njih djevojka mahnula, tisne se da će i on, pa naigje na gjergjefe, jastuke, klupe, — ništa ga ne ustavlja; — kao da ga gjavoli nose, sve to povalja, pogazi, rasturi; i u isti čas on s jedne strane iskoči na krov, a s druge djevojka baš da zamakne niz ono tajno slazište na dno koga vrata su joj, kroz koja ne izda li je srce?.. stići će spasenje, — a ako li je izda?.... pod nogama joj zja ponor.... dalje ne velim ti, er dosta je i to da ti posrši vlas na glavi.

Znao je Imbro da je zjalo na kraj svoda, nu pouzdan u onu ponoritu vrlet, na koju je ispadalo, nikad ne bijaše ni u snu sasnio da onuder moglo bi se izaći pa i kradimice uzaći na Doborsku njegovu kulu. Zato kada nadazdre kamo iščezne djevojka, promisli da je već gotova: te upeći divljijem vriskom razjarene strasti: — Ha — sada si već moja; — sune se da je ščepi sapetu u dno škripca.

Digitized by Google

Bijedna Cmiljana, čujući iznad sebe onaj užasni vrisak, protrne i pospiješi da se dohvati jabane. I baš bijaše izmakla kroz provaljeni podzid, i držeći se desnom za puklotinu, okrenula da uporavi onijem grebenitijem opasnijem traškom ispod koga zijaše ponor okomice na Bosnu ; il ne vidje gdje bijaše stopom uprla, il joj se zavije moz pogledajući na ponor, il od straha kako bi prije da je poturica ne zgrabi; ele što je bilo da je bilo, nesrećnica opuzne se niz vrlet, i nemajući ni busa trave pod rukom da ga se dohvati i održi, omakne u rijeku. — I da je tužnica! jednijem mahom odletjela u ponor, bila bi jednom i zaglavila sve muke ; no kako ne bijaše se prevratila strmoglav, neg opuzla niz vrlet, tako one grebenaste hridi zahvatiše joj debelu suknenu anteriju, koja nabivši se na hridi ne prokide se, nego uzmakne joj do pod pazuši tkanicu 1) osprijeda skopčanu tvrdijem kovnijem sponama, i uzdrži je visjeću nad ponorom.

Cikne cikom da ti srce prostrijeli, čim se opuzne nesrećna Cmiljana ; — opuza i misli: eto već nemam spasenja... sad će me rijeka živu proždrijeti... sad će sad će..... i tim. kako da se je predala nemilome udesu — uspregne zalaptani duh — zažme oči — čeka da zaglavi. — Ali kada se očutje u jedan put ustavljena, i otvorivši oči, vidje se visjeća nad jazom, s očitom smrti pod sobom, bez ikakve pomoći; zaupi iza svega glasa po jednom i po drugom: — Avaj njoj do vijeka! — ima li ko do Boga da je pomože! — pa od straha čeznući, glas joj ponestane, i pretvori se u groznu jeku i smrtno trganje.

---

1) Tkanica = izatkani vuneni pas.

Digitized by Google

Poturica je na vratlu slažišta: — čuje onaj žalosni i silni glas, — promišlja da djevojka zapomaže er nema kuda da mu izbjegne; pa jur oslagjuje onu krvnu osvetu na koju bijaše napro do bijesa: i da bi je bolje osladio, ustavi se malo na vratlu, — zapiždri se u dno onoga tijesnoga prolaza jeda bi ugledao svoju žrtvu, — i u divljemu veselju, er je gotov da iskali na njoj svoje crno srce, zine da se smije. — No Bože! ono nije ljucki smijeh, da li risovo režanje čim spopada poćerani lov. — Upire očima — traži je: — i kad već nemogaše da je ugleda, taman kao živinče, ne sagje neg sori se za provaljeni podzid sterući ruke po praznomu i sumračnomu zraku da ščepi onu koju baš mni da je dostignuo.

Stere ruke al ne hvaća ikoga: — okrene se sjemo i tamo po onomu tijesnomu mjestu, — pipa po tlima,— nema je; — pomoli glavom kroz onu groznu puklotinu da vidi što je tamo: — čuje pod sobom kako jauk mučenika; — i na ono mjesečnoga zdraka, što kroz otančane oblačine, ako i poskupo ali dostaćno svijetlijaše, vidi s prva nešto bijelo rastrto, (mahramu na glavi djevojčinoj), pa zagledajući bolje, razabere vas oni plačni i užasni prizor, koga sam malo prije opisao. — Popane groza poturicu, ne s djevojke, nego s jeda i žalosti er mu je omakla, pa nezna kako da je prikuči. — Da se usuli vanka, goni ga pohotna strast: — ali ga uspreže bojas vratoloma. — Šta će?...: slijepa je strast, no često je domišljata. —

Izmjeri pogledom koliko mu je od sebe do djevojke; onda legnuvši potrbušice preko provaljena podzida, stade izvlačiti se vani: no sablja ometa ga, njezina boča zapirući u ruševinu one procijepi neda mu da se izvuče koliko mu trebuje. — Ustane, otpaše sablju, vrže je za

Digitized by Google

se, pa opeta namjesti se kako prije, izvuče se vanka do po života a iznutra zapre s koljenima. Hvatajući se tada jednom rukom za hrid, pruži drugu, te bolje i bolje dok dočepa se djevojčine anterije na grebeni nabijene: — pokupi od nje u šaku koliko mogaše mu podnijeti da čvrsto održi, pa stade potezati i svom silom života zapirati da iz one rivine istegne djevojku.

Tegli poturica Cmiljanu veće mrtvu neg li živu; — dotegao je Anteriju joj toliko da može je i drugom rukom prihvatiti: — podvostručivši tada snagu, nače silno ali nemilo drmati, bilo kako bilo samo da se dobavi djevojke. — Svakom što oni drne, ova žalosno zaječi, er ako je i iznemogla, ali osjećuje da je neko vuče, i grdno zledi joj krsta o hridi niz koje je opuzla.—

Drmanje i bolest na svrhu osvijesti je, te stane jadikovati i vapiti Boga na pomoć. A kad začuje iznad glave, kao nekakve nemani, glas koji joj veljaše; — A neboj se Cmiljo! u Imbrovijem si šakama; — trpi malo dok te istegnem, pa onda....; Vrisne jadnica; — Volim smrt, neg u tvoje šake — nemila zvijeri! — — pak stade da se pruca i siluje da bi mu se kakogod izmakla, pa baš je ponor radovao, samo ne upala u ruke poturice.

Tegli Imbro s obje ruke što bolje može; — od sile izbuljio krvave oči, — preko vezova pa ispod uši niz vrat nabrekle mu žile, — mišice iskočile mu da puknu; — na usta mu pjena udarila, a znoj vrio burkom potapa ga: — tegli kao drmovan, i donje usni grize zubima do krvi; — ali djevojka pruca se, i što bi mogla da se pomože neće neg zapire i otimlje se; — dok najpotlje od sile i prucanja pukoše spone od tkanice joj, — Anterija već bez otpora, uzvrati se sa svijem put djevojčine glave, i, noseći joj sobom ruke

Digitized by Google

u vis, svuče se s nje, i ostane poturici u šakam, a Cmiljana u košulji s kapicom svezanom tankijem gajtanom ispod brade, na kojoj pribodena mahramica lebdijaše rek bi krilo labudovo odleti u ponor. — Odjekne glas iz duboka. — Jezuse primi me — nakon toga pljus teška tijela u Bosnu — pa — užasni muk.—

Valja da strahotno zvekne ono Sveto Ime na uši poturice, er kako da ga nešto udari iz one propadi, odbije se na trag i gjisne s Cmiljaninom Anterijom u ruci. — Pogleda na dubinu iz koje dopao mu je oni glas pa zapljunuvši vikne; — Vala i bilaj, kaurkinja! .... jest... zovne ga. — Oj krvna moja izdajico s Angjom zajedno!.... Oj Imbro baleče!.... vala si se baš osvetio!.... djevojka ti izmače, i ostavi ti za rugo, nut' što.... njezinu orepinu. — Izdigne Anteriju — sagleda je; pa taman kako da je prevrnuo pameću stade je drpiti zubima, šakati je, psovati sunovratanoj djevojci krst, vjeru, svete.... i Bog sam znade dokle bi bio slijedio, da, nenadani njeki žamor što izdigne se iz one strašive dubine, ne džahne ga i učini da sama psovka samre mu u gubičini. — Umukne — obazre se na ponor — osluhne: — pa bržek bojeći se da opeta odizdo ne zvekne i zgrozi ga ime onoga koga on bijaše poplesoa, povuče se uz nazubani uzlazak na krov od kule smučući za sobom Cmiljaninu anteriju.

Ostavimo časom Imbra, a sagjimo na Bosnu da vidimo od kuda taj nenadani žamor.

Kazao sam još spočetka da Doborska kula nepristupna sa strane od rijeke, izdizala se je na klisuri, na koju naslanjajući se podanak Vučjak-planine i opkoljivajući je, spuzao se je otud i od ovud na rijeku u

Digitized by Google

dva raca, i tijem sačinjao pod onom okomnom vrleti ne malu uvalinu. — U oni isti čas kada tužna Cmiljana s svetijem Imenom Jezusa u ustima, hiti u rijeku a voda pljusnuvši u vis za dva hvata, proždere je: iza gornjega raca uvaline ispane lagja koja tisnuta od četiri snažna vozara, na vas mah zastriže pravo put mjesta gdje rijeka ispod pljusa i tegote tijela utopljena joštera glogotala je.

Sprijeda na lagji stajaše sagnuto čeljade, koje pomnjivo motrijaše na oni glogot, i glasom upravljaše vozare da ne bi mu sašli s pravca. Čim cilju da nadogju, na glas prvoga, zapru na se veslima vozari, lagja poustavi se, a onaj prvi sagne se do same vode, te u nju zagleda se. Nakon kratka ali pomnjiva zagledanja:

— Ovdje je upala, reče, al nemogu da išta upazim; voda je mutna, pa i velika: lako da tijelo bude otišlo za strujom. — Deder braćo! vozite naprijeda po malo i pomnjivo: gledajte kad veslo umakate da ne biste udarili po utopljenici, ako bi vam isključala pod veslo.

Poslušna družina zaveze tiho niz struju dva tri put, kad malo pred lagjom zaglogunja voda i pomoli bijelo na površje joj.

— Eno je, vikne oni svrh lagje; zavezite muški, pravo kako idemo. —

Oni zavezoše, a ovaj, ištom dopriješe na glogunj, zagrabi rukom u vodu i iznese mahramu s kapicom utopljenice, vapeći:

— Avaj braćo nesreće! — zagrabih je lijepo za glavu, al neodržah je: — ostade u šaci ovo za što uhvatih, a tijelo se omače; — to govoreći vrže u lagju mahramu s kapicom, i primijeti: — Vozukajte na obluk niz struju, kako nosi uvalina: jeda Boga, da opeta iskoči!

Digitized by Google

Mrtvijem voskanjem lazi lagja, a oni svegjer sagnut motri na vodu a i ne trene vegjam: — gleda na desno, — pazi na lijevo, — turi pogled preda se koliko mu sumračni zrak dopuštaje; — na jedan put zapre okom put donjega raca uvaline — izdigne se, — metne ruku iznad oči pa: — Ala bračo! klikne, ili sada, ili ikad veće! — Ondje prema racu, zaglogunja voda, i premetne se nešto, — Ondje je — vozite silno. —

Strigne lagja poput strijele: — a kad bješe ne domak mjesta, vikne prvi nek puštaju vesla: — lagja sa samijem poprimljenijem mahom dopre k cilju u tren kad voda prestade glogunjati, a ono što bijaše na površje iznijela počme baš osovke utapati se. Nu oni s lagje, tisnuvši se do pasa vanka zagrabi rukom do lakta u vodu, i po velikoj sreći pogodi na pletenicu od kosa, te istegne do grla iz rijeke utopljenu djevojku; pa, pritegnuvši je k sebi, poduhiti je s obje ruke, ispod pazuha, i izdigne toliko da s laktima naslonjenijem na široki rub od lagje, mogaše bez velika truda uzdržati je.

Radostan da je oteo rijeci utopljenicu bilo živu bilo mrtvu, zahvali u glase Bogu, pak naredi vozarima da s lagjom prisuču se na plitko uz sami kraj, — stignuvši pod ratac, brže bolje dva drûga skočiše u vodu do više koljena, poduhite utopljenicu, i pripomagajući oni u lagji unesoše je s pomnjom; pa kad i ona dva iz vode uskočiše unutra, pobrinu se oko tužne djevojke koja nalivena vode i zabjena duha ležala je na dnu lagje ustinuta i kao mrtva.

I nekoji baš cijenjahu da je voda sa svijem udušila; ali oni koji bijaše je zagrabio iz rijeke, položivši joj ruku na srce, osjeti da ovo ako i dlačicom, kucnulo bi kad ter kad. Pri potrebi svak nešto znade, pa i

Digitized by Google

prometne se kao bolje može. Tako i naši vozari: čujući ovi da je djevojka joštera u duhu, prometnuše se u liječnike da bi je sa svijem na život povratili; te ondašnjim načinom, kako naučiše od starijeh vještaka, hvatiše se posla. Okrenuše ponjorice utopljenicu, pa tarući je, kretukajući njome, i pleskajući po malo po poplatima od noga joj, pomučiše se dok na usta joj počme točiti se voda. Kad prestade ova točiti se, onda ožeše joj ono odjeće što je imala na sebi, svukoše joj bječvice i zamotaše joj noge pa sve tijelo u suknene svoje gunje i kabanice, nek bi se pod tijem ugrijala; a najposlje s vinom što nošahu za svoju potrebu, potrše je ispod nosa, po vezovima i zašakam, pa i zališe je su nekoliko kapi. —

Dobri vozari eto s ljubavi, zauzećem, i u isto doba sa svom pristojnosti, već učiniše što znaše i mogoše oko tužne Cmiljane, koja da bi ubjegla sramotu žrtvova se malo ne gotovoj smrti. Oni koji bijahu u lagji, pravo nijesu znali kako se je djevojka strovalila u rijeku; no sudeći po žamoru i vapaju što dočuše prije njezina pada cijenili su svi da jamačno il sila, il ljuta nevolja bijaše potisla nevinu niz vrlet u vodu. Bješe im zato ona sada ondje pred očima kao neka svetinja, kao mučenica turskoga progonstva.

Dok sve ovo isposlovaše vozari, lagja sa zaprtijem veslima u kalu od rijeke stajala je pritisnuta uz sami kraj pod racem; pak i sade još neće da krenu s mjesta neg sakupljeni oko spasene djevojke paze željno i sumnjivo hoće li i kad će jim oživljeti. Ali Bog ne puštaje dobro djelo bez nagrade: vozari načeše a višnji dovršiće.

Utopljenica izmetla je vodu koja je dušila: tijelo istrto i zamotano u suhe gunje i kabanice stopli se,

Digitized by Google

krv pohmili u njemu, a na svrhu iskopa se zabjeni duh te negdje iz duboka oduši na usta, koja malko zarumene se, i — ožive Cmiljana. —

Plesne rukom o ruku družina, usklikujući Bogu, er jim ožive mučenica. — Na veseli usklik Cmiljana otvori oči, — okrene jih po družini — streptje — pa opeta spušta vegje i zaklopi jih. — Streptje er videći se megju neznanijem osobam, bržek pomisli: ko zna u čije sam ruke zapala? — pa od straha zaklopi oči da jih negleda.

Oni koji bijaše kao prvak pred vozarima, reče dvojici da lagahno izdignu malo djevojku, dok bi se on namjestio iza legja joj u krmu od lagje; onda ona dva spušta še mu je na grudi, a ovi je prigrli kao majka dijete, neka bi tako bolje počivala, pak mahne družini da uporave na trag uz rijeku od kuda se i dovezoše. — U to djevojka ćuteći se i bolje namještena i ljupko naslonjena na prijateljskome krilu, glasom pčelice zapita: — U čijem sam rukama?... gdje sam ovo?... — Na to će oni: — Neboj se Cmiljano; — sad ne traži ništa, neg počivaj na krilu prijatelja: — a kad dopremo k staroj Cvjetani, znaćeš sve. —

Cmiljana čujući da joj spomene njezinu staricu odahne slobodnije; pak, er bijaše mnogo iznemožena od pretrpljenoga mučenja, već bez straha nasloni se sa svijem na pouzdano krilo, spušta nica glavu, i u slabosti zatlja.

Vozari voze uz rijeku, — bije jih protivna struja; — ali rvući silu silom ipak napreduju. — Mimošli su kulu — izvesli su se iz uvaline — dohvatili su se njezina gornjega raca, i baš da ga zagju: a iznad njih dovije se povjetarcem njeki ježivi jauk, pa za tim stigne jih još ježivija huka nečesa teška što hljusne u rijeku

Digitized by Google

negdje u onoj uvalini. Stadoše vozari s izdignutijem veslima nad vodom, obazre se oni koji pridržavao je Cmiljanu, a ova prene. — Što ono bi? pita jedan drugoga: — Što ono hljusne u rijeku? — Nije li opeta kogodi strovalio se u ponor? —

Sva prilika da bješe tako; ali one kobne noći vozarima poleti misao na strašiva pričanja o Doborskijem razvalinam. A kako da ne? — Čuli su od nekud sa nebesa jauk, — pa zukne mimo njih huka — pa onda nešto — hljus-u rijeku; — bome ovo nijesu pričanja no gola istina; — mašta jim se krene, pa eto već misle: sad će nam se objaviti iz ponora kojekakva grdna utvorina da nas snagje.... popade jih žâs, i zabaciše vesla.... (u to lagju bes otpora zahvatila struja pa je sobom nosila). A kad vidješe da lagja sama, udarivši na trag, uljegla je u onu uvalinu, posrši jim vlas na glavi, razvikaše se od straha, kô baš da su prikazan ugledali, i brže bolje zapriješe veslima da se izvezu ispod one grozne propadi. —

— Šta vam ljudi božiji? — vikne oni iz krme, koji je do tada motrio na rijeku, nebi li opeta ugledao na površju joj kojikakav biljeg utopljena čeljadeta; — Šta vam je, il' ste poludjeli? — Bog sami nanio nas je na mjesto neke jamačno nove nesreće, jeda bi opeta nečiji život sahranili; a vi vozite natrag? — Voz'te ljudi na jaz. —

O Grubeša! — čudim ti se šta zboriš!, ozbiljno odvrati jedan za svijeh; — progj' se vraga i voženja na jaz; — neg daj, da se izvezemo mi ispod ovijeh prokletijeh ruševina dok smo na vrijeme, i svi joštera čitavi.

— Vjere mi Mlagjane! čudim se ja tebi što tu nabrajaš kao kakva... —; dalju riječ pretrgne mu na

Digitized by Google

nj naslonjena Cmiljana, koju ona vika i govor bijahu sasvijem razabrali: te shvaćajući o čemu se radi, zavapi:

— Jaoh kukavče!.. koji god si, s mene si zaglavio; — pa onda što glasa imala je: — Oj Balabane.!... — Vozari svegj s pameti na strašilima i prikazni, streptješe naježeni s onoga nenadnoga glasa izdno lagje: pogledaše jedan na drugoga kao da se proupitaju, kamo ćemo — šta ćemo. — A kad opeta djevojka nastavi iz tiha: — Nije braćo! ovo mjesto strašivo, ne: — nebojte se ničemu. — — Dva ostadoše na kuli, — — njeki je sunovratao.... deder i za Boga potražite braćo, — da ako ga spasite. — Vozari sade malo posramiše se, te što ne bi na zapovijed Grubešinu, a oni na riječi djevojčine zavezoše na ponor ispod propadi.

Voziše i sjemo i tamo, zagledaše po površini rijeke, tražiše pomnjivo nebi li gdje opazili kojigod biljeg utopljenoga: ali nigdje ništa. Videći najpotlje da jim badava trud, pa već i umorni, okrenuše natrag, da se prikuče što prije mjesta od kuda dogjoše. —

Nu koja je lagja? — Koji li vozari što tako na vrijeme ispadoše pod Doborsku kulu, da spase našu utopljenicu? — Ko jest, ko nije?..... tajna bješe dok u lagji njeki ne zazva imenom Grubešu. Netom pak oni zovne ga, a ovi odazva mu se, mislim da svak na ti čas domislio se je i lagji i vozarima. I bijaše, pravo, s lagjom ona ista družina, koja oko sat po ponoća zaveze se ispod kolibe stare Cvjetane niz Rikavac pa niz Bosnu put Doborske kule za posao koga već znamo.

Vozio je Grubeša po babinoj preporuci niz lijevu obalu Bosne, ali ipak nije mogao da stigne tako brzo kamo je namijenjivao, kako je stizao Milan kada je k

Digitized by Google

Angji dolazio, a ova k Cvjetani. Onada bijaše mala voda a struja jedva da se osjećala, pa ova dvojica za tri sata, odvezli bi se i dovezli na trag; — no sada nije tako. — Vidjeli smo da i fra Luka ove iste noći bijaše udario na belaj samo da bi prevezao Imbra s obale na obalu preko rijeke; a naši vozari udariše bome na stotinu i jedan dok se izvezože od Rikavca do Dobora.

A kako da ne? — Sad jih sreti kosa, pa izvij lopatice dok se lagja izveze mimo nju da je struja ne nasuče na nju; — dohvati se. rata od kose, a eto ti struje te okreći lagjom i zanosi je: te opeta muke da se dokuče obale. — Ne progji po sata, eto ti njekijeh niskijeh ostrva, a lagja mal da se ne nasadi na njih: e vozi — e pripiri da jih izbjegnu. — Progji ostrve, eto ti opeta kose, — pa struje — pa plovećijeh hrečina i trupina, — pa belaj za belajem dok nakon tri sata i jače, baš gorka truda i muke, shvatiše kad je Bog htio, pod Doborske razvaline.

Milan, čim se spremahu na put, bijaše jim kazao za neke biljege na razvalinam, po kojijem biljezima našli bi pristupište lagji, pa onda tračak, koji bi jih izveo na kulu. I baš voskahu krajem brijega tražeći naznačene biljege; kad začuše nekoliko naprijeda onaj grozni vrisk Cmiljane, kada ova omakne se niz vrlet, pa nakon malo njezino zapomaganje čim ostade u anteriji visjeći nad ponorom. Poznaše odmah da je ono ženski glas, i ti glas da nije iz kule neg tamo negdje s jabane, iznad rijeke. Na to će Grubeša, i sam Bog nadahne ga: — Braćo! već nema nam posla na kuli, neg na mah da pohitimo za glasom, i spasimo djevojku gdje god je nagjemo, er je pri nevo-

Digitized by Google

lji. — Svi složni u istoj misli, ne otežući ni časa muški [1] zavezoše naprijeda.

Slizaše niz rijeku mimo razvaline, pa onda napriješe uz gornji ratac one udesne uvaline, i prispiješe na vrh raca u isto doba kad Cmiljana, ostavivši u Imbrovijem rukama anteriju, omakne u ponor. Zatekoše okom nješto kao bijeli pramak gdje je ispod kule niz vrlet slećelo u rijeku, — dočuše potonji djevojčin vapaj, — i istodobno vidješe pljus što se izdigne iz vode kad jadnica u nju biti i utone.

Na taj grozni prizor povikaše vozari jedan na drugoga i pripriješe veslima. Od sile uvinuše se vesla — lagja sukne kao strijela, i dopre k mjestu čim jošter pjenila je voda i glogunjala s teška udarca utopljena tijela.

Što potlje vozari uradiše, vidjeli smo: a sada eto tiskaju se na trag uz rijeku, da se vrnu od kudase i spremiše. — Voze i tiskaju lagju, nu po svoj prilici nebrigaju se da pospiješe. — A zašto bi i brigali se? — Oni su ispunili nalog starješine: — bilo kako bilo spasili su Cmiljanu; — ali, da taj nalog ispune eto su gotovo pet satâ da se bez odmora premeću lagjom sjemo i tamo po rijeci, pa jim veslo oteškalo, te sada voze kao mogu. Znadu da dok ostave za plećima one puste razvaline, stignuće pod odulju kosu, koja će jih zakloniti od boja od vode; pak tute ustaviće se, mirno odmoriće se, pa i ručaće, er nose u lagji torbu masne poputbine. —

Puštajmo nek ljudi rade što jih je volja; stignuće kadgod stignu u Rikavac pod babinu kolibu, gdje će naći ko će jih pričekat: a mi vrnimo se na kulu da vidimo što se tamo radi.

1) **Muški** = znači kod našijeh primoraca pa i konavljana = **snažno a pametno** =; mnim da je prema lat. **viriliter.**

Digitized by Google

XV.

Kad Balaban povrati k sebi palicu, kojom bijaše zamahnuo na Imbra a ne zahvatio ga, i vidje da vas njezin treći dio visjaše prelomjen, ne poćera, u zao čas, udilj za njime, neg stade i žalosno uzdahne er nemaše ćijem da zamijeni ono jedino svoje ćobansko oružje. No ipak ne vrže ga, da ne bi ostao praznijeh šaka, dali odvrne visjeći ulomak, a s preostalijem još dobrijem komadom tisne se za poturicom.

Nek je sve ovo trajalo dva mala trenutka, predosta bilo je da izgubi sebe i djevojku; er kad umahne u kulu a tamo već iščeznuo i Imbro i djevojka. — Pohiti u ognjište, iz ognjišta u jednu sobu pa u drugu, — nigdje jim traga. — Nu dočim promahivaše iz sobe u sobu, načuje po vrh stuba na gornjemu katu da je njeko i dva i tri puta nečijem lupnuo; — poleti k stubam, i da jih prije uzagje, smetne sa sebe ćobansku kabanicu, pa kraće od jednom po dva po tri stepena.

Ko će prije on će docnije, stara je poslovica, pa tako će i Balaban. On nebijaše nikad uzašao na gornji kat, nit je znao kako je, gdje gospodarica mu je pribivala, pa eto sade ometa ga nešto nevještina a još grgje mrak; — trta jadan, — sad udari prstima od noge o stepene, — sad ne dokroči jih, pa porilja; no, kako god bilo, eto ga na vrh stuba; a sade? — nezna kamo će; — da bi u gospodaričinu sobu, — a gdje su joj vrata? — da uporavi za bukom maloprijašnjeg

Digitized by Google

lupanja? — a kad za nesreću i ono već prestalo: — nema ino do mûka i mraka.

Tolike protivnosti uzrujaše ćobana, er zna da svaki čas što zakasni, Cmiljana je na većoj pogibi, s toga nema mu neg da srne baš slijepaćki, pa kuda ga Bog nanese. — Pruži ruke i poteče naprijeda; srete zid, — neustavlja se, neg miče i pipa po zidu, — pipa i sjemo i tamo — tumara, dok na svrhu naljeze na prazno — turi ruke unutra, napipa rastvorena vrata, uljeze a to baš u Angjinu sobu, kad u sobu, i njemu se kao i Imbru, mrvu svane na onu zraku mrtve svjetlosti, što je promicala kroz vrata na svod od kule. Pogleda oko sebe i opazivši prevaljene klupe, slomjen gjergjef, potarene jastuke, pomisli da ondje bila je jamačno kakva borba megju poturicom i djevojkom. — Osluhne ima li živa duha u sobi i onda samo kada se baš uvjeri da nema nikoga ni živa ni mrtva makne za zdrakom kroz vrata na krov od kule; stupi dva koraka, pa stane i gleda.

O Bože! — što je ovo noćas?... misli sam u sebi: — nema jih u kuli!... nema jih ovdje!... kamo se staniše? — Sunovratašе bržek s kule jedno za drugijem, djevojka od straha a prokletan od bijesa? — — Jadni Balabane! kako te nesreća omete da jih ne dostigneš i onu nevinu da spasiš? — Uzdrhtan od jeda, a još većma od žalosti, neznajući već što bi; naravno a i ne pomislivši, dogje mu na usta da u glase zove Cmiljanu: kako žalosna mati kada traži a ne nahodi izgubljeno dijete. —

A baš u to dade mu se čuti kao bahat ljuckijeh nogâ: — uspregne glas koji jur bijaše da mu zukne iz grla, i zagleda se u mjesto od kuda bijaše to doćuo. — Gleda, ne piha, i stiska čvrsto oni komad drenovice što mu je u desnoj, spravan da sune se i udari ta-

Digitized by Google

man i na onog iz pakla kad bi od onuda ispao. — Bahat napreduje, — raste — pa eto na zjalo provaljena zida pomoli osoba i izagje na krov. — Balaban gleda i još nepozna ko biva: no kad ona osoba, izišavši na krov, stupi dva koraka naprijeda pozna da je Imbro; te nemogući da već održi glas što malo prije bijaše silom uspregnuo, pusti da na sve grlo zaori mu iz usta ime — Cmiljana! — al umah nadostavi jadovno: — Jaoh! nije je! da kamo je? — i tisne se proć poturici. —

Ovi, kako jur povidjesmo, ustrašen povlačio se je natrag sa provaljene podzidine da izbjegne onomu ježivomu žamoru kog bijaše dočuo da uzlažaše odizdo iz ponora, pa i gledao je da se što prije dočepa krova na kuli. — Ustrašenu i smućenu čeljadetu, lasno, a osobito noćnu, da se pričuje i prizrije svašta. I naš Imbro tu je negdje: pa što na više uzlazio je uz razorene stepene, činilo mu se je da zuk onoga žamora to ježiviji nastajaše, i kao da mu se njeko vlači za petama. — Izišavši na krov, cijenio je da bi odahnuo; — al kad mu zvekne taman na istomu krovu svoje kule oni silni glas koji spomene Cmiljanu, i u isti tren nagje se pred neznanom osobom: baš pomisli da prikaza stanila se je iz ponora na kulu, i žešćijem strahom priuzet, bojeći se udariti natrag, varkne se skokom što većma mogaše na stranu, viknuvši: — koji si more? —

Što poturica varkne se na stranu, a ono Balaban svojijem istijem mahom ponesen malo, mimogje ga dok se zaustane: no u tren eto ga opeta prema Imbru. —

— Balaban glavom, — drekne; a kamo Cmiljana? — dostignu li je? —

Digitized by Google

Imbra stiskaju nedaće. 1) Eto sad zuknuše mu na uši dva imena, one noći jednako po nj udesna pa i strašiva. Ime Cmiljane spominje mu onaj ježivi žamor iz ponora, pred kojijem bjéga, a ovi ipak slijedi ga, i rekao bi da mu oko uši neprestavno zuji zlokobnijem zukom; na ime Balabana od noćas popada ga groza i tru da nezna ni sam zašto. I baš s toga na čobanov odjav streptje poturica dvostrukijem žasom; pa kao da mu se je i svijest zamaglila, mrmljajuć u sebi; — Cmiljana! — Balaban! — Smrt!! —, zapiždri se u čobana — zine — prasne u nekakav čudan smijeh nalik čeljadetu koje je zašlo s pameti; — a najpotlje muklijem glasom doda:

— Kamo je!..... stignu li je ....! ha-ha.... neće Imbro, ne.... ona otide da se hladi dolje u rijeku a ostavi Imbru... nut... (i izdigne u ruci anteriju što je za sobom vlačio).. svoj naguzak da joj ga pričuvam dok bi se vrnula.

Ako Balaban i ne bijaše odmah shvatio riječi poturice, sada kad vidje u rukama njegovijem onu djevojčinu haljinu, domisli se svemu jadu, — već znade kako bijaše zaglavila Cmiljana. — Stisne se u čobanu od žalosti srce: — dvije suze kao dva zrna slanića prsnu mu iz oči takom silom, da mu se lica ne dotaknu neg samo tle prihvati jih. — Pogleda i drugom na pustu haljinu: pak pretvarajući žalost u bijes, stisne grčevito ono po drenovice, i mrmljajući: — Kad ne mogah da te spasim, daj da te osvetim, Cmiljo! — sune se na poturicu da mu smlati glavu.

---

1) Nedaća za — zlokobnu prigodu — nesreću = u Dubrovačkomu primorju i u Konavlima.

Digitized by Google

Ali Imbro ne čeka neg varkne se na stranu, omahne hitro anterijom, srete i sputi palicu i ruku do lakta osvetniku; pa ostavivši mu je pri ruci, zahrepeće ludijem smijehom i mahne put vrata od krova da se zatvori u kulu. — Dobro ako stigne: ali na po trka, opašu ga dvije ruke kao gvozdenijem obručem, izdignu ga s natli i nose pravo na zjalo kroz koje čas prije bijaše iskočio na krov.

Pri očitoj pogibi života, zbistri se um Imbru, ako i bijaše mu se malo pomutio. — Sad pozna o čemu se radi, te muči se što bolje može da zaustavi svoga nosioca ili bar činio mu da popusti onaj čelični opašaj. Bije ga nogama, bije pestima ispod sebe ali Balaban ne mari, — nosi ga i stupa k zjalu; — još malo koraka pak je gotov. — Kad Imbro, bilo slučajno, bilo namišljeno no svakako zgodno, umetne svoju megju noge Balabanove i zapre mu pod desno koljeno tako da ovi priče kasati: te videći da ga je na pola sputio, umetne brže bolje drugu nogu pod lijevo koljeno i sputi ga sa svijem.

Balaban sječiva se da mu noge nijesu slobodne kao prije, no ipak hoće da stupa; ali čim izdigne nogu da kroči, Imbro potkopa mu svoju još bolje pod izdignuto koljeno, zapre u vis, i nedade mu već da je spusti na tle. — Sad Balaban, da bi se oslobodio od podmetnutijeh noga, omahne s Imbrom tamo amo, ali stojeći na jednoj nozi ne more da se održi, te čim omahne naveđe se i prevali se na uznač s Imbrom u naručju.

Krputlje se jedno svrh drugoga, premeću se; sad je poturica pod Balabanom, sad Balaban pod poturicom: ovi psuje, oni mûči, kotrljaju se dok napokon Imbro iskine se iz čeličnijeh čobanovijeh ruka i gjisne na no-

Digitized by Google

ge — u isti čas i Balaban je pred njim; — Imbro hiti se rukom da trgne sablju, a sablje nema o boku, ostade mu ondje gdje bijaše je otpasao malo prije. U to Balaban zamahne teškom pesti, udari ga i prebije mu donju vilicu; a Imbro, kad ne može sabljom, odvrati mu drugom ne manje teškom pesti usred prsi pod kotolac. — Krv cijede na usta obojica, oni iz prebjene vilice, ovi iz prsi ozlegjenijeh; al zato ne mare nego kao dva srdita lava polete jedan na drugoga, uhvate se na prsi, i stadoše rvati se, rvanjem koje trebovaše da zaglavi smrću nečijom.

Gone se, nose se po krovu od kule; previjaju se s boka na bok, zapiru se prsima, a rukama utežuju da previne ovi onoga preko krstâ i sruši poda se; al na kojugodi stranu nagnu dočekuju se nogom, i sagnutijem životom pruće te se isprave kao kakva čelikova šiba; a kada plesnu poplatom o krov da zapru i potisnu se, kula zajekti. —

Imbro je majstor na rvanju, pa uz snagu prilaga i hitrinu: Balaban je prost, ali jak ka' zemlja 1), što hvati ne pušta, gdje zapre ne smješta se. — Imbro vas u tome da se održi daleko od zjala na ponor; a Balaban, da ga naćera na zjalo, pa taman obojica strovalili niza nj. — Koji će nadrvati?

Da je Imbro hladokrvniji i ne izmoren od samoga svoga bijesa, koji onu noć, kako vidjesmo, naćera ga na mnogo neprilika, bržek bi bio nadrvao Balabana; ali s nepristavna napora i čelična tetiva popusti, a kamo li neće ljucka. — Rvao se je nekoliko, smrtimice,

1) Jak kao zemlja: u Konavlima i pograničnijem Ercegovačkijem selima, i znači čovjeka veoma tvrda i snažna.

Digitized by Google

junački, i majstorski: — rve se i joštera, al slabije; — kuša da hitrinom nadvlada. — Stiska rukam što jače može svoga protivnika preko tančine; desnijem laktom zapire mu u lijevi bok, a podmeće svoju lijevu nogu pod njegovu desnu, pa sa svom silom drma i pazi neće li mu protivnik sjeknuti životom cijeć bolesti, i nagnuti se na lijevi bok, da ga ponese preko podmetnute mu noge i obori na tle.

Zaludu mu hitrina i sva majstorija: Balaban ne sjeca životom nit nagiblje se, već tiska, i tiska to silnije, dok il obori, il obori se skupa s protivnikom. — Imbro već gubi polja, — jedino što premećući se s noge na nogu još drži se da ga Balaban ne sruši, — — Eto jih već na zjalu, — što će sade? — Imbro potiskujući siluje se što može i ne može kako bi se okrenuo da zjalo ne bude mu za plećima, neg Balabana na nj naturio, ali ne može da makne Balabanom koliko ni klisurom. —

Imbro je u zjalu i jednom nogom opire se na prvi stepen onoga razorenoga slazišta: a Balaban traži da ga otisne od sebe i strmoglavi dolje; — Imbro neda se, neg čvrsto obnima rukama svoga protivnika, i drži ga se kao čiopa zida. — Stadoše jedan tren na samom rubu onoga zjala, kao u ravnotežju, dok Imbro omakne i drugom nogom dolje: — onda streptješe — — nagnuše — pa obojica kako se tištahu uhvaćeni, skotrljaše niz slazište do u dno za provaljeni podzid. —

Eno jih dolje u onome tijesnome kutu za šupljotinom razorena podzida: skotrljajući ne pustiše se, — leže u klupku jedan svrh drugoga; — Balaban krvav iznesviješten pod Imbrom je, er kad otiskoše se odozgara, poriljavši na glavu, bijaše kruto udario tjemenom o nekoji prevrgnuti stepen. — Imbro zgruhao se

Digitized by Google

je nemilo, pa i smeo što Bog da, ali nebijaše se sa svijem iznesvijestio: u malo časa oporavi se; — i udilj osjećajući da Balaban ne tišćaše ga prvašnjom silom, pokuša da bi mu se izmaknuo iz ruka. A kad paka vidje da mu se pod sobom ne micaše, neg da baš ležaše kao mrtav, otisne mu se sa prsi, skokne i pribije se k zidu te ga sagleda. — Balaban prostrt, ne kreće sobom: — al Imbro, rekao bi, da boji ga se i mrtva; er groza ga hvata misleći: — da ako ne bude mrtav? — Da ako ustane i opeta spopane me s ono gvozdenijeh šaka, što ću onda ovdje u tijesnu? — — Amo zid, tamo ponor, pa... pa... i ne izusti što da bude pak, er čujući da Balaban bijaše iz debela zamukao, prekide mu se nit misli. — Taj jauk spomene mu Cmiljanu visjeću nad ponorom — naježi ga — strese ga; — ali istodobno pobudi u njemu prijašnjega silnoga poturicu, žedna krvi i osvete. Te viknuvši: — Daj da se koristim časovitijem slučajem! — Otisne se od zida, pogleda vanka na ponor, te iskečivši ono prebijenijeh vilica, hvati preko pasa Balabana, koji jur bijaše počeo povraćati se u se, premetne ga zvijerskom bjesnosti veće nego polu preko provaljena podzida mrmljajući: — Psi ti mater jeli! — dolje il živ il mrtav — dolje za izdajnom kaurkinjom: — pak povrati se da mu se dojami nogâ i sunovrata ga u ponor.

U to Balaban izvržen s polu života na zdrak studeni i vlažni od rijeke osvijesti se, al ne zna gdje je;— ćuti da mu je glava bolesna: pozna da leži na uznač i strmoglav preo nekakve kao zidine. — Osjećujući paka da ga neko za noge hvaćaše, pregrči koljena i zape za one zidine, a podapre se na ruke jeda bi se izdigao i izbavio onoga mučnoga položaja. — A kad najpotlje sasluša da oni koji mu noge hvaćaše drekne:

Digitized by Google

— Stan kopilane! za paru ti rvanje; — nećeš već nikad amo, — neg dolje da se hladiš uz Cmiljanu: — Ti čas izbistri mu se pamet, — pozna da je ono Imbro, — spomene se kuda s njime bijaše se skotrljao i pomisli da je jamačno na mjestu, gdje Cmiljana pogibe. — — Te skupivši svu silu otisne se sa zemlje, — uzdigne se, — ščupi s objema rukama poturice za vrat, — pritegne k sebi i vikne mu: — Ako ću dolje i ti ćeš sa mnom. —

Poturica, nenadajući se onakomu Balabanovu mahu, neuzdrža se na ustegu, dali porilja vrh njega, i svojom istom tegotom povrati ga i potisne tako na se, da ovomu omaknu noge mimo zid, te obojica obore se vanka na užasnu strminu nad ponorom. — Tu prekotrljaše se jednom i drugom, pa skupa otiskoše se u onu dubinu.

Otisnuvši se, Imbru pukne iz usta psovka: a Balaban vikne: — Cmiljano osvetih te! — pak: — Smiluj mi se Bože! — i udare u vodu, koja se rastvori, prija jih, i nad njima zatvori se da jim traga ne ostade.

Digitized by Google

XVI.

Poskupac.

— Oho! — što je to, pobro?

— Eto, brate, Poskupac.

— A što bi to značilo?

— Gataj.

— Da gatam? — to je lako. Nekad u Dubrovniku, kao za šalu, nazvalo bi se poskupcem najzadnje čedo, koje bi stekli roditelji pri omaku svoje dobi; — je li de?

— Taman tako.

— He dobro. — Nu kaži nam drugu. Nakon katastrofe, koju si opisao u zadnjemu Slovinčevu broju, sva je prilika, da tvoja pripovijest na zaglavku je. Je li tako?

— Pogodio si.

— Po čem' dake istakao si sade Poskupca? kako ćeš izves' s njime zaglavak, kad o njemu ni riječi u svoj pripovijesti?

— Pravo veliš: baš o Poskupcu do sade ni riječi; a ja ipak naumio sam da s njime zarežem.

— Ha šališ se: — bojim se da, mjesto zaglavka, ne nadovežeš nam kojugodi novu pripovijest.

— Rijeću ti po tursku: Jok vala! — ; neću pripovijest neg zaglavak.

— Za paru ti popo liturdija, reče baba, kad bijaše zakasnila u crkvu; — ala, za paru i tebi taki zaglavak. Ulomičeš nož u repu, prijane moj! —

Digitized by Google

— Bilo bi sve tako, da se nešto ne priječi.

— Što po Bogu brate?

— Baš Poskupac.

— Hajd' gjavle s njim u kupus!

— Nek gjavo stoji gdje mu je mjesto, da ne kvari ono blagoslovjeno zelje, a ti me poslušaj. — Poskupac na znači jedino ono što si ti rekao: ima jošter nešto, što se tijem imenom nazivalo nekada u Dubrovniku, a danas se pozabilo kako i ono prvo. —

— Neznam. —

— Znam da neznaš; er od kada su se zanemarili mnogi naši stari navičaji, zanemarilo se je, pa i izgubilo mnogo bisera čistijeh slovinskijeh riječi.

— A ko je kriv temu? — —

— He, mili prijane! nemoj da krenem u tu žicu, er tada Poskupac, mjeste da bude zaglavak, baš bi nastao novom pripovijesti; a to neću. — No riječu ti jednu: u svetačni dan, oko podne i malo potlje, prošetaj se od Malebraće do Zvonika, naoštri oko a napenji uho, te dobro sagledaj onu vrvu žamoreće čeljadi, kroz koju budeš promicao, pa i sam ćeš se sjetiti krivca; i dalje ne velim, da se ne uprtim u vreću buha. — A sada da ti kazujem što jošter znači Poskupac.

Kod našega puka, pržiti uštipke, il (da rečem baš po Dubrovačku, nek me bolje razumjedbudeš), prigati prikle, znači njeko domaće veselje, pa s toga u raznijem prigodam i prži jih i rado se gosti s njima. Ali jesu i njeki osobito odregjeni dani preko godišta, kada bi matere pržile uštipke da pogoste domaću mlagješinu.

To bješe prvo na Grgura (dne 12 Ožujka), u spomenu kada ovi veliki Rimski Papa na svoje troškove otkupi mnoš slavjanske djece zarobljene od Varvara, koji bijahu opljačkali Dalmatinsko primorje. — Pak

Digitized by Google

drugom na Materice, to biva dnevice treće Nedjelje Došastja, kada naš narod spominje Svete Matere, a matere za svoj otkup goste domaće s uštipcima. — A trećom na Badnje veče; er bez uštipaka nit' se pristavlja badnjak, nit' je savršena večera. — Sva ova tri krat, niko već sama mati, svojom rukom, i zamela bi i pržila bi uštipke.

Davni ovi navičaj još živ je u kućam našega seoskog puka, ali u Dubrovniku gotovo da se pometne, er istom žive u kojekavoj rijetkoj obitelji, u kojoj Màti jošter je stara Dubrovačka mati ; kojoj svetinja je svoj pribitak, život i duša svoja obitelj, a bùdilo pa i začina domaćega veselja obdržavanje starijeh navičaja.

Ovaka mati i danas brine se, kako bi u svoje vrijeme oveselila svoju kućicu sa kojijem starijem navičajem ; a već ne pitaj kako će na Grgura, na Materice i na Badnji dan. Tada pobrine se za rana, da nabavi najboljega brašna, pa kvasa, suhoga grozdja i pinjula, pa meda : er, prijane moj, kada je vas svijet u napretku, zašto da uštipci ostanu po nazad ? — Prošloga vijeka, kad je kuljen po svijetu hodio, zameli bi se uštipci, ono što se reče, na božju, prosto, jedino vode i brašna bez inijeh uloga, pa uštipak izišao bi iz tave, ili, kako vele naši, iz prosulje, nekuda tvrd i smečen, — tijesto poprženo na ulju ; — a danas bome, pod kvasom i s onijem ulozima, mek je, nareste kao bubljica, pa je i sladokusan. A što ćeš brate, mati kao mati, da veselija bude joj mlagješina u nekijem prigodam, izmišlja kako bi joj bolju gozbu pripravila.

Kada bi sve potrebno nabavila, a vrijeme prispjelo, evo matere u ognjištu zalačenijeh ruka do lakata, gdje s drvenjačom méte kašicu s razmućenijem kvasom, sipje suhice i pinjule, pa sve dobro izbija, nadodavajući

Digitized by Google

po malo brašna, dok kašica zgušćena u odredjenoj mjeri, prične pod drvenjačom napinjat se u mjehuriće i pucati. Onda prestane izbijati i pušta nek kašica počine i malo uskisne ; pa kad joj već ulje uzavri u tavi, ala da se nameće s ožicom kašica i uštipci prže na plahoj vatri.

Kako vidiš, mili moj štioče, ovdje ima malko i truda, a da baš ima truda, svjedoči materino čelo znojom zarošeno. Nu stara Dubrovačka mati vikla je na mnogo teže domaće trude, pa za ovi ne mari; no paček, kada bi joj mogao zagledati lice, vidio bi kako veselo radi; kako se posmjehuje na uštipak, kad joj na tavi grezne i raste ; kako je zadovoljna, kad pod vilicom, s kojom obraća ga i prevraća po ulju, nalazi da joj je mekahan, ono što rečemo, kao bumbak.

Još je veselija paka, kada oko nje gmižu joj dječica, propinju se na ognjište, i gledaju kako da prikuče s plitnice uštipak ; er dijeca, to se zna, nemogu da pričekaju, dok bi mati svijeh dopržila. -- Majka se smije, ali u isto doba brani, da ne bi se dohvatili plitnice, pa i kucne ožicom gdjekoje po ručicam, da se kani propinjanja i uštipka.

No kami da će mati obraniti se od djece, još kad ove ima nekoliko! — a blago domu gdje je ima! — ; ono otisni, ovo se propinje ; jedno kucni po ručici, a drugo pružilo je do plitnice: ele uštipci su na pogibi; što će sada mati? — Nebojmo se, naći će ona sutuku; — majka mila pa i domišljata, namislila priču, te kaže djeci: —

Nevalja djeco moja, da se pohitate uštipaka, ni da jih jedete, prije neg majka bude svijeh dopržila, er inačije tava (prosulja) pošukat će sve ulje, pa onda majka neće imati na čemu da poprži uštipke; pa tada

Digitized by Google

vikati će čače[1]), vi će te bit bjeni i ostaćemo svi bez uštipaka. — Zato mirujte i budite skladni; a kada dopržim uštipke, onda ću vam popržit — poskupac. —

Netom mati obeća poskupac, dijeca plesnu ručicam, i udare u veselu graju, er nadaju se nećemu dobru; te što nebi mirovali radi straha, da nebi tava pošukala ulje, a ono će za ljubav poskupca.

Dok dijeca miruju i više manjemu kaživa, kakav i kolik će biti poskupac; mati vrši svoj posao, — dopрži uštipke — polije jih medom i ospremi, da ne budu na paloku; pa povrati se, da napravi što je obećala djeci. Ulije malo vruće vode u sud, u kojemu bijaše zamela uštipke: s drvenjačom pokupi sve ono kašice, što je ostalo prihvaćeno po stranam i po dnu suda; izbije opeta podobro pridajući mrvu brašna, da ne bude od već žitko; onda sve u jedan put iskrene iz suda u tavu na vrelo ulje, tako da ostane kao mala pogačica. Prevrati je nekoliko krati, i kad vidi da je već dobro popržena, izvali je na plitnicu, ocijedi po njoj, ako je preostala kojagod kap meda u žmulu, ohladi, da nebi se djeca opekla, čim navale da jedu; pa onda preda njih: — Na, evo vam poskupca; a sad lijepo izćimajte ga, svakomu svoj dio, jedite mirno i da vas nije čut', er inačije neće te okusit ni ciglog' uštipka. —

Jesi li sade, prijane moj, razumio što joštera znači — Poskupac —? Mnim da jesi, prem da ću ti bit dosadio spustajući se od već u dugo, dok ti istomačih što bijah naumio. Nu, prosim, ne zabavi mi, er neučinih zlom namjerom. —

---

1) Čače, — po dubrovačku mjesto — Čača — ili — Otac; — tako i „budi skladan“ reče se djetetu za — budi dobar i pristojan. —

Digitized by Google

Mi imamo mnogo majčica lijepahnijeh, skladnijeh, gizdavijeh, pa i učenijeh ko nikada; ali malo pravijeh Matera i kućnica. Ovijem je najveći posao svoja kuća, najmilija zabava svoja dječica, koju su svojijem mlijekom dojile, svojom rukom povijale, na svome skutu uzgojile; zato su jim svoja dječica radost i žalost, veselje i plač; ovijem materam je muž, djeca, kuća najdraže blago na svijetu.

Onijem drugijem najveći posao — *giornale delle mode,* — najmilija zabava šetnja, posjedi, glasovir, roman; a dječica? — nepitaj..... Htjele bi neke, da jim nikad ne zašika kolijevka u domu; pa se muhaju, kada se nagju noseće, il kao danas vele = *nello stato interessante.* = Njeke žude da imaju jedno, najveće dvoje, pa dosta; er kada popadu jih djeca, kažu da je to bič božji, suhi grad. Kakogod paka zgodi se, imale jedno djete, imale jih veće, one su majke jedino, er su jih na svijet dale, a od ostaloga zaisto nijesu; er ni doje djete, nit ga povijaju, ni s njime kako majka ljupko zabavljaju se, a cijenim da neznadu ni što su svitki ni previtki dječini, a još manje kako s djetetom da se zabavljaju: to su posli babe, koja, bilo kako bilo, mužu treba da je dobavi, er inačije.... ha ha — bilo bi ko zna što. — Bilo pako djete od povoja il ojače, ako ne spava, majčica je najmirnija, kad ga turi s babom na dvor, neka ga putem nosi i gruha, vodi il poteže do mrkle noći, mala briga za to, samo da djete s plačom il s igricam po kući ne ometa majčicu, kad joj dogje kojekakav posjed, il kad joj je na ruci kojagod milija zabava.

Ovijem majčicam, da ono što se reče, mimo grede prigovorim, navlaš opisao sam malo u dulje dubrovački stari navičaj o Grguru i matericam. Ne da bi

Digitized by Google

jih s tijem nagno, nek za ljubav starijeh navičaja mrče po ognjištu svoje ručice, oblijepe s kašicom tanko-osukane prstiće, i izgrde rumeno-prozračne noktiće, er na to jih ne nagna niko do samoga Boga. Neg promislih sam sobom: — Kada bi slučajno naše majčice naišle na ovi listak i proštile ga, ko zna da ne bi one, kako ženska dubrovačka djeca, kada se igraju na gospogjâ, za čas pretvorile se u naše stare matere, pa kao u igri probrškale oko kojekakva starinskoga navičaja, i pojavile ga u svojoj kući? —

Često krat igra nastane ozbiljnost, pa mnim da bi mogla i ova. Er kada bi jednom okušale baš i u igri, što je pravo domaće veselje; te uzporegjujući nehotice (kako i ja što sam učinio), negdašnje sa sadašnjijem majkam, zabavile se kao znade nježno materino srce, sa svojom dječicom, koja bi jim skakutala uz koljeno; uzdam se jamačno da kojagodi naša majčica nastala bi pravom materom.

Možda će mi se kogodi i izrugati ovijem mojijem utopijam: hvala Bogu! imam za mene onu poslovicu što kaže da: — I po rugu proso rodi —

A sad, kad sam ti sve ovo ispisao, hajdemo na glavno. —

Izatkao sam malu moja pripovijest, kako bijah je osnovao, i htijah da zaglavim s katastrofom, a kad pade mi na um što ću od osobâ, koje mi ostadoše sjemo i tamo raspršane po okrajcima pozorišta pripovijesti; pravo baš kao kašica po sudu nakon doprženijeh uštipaka? — Njeke ostadoše mi u Vučjaku, njeke kod babe Cvijetane, a mog bijednog Aliju ostavih prekotrljana pred vratima Doborske kule. — Kako ću s ovijem? — He mislih - - - mislih - - pa smislih na jednu; ni pet ni devet, već, moj ustrpjeni štioče, da ti

Digitized by Google

od svijeh ovijeh napravim lijepi Poskupac. I znaš li kako? — Pokupiću preostale mi osobe, taman kao Dubrovačka mati pokupi po sudu preostalu joj kašicu, pak ću jih strpat u ovi potonji broj; te kazivajući o njima što bi cijenio potrebnitije da dopunim pripovijest, napraviću zaglavak.

I baš za to ovome potonjemu broju, kojemu na čelu učeni i uglagjeni spisatelji bili bi napisali = *Epilogus*; = ja neuk i neotesan zamrčih = *Poskupac.* = Kako vidiš, on je pepeljav i udara dimom, er sam ga išnjurio smetnuta, pa izvukao iz prijeklata Dubrovačkijeh ognjištâ, ali je čisto naš gragjanin i podoban momu smišlju.

Kada Grubeša izveze se s družbom uz rijeku do babe Cvijetane, i preda joj spasenu al jedva živu Cmiljanu, neka bi je, kao vješta ljekarica, pobahorila i s travicam zdravlje povratila; ostavivši joj jednoga druga u pripomoć, odmah sa ostalijem otpreče u planinu da povidi svojijem gospodarima slučaje svoga putovanja, kako bijaše spasio djevojku i gdje je ostavio. Doda najpotlje, kako, po onomu što bijaše čuo pri povratku ispod kule, i po riječima Cmiljane, sumnjaše veoma da i Imbro nebude zlom svrhom završio.

Ako Vraničićima, a osobito Angji, bijaše stalo srce na mjesto er već doznaše da je spasena Cmiljana, ali opeta uznemire se kad Grubeša pripovidje jim da jamačno neko bijaše strmoglavio u rijeku ištom on izveze se s lagjom ispod zlokobne kule. Svaki od njih promišlja ko da bude taj nesrećnik? — Angji se neda da je Imbro, brani joj bratinska ljubav; — Milica plače, srce joj sluti zlo po Imbra; — Vuk premeće jih trista po pameti; no nakon svake, nezna ni sam zašto, ističe mu sve to jača sumnja da je zlosrećni poturica zagla-

Digitized by Google

vio u rijeci. — Milan i Andrijaš zavedoše na stranu Grubešu, i š njime prepiru se o dogogjaju, pa dogovaraju se kako da se o njemu uvjere; ali ne slažući se u misli, ništa i ne utvrde.

U to noć sagje; što koji bijaše zabio u glavu toga se i držaše, i s takom misli otigje da spava. — Svi polegoše i pospaše, sam Vuk neće, neg ostane kod vatre da bi na mirnu promišljao na sve posljedice, koje, kao vješt turskoj mudroliji i nasilju, privigjao je da bi se lako slučile, bila ne bila istinita Imbrova smrt. I onda samo kad sve bijaše lijepo razabrao, i po tome u svojoj pameti zasnovao kako bi se vladao da izbjegne dojdućijem pogibijam, otigje mrvu da počine.

Na jutro paka dozove svu obitelj, predoči joj posljedice nesrećnoga slučaja, javi joj da do skora trebovaće jim da se sele iz mirnoga Vučjaka u kojegodi pouzdanije pristanište tamo preko Save: no prije toga trebovaše da se prirede svi domaći posli, nek bi bez omete krenuli potlje kamo bi jih sam Bog naputio.

Naredi paka da sutra ištom cikne zora Milan i Andrijaš s izbranom družinom spreme se na put; nalagajući jim da najprvo sagju k staroj babi i ispitaju Cmiljanu o svemu što bijaše se prigodilo na kuli od kad ostade na njoj sama, do one nesrećne noći kada je ribaše po rijeci. — Onda, reče jim, poći ćete na Dobor da izvidite je li nije li Imbro u životu; posao je škakljiv, preporučujem vam zato veliku opaznost, da ne biste na štogod naletjeli. Kad budete saznali sve što je tamo, onda ti, Andrijašu, jami Grubešu i dva s njime, pa poteci do Modrićkoga samostana, traži Oca Danila i reci mu nek ide odmah k meni u Vučjak i donese sobom sve što trebuje da služi svetu Misu; a ti Milane s ostalijem ljudima udari k meni natrag da

Digitized by Google

mi kazuješ što tamo bijaše; i hajdete sinci s Božijem blagosovom.

Sutra u svanuće krenu iz Vučjaka deseterica: dva brata Vraničića, Grubeša i s njima sedmero po izboru momaka; a kada se već upute, pristane za njima i jedanaesti. Vraničići ne sjetiše se pristaše; al ovi, kad bijahu nekoliko izmakli, potrči do Milana, hvati ga rukom preko pasa i k sebi pritiskajući ga, žalosno zavapi:

— I baš htio si, Milane, bez mene danas da proputuješ? —

Milan zaduben u misli kako bi s manjom pogibijom obavio naložene mu posle, ćuteći iznenada nečiju ruku da stiska ga preko života, trgne se kao iza sna i mahne sobom da se je oslobodi; ali oni koji ga tišćaše ne pušta neg suviše doda:

— Ako si izmaknuo iz doma bez mene, nećeš mi izmaknuti sade, ni bez mene na Dobor saći. —

Sagne Milan glavu da poznava koji bijaše oni što sa svijem pouzdano svijaše se oko njega, i onako veljaše mu; a kad susrete dva crna oka svoje zaručnice na mušku preobučene, s manje nemogaše već što je nježno prigrli; no istodobno ljupko ukori er bijaše pohitila za njime:

— Ne kazah ti, reče joj, da je pogiban put na koji igjem, a ti po silu hoćeš da mi bude pogibniji! — Zašto me ne posluša i ne primirova na domu? — Angjo! ako danas nagazimo na nešto, bojim se hoće li Milanu biti sveta nečija krv kao nekada! — —

Privigjoh sve, odjavi zbiljno djevojka: — pa bilo što bilo htijah da sam do tebe. — ko zna, rekoh, kad me vidi nesrećnik, da - - - - -

Digitized by Google

— Da ispali na te samokres, i na moje oči sa zemljom te sastavi! — presiječe sdrhtan Milan; — Angjo, kumim te svijem na svijetu! ohaj se tvoje namjere, vrni se natrag, biće bolja po me i po te.

Djevojka svila se je oko hajduka, kao brštan oko duba; što ovi većma je zaklinje da se progje putovanja na Dobor, to ona žešće se napire da hoće s njime pa bilo na smrt, i najpotlje izagje na djevojčinu; no pod zakletvu da će stati skrovena u Doborskijem razvalinam dok se izvidi prijeti li odaklegod pogibija: i upute se skupa niz Vučjak.

Ustaviše se neko vrijeme kod babe Cvijetane, pa onda razdijeliše se: Grubeša su četvericom u lagji zaveze se niz rijeku; a dva Vraničića sa Angjom i su tri momka prevrgoše se na protivnu obalu Rikavca prema babinoj kolibi, i upute se kroz grm, poznatijem tračkom put Dobora, do na pogled kule. Tu okrenu na lijevo i opazno sagju na samu obalu Bosne, te štiteći se navješenijem rakitam slijede do pod razvaline; gdje kada prispije Grubeša s lagjom i sabere se sva družina u pouzdano skrovište, Milan spremi dva valjana momka da bi uhodili kulu i opajkali, jeli kogodi živ u njoj.

Momci vješti poslu, er jih nevolja u planini naučila, liznu u razvaline. Za neke čase vidjeli su se sa da gdje laze kao gušterica, sada gdje potrče kao kunica, dok sa svijem nestade jih. — Nakon debela po sata, eto jih natrag i kazaše da našavši pritvorena vrata od kule, bijahu se usulili unutra, uhodili po njoj i ne našli ni živa duha; takogjer da izvan kule ne osjetiše ikoga, već jedino na torini da su opazili nekoliko brava, konjče, i neznana momka gdje spava izvaljen na sijenu prama suncu.

Digitized by Google

To saslušavši Milan makne put kule ali oprezno: tisne dva momka da straže vrata od torine, pa druga dva, koja bi sa zgodna mjesta pazili da nebi kogodi iz potaje udario mu na družinu; kada se paka već sasvijem približi k pustoj kuli, pošalje Andrijaša su četvericom da zasjede vrata joj, s nalogom da nebi ušao u kulu prije neg bi mu se on oglasio iznutra. Najpotlje on i Angja koja bijaše naprla po što po to da će s njime, uporave onijem strašivijem tračkom iznad ponora, kojijem i prije ulazili su i izlazili iz kule.

Kad ugjoše kroz raspuknuti podzid odmah ugledaše u kutu Imbrovu sablju; jami je Milan, pa uz onaj tijesni ushod popeše se na krov; na sred krova Cmiljanina je anterija; dohvati je Angja da je sagleda, a iz nje ispade oni komad drenovače, što mi već znamo kako se je u njojzi nahodio; kad bijahu do vrata Angjine negdašnje sobe, Milan prvo s dvora dobro osluhne, pa onda s krova sagju u nju, pregledaju je, zavire u sobicu Cmiljane: sve gluho, nigdje duha. Sagju oprezno u donji kat, pa u Imbrovu sobu, pa u ognjište; i nigdje nikoga.

Oglasi se Milan a stupe u kulu Andrijaš i koji bijahu s njime, te opeta da se prebira do najmanjega kuta i gori i doli, nebi li gdje našli ako ne živa kogagodi da bar mrtva. Kada se najpotlja uvjeriše da je kula sveosve pusta, izagju vanka, i Angja stane da zove u glase put torine Balabana. Zovne i dva i tri puta dok iz torine glas:

— A-ha — taman Balabana! — — traži ga gdje znaš: — ovdje nikoga do pustoga Alije. — To rekavši pomoli na vrata; — no čim sagleda pred kulom onu malu nepoznatu četu, brže bolje umakne unutra, zalupa dveri, i razviče se kao van sebe: — Avaj meni!

Digitized by Google

pogiboh - - - jeda koga do boga! - - - pred kulom sve hajduk do hajduka - - - - ubiće me neboga! - - - jaoh meni kukavu! - - - hoće - ubiće me! - - - a nemojte ljudi tako vam dina i velikoga posta ramazana! - - - -

— Šta kričiš tute smamljena budalo! — opet će Angja; — kakve si hajduke ovdje ugledao? — nijesu ovo hajduci neg prijatelji: izagji k meni, zar me ne poznaš, o Alijo? —

A ovi jok, boji se jabane ako i pozna da ga zvaše ženski glas; neg popenje se uz zid od torine, pa jedva što preko njega glavu istakne, zapita: — A ko si ti što me znadeš i dozivaš?

— Sreće mi od straha poludio je! — reče Angja družini; pa približajući se k torini: — Jera si me tako brzo zaboravio, Alijo? — ne poznaš tvoju gospodaricu je li? —

— A jesi li ti to moja krasna Gospodarico! — vikne momak spuzajući se sa zida i trčeći vanka. A blago meni siroti da si mi dopala! — Pruži mi ruku da ti je celivam. — Joh, da ti bijaše kod kule one grdne noći, nebi Alija sade čamio ovdje u torini! — A gdje mi bijaše moja krasna Gospodarico?...

Angja pruži mu ruku; onda okupiše ga svikolici da kaziva što bijaše od gospodara mu, što li od Balabana, kamo iščezoše da jim traga nestade. — Alija što znade to kaziva: zna početak one grozne borbe koja se bijaše zavrgla u samijem vratima od kule, ali nezna joj kraja. Priča od tud od ovud, krpi kao zna bolje, samo da nešto kaže; povijeda što bijaše pretrpio na putu i pred vratima, nebi li ga družina požalila; no badijav mu tužba, er najpotlje Milan ukori ga čemu ne bijaše pohitio u kulu za čobanom; er ako i nebi bio prispio da pomože gospodaru, ali barem bio bi vidio kamo je zaglavio.

Digitized by Google

— Kami da pohitim, beže Milane, kad me polu mrtva ostaviše taman ondje na kućnjemu pragu! — Gospodar kine sa mnom o tle: a čoban mal da me ne premlati s palicom. Kad se jadan oporavih i ugjoh, a u kuli mrak kao u tikvi. Stani, te zovi-kriči, — fajda je!.. ne ozivlje se niko; neg nešto na čase plani mrvu pa uduni se, plani pa uduni se, — šta je ovo? — bome prepadoh se. — Gledaj, e gledaj, dok opeta planu; — a kad što je? — u ognjištu vatra već s plamom na omaku. — Uporavih k ognjištu misleći, načiniću malo vidjela, pak ću tražiti jeda li gdje koga; — nedogjoh do po puta, kad udarih nogom u nešto, učini mi se kao u lešinu. Skoknuh na se, a prignuh se da popipam što bi, a tamo čobanova kabanica, poznah da je kad donesoh je u ognjište. — Staknuh vatru — zapalih zublju, pa da se zaviruje po sobam: nigdje ni mačeta. — He, rekoh, valja da jih je Džin pozobao svijeh, kada jih ovako nestade! — I beli bijaše Džin il nešto mu slično; er još ne dorekoh, kad negdje iz visoka glas, pa onda tutnjava što je kulom potresala: tresne neke pute, pa nastade muk. — Pravo ti kažem, beže Milane, pohnili ježnja po meni, obagje me strah, — jedva se dočepah ognjišta, ta nešto izlomljen od puta, nešto umoren od glada, a nešto zlorabljen od udaraca, prostrijeh se uz vatru kao mrtav, i već neznam što se je od mene dogodilo.

— Jaoh siromaše! — doda podrugljivo Milan! — i baš ne znaš što se od tebe onda dogodi?

— A kako ćeš da ti znam, kad, — kad bijah već ..... mrtav nego živ? — odgovori Alija češući se iza uha.

— Reci pravije: opet će podrugljivo prvi; — kad se bijah nalupao onoga sočnoga ručka što nagjoh zgotovljena u ognjištu.

Digitized by Google

— A bogme založih se su dva tri komada; odjavi uzmućen Alija: — ištom da susretnem duh. No ne ručah uprav, er strah mi ne dade; već jedva dočekah zoru, te pokupih što bijaše hrane u ognjištu: jamih imbrik što ga nazrijeh u Gospodarevoj sobi, da se žedan napojim, pa sprtljah u torinu gdje me nagjoste.

— A bijaše li voda u imbriku? sad zapita Angja.

Mahne Alija rukom pa: — Hee---- što bi da bi..... eto već nema u njemu sade ni kapi. —

— O Alo! da si manje pio, bio bi veće mislio o nesrećnome gospodaru, pa i sutra dan tražio jeda li ga gdje il mrtva il živa; primijeti ukorno Angja.

Alija zabije glavu u tle i zamukne. No Angja nešto po onomu što bijaše saslušala od Grubeše, a još bolje od Cmiljane, nešto po obiljezima što jih nagje na kuli, već stavno držeći da je Imbro sunovratao niz ponor u rijeku, cikne plakati nesrećnu bratovu smrt. Tažili je oba Vraničića: ali Angja neda se, neg moli da bi je puštali da oplače mrtva zlosrećnoga brata, kog živa srčano je ljubila ako i poturčena. — Sveta je suza koju sestra lije za jedinijem bratom! — Milan smućen do živa pušta je; — te videći da mu već nema stanja na opustjenoj Ćorićevoj kuli, podijeli družinu; i baš da spremi brata s lagjom na Modrić po očinu nalogu, a on da se vrne u Vučjak; kad Alija izdigne glavu, i jedva što reče: — A kamo ću ja kukav? — udari u plač, ako i kasno za izgubljenijem gospodarem.

— Kamo ćeš ti!... reče misovan Milan: — Ako ćeš ostati na kuli, Angja ti je dariva: — hoćeš li gdje kuda odlazit? — eto ti sve što je u kuli, kùpi, pa nosi gdje te volja.

Alija mahne glavom da neće; pa potrči do Angje koja plakaše na kućnjemu pragu, prostre joj se do

Digitized by Google

noga, i vikne joj: — Ne ostavljam do smrti moju dobru gospodaricu! — na kojugod li stranu krenula, evo me za tobom.

Angja većma se ražali pazeći momka oplakana koji joj se noga dovijaše i nehtijaše da je ostavi. Ne mogaše s prva da riječi zametne, a najposlje zajadana odjavi mu:

— Hvala ti na ljubavi Alo!.... nu nemoreš sa mnom.... ja sam već Milanova... ja nijesam turkinja .... gdje ja igjem ti nesmiješ....

— A jera nesmijem?.... ako me htjebudu da ubiju — ti óeš me braniti. —

Angja od jada već nemore, neg ustane i dozove oba Vraničića da s njima progovori za Aliju. — Govoriše nekoliko, nu ne toliko tajno da Alija ne dočuje da se o njemu prepirahu, i da je do toga što Vraničići neće ga sa sobom, er stari Vuk nebi za glavu puštao da mu se obitelj opogani ubrajajući u nju jedno ture. — Kad to razumije Alija, gjisne na noge, pohiti k Milanu i zaviče:

— Kad je jedino do toga, — ja ću se krstom prekrstiti, pa eto me s vama!

Pogledaše ona trojica jedan na drugoga, pa svi na Aliju, a Milan zapita ga: — Šta to reče Alijo? —

— Eto... rekoh da ću se kaurit:... to biva krstom se krstiti da budem kô no i vi. —

— To ti bucaš, jedino da te vodim sa mnom, doda Angja.

— Ne bucam dina mi! neg velim zbilja.

— No znaj — priuze Angja: — Ko krst uzme na se, već nije ni turčin ni pijanica; trebuje mu da život mijenja i časno sveti krst nosi.

Digitized by Google

— Ču li me, krasna gospodarico! — učiću od tebe, pak radiću što i ti; — kako ti uznosiš krst, nosiće ga i Alija: — bre nema ni u njemu stotinu okâ! —

Kucne ga Angja rukom po ramenu, i osvrnuvši se migne okom na Milana, a ovi obeća mu da će s njima u Vučjak; nu, kaže mu, prije trebuje da prizajmi konja i ono malo životine, da je odrene na Modrički samostan i pokloni fratrima od strane Čorićâ, pa onda s Andrijašem nek dogje u Vučjak.

Alija veselo prizajmi životinu i poćera; dočim Andrijaš su četvericom zaveze se put Modrića. — Milan zatvori pustu kulu, a Angja zaplače se i ljuto, kad stane da se odijeli s mjesta, gdje joj brata nesrećno i naprijeko sa svijem nestade; te svi skupa uporave na trag put planinskoga zavičaja.

Otac Danilo bijaše bosanski Franjevac, no od onijeh veledušnijeh i srčanijeh, koji nastojahu da uzdrže živu vjeru Jezusovu megju bijednijem katolicima od silne turske okrutnosti raspršanijem i sakrivenijem po planinama i nepristupnijem kršovitijem brdima. Netom turci za vrijeme Mahmuta II osvojiše Bosnu, bijaše nastalo progonstvo navlaš proti katolicima: ali od godišta 1527 kada osvojiše Jajce i druge zemlje, zlo na teško poveća. Onda turci skupa sa hereticima, kojijeh gnijezdo bijaše nesrećna Bosna, poruše i oplijene samostane u Sutiskoj, u Konjicu, Kreševu, Fojnici, i poubijaju mnoge Franjevce. Još nesreća nebijaše zahvatila Modrički samostan, iz koga naš Otac Danilo, nek bijaše jur prevalio preko šesdeset godina života, izlijetao bi kad no kad i hrlio da pomože, kako bi bolje znao, prognanijem; polazio jih u njihovijem pećinam i skrovištima, pa vriježio i krijepio jim i dušu i tijelo.

Digitized by Google

I baš bijaše izletio na taki put, kad Andrijaš stigne na Modrić, radi šta poustavi se kod fratara da ga pričeka dok bi se vrnuo natrag. Petoga dana u debeli mrak nadogje otac Danilo, i saslušavši želju svoga srčanoga prijatelja starca Vraničića, naredi fratrima nek bi udilj pripravili večeru putnicima; a on grizne komadić kruha, napije se čašicu, pak prostere se na krevet uz oganj da odmori se i mrvu trene.

Da ne bi paka neki nesrećnici koji bijahu grgji od turaka, štogodi posumnjili i stali mu na stopu, netom prevali ponoća, sagje sa po nj poslanom družbom tajno na lagju i zaveze se uz rijeku. Čim dosegoše do brodarice, pohiti otac Danilo na fra Lučinu kolibu, i zovne da ga zapita, jeli šta opazio preko dana, čemu bi se mogao da poboji uz put. Fra Luka nešto mu kaza, pa jamivši zapaljenu lučevu zublju, s njim sagje na brodaricu, načini na svojoj lagji oganj kao da je ribarsko svjećalo, i oni dvojica sama odvezoše se do nekoga otočića ne daleko od obale. Zadržaše se neko vrijeme, pa evo jih natrag; fra Luka vrne se u kolibu a otac Danilo misovan i nešto kao žalostan slijedi sa družinom započeti put, i onoga istog dana na večer sastade se sa svojijem prijateljima u Vučjaku.

Tu večer provedoše u prijateljskijem razgovorima; večeraše ranije cijeća oca Danila, koji postariji a još umoran s prvašnjega putovanja trebovao je duljega odmora i spavanja.

Na jutro Vuk sakupi u pećinu svu obitelj ne izostavljajući ni čobančeta; a ot. Danilo napravi otar pod onom slikom Bl. Gospe, pred kojom, kako znamo, Vraničići prižižali su svijetiljku i Bogu se molili, i prekaže Sveto Posvetilište Mise. — Da je komu zaviriti bilo u onu kamenitu pećinu i sagledati trideset osobâ

Digitized by Google

što muškijeh što ženskijeh klečećijeh oko Božijeg otara, kako očima uprtijem u sveštenika pobožno slijede ga u svetome činu, pa vrućom molitvom i suznijem uzdasima vape Previšnjega na milosrgje! — bez dvojbe bio bi vidio njeki primjer onijeh prvodobnijeh kršćana, kada proćerani od nerazborne okrutnosti poganijeh vladalaca, krili bi se u podzemne izbe i po gorskijem pećinam, da bi obdržali svetotajne čine, i okrijepili se Božijom riječi i tijelom neokvrnjenoga Jaganjca, i tijem mogli pobijedno zateći svakovrsna mučenstva, na koja nevjernici mećahu jih, kada bi jim u šake zapali. —

Po svetoj Misi i molitvi, prispjelo i ručanje doba, Milica i Angja razrediše ručak, namiriše prvo ćobane i težake i spremiše jih za svojijem poslom, pak staviše pred oca Danila i Vraničiće ono što bijaše za njih; a onda samo kad ovi doručaše, one sa sluškinjam i s novijem momkom Alijom odstraniše se u drugu pećinu da bi za sebe štagodi prividjele.

Dva brata Vraničića netom doručaše izagju vanka a Vuk videć se da je sam s fratrom, zametne razgovor o svojijem namjeram, i kaže mu čemu bijaše ga pozvao k sebi u planinu. — Starac kiti, fratar sluša, i kadnokad glavom zaklima kao da mu odobrava besjedu; najpotlje Vuk stane a O. Danilo prihvati:

— Srčani prijane i po Bogu brate! — ti mi kaza što si prividio, a ja koji općim s turcima i verem se po planinama, kazaću ti što se je jur dogodilo u ovoj nesrećnoj zemlji, nek bi znao bolje kakvo teško vrijeme prijeti da se izvrati na Bosnu. Već znadeš kako turci razoriše nam glavne samostane i poubijaše braću moju; a znaj sada da i onoga u Visokome nestade; četa turaka i poluvjernika nahrupi na samostan Zvor-

Digitized by Google

nički, fratre što ne raspršа ono ubije, pa oplijeni i oguli sve što nagje u njemu i u crkvi. —

U Hercegovini nastalo je progonstvo veljačko; zloba turska i inovjerska popalila je toliko selâ i poubijala stanovnikâ da mogu slobodno reći: sve tamo ode pod mač i u oganj. — Hercegovačkijem mučenicima, sami Bog znade broja: deder da ti spomenem njeke, stisni srce i počuj. Iz Mostarskog samostana četiri fratra s kamenom o vratu turci vrgoše u Neretvu; Oca Martina Martinovića i fra Luku sažegoše u pećini u Podveleži; Oca Filipa Ljubuškoga su pet novaka uhvate u Bilipolju i iskresaše nožima na komade; u Duvnu uhvate dva starca fratra Stjepana iz Posušja i Ludvika iz Vinjana, privezaše jih konjima za rep da jih vuku dok bi se rastrgali mlateći s njima o drvlje i kamenje. Tri sestre Filipovića, Vjekoslavu, Anu i Luciju, pa kćer i ženu Ćarkića, sve petero skupa živijeh spališe. 1)

A što ću ti dalje, moj srčani Vuče? — progonstvo raste, — još amo do nas doprlo nije, — ali će do skora: a — kad dopre?..., što ćemo tade?.... Ko može nek bježi na vrijeme; — ko nesmije, kao ja i svi oni koje dužnost sveštenika Isukrstova privežuje raspršanomu njegovu stadu, sad veće neg ikad da pri nevolji ne bi klonuo vjerom, nek se pripravi na mučenstvo za vjeru i za Isukrsta. —

No čuj me Vuče? — slijedi kao ushićen fratar: — Nesklad i poluvjerstvo dozvalo je turčina u Bosnu: — krv mučenika koja se je prolila i koja će se proliti naslućuje da će naša Bosna uskrsnuti; — kade? —

1) Gledaj, Bakula: I martiri della Missione Francescana in Ercegovina. Roma 1862.

Digitized by Google

to je u Božijoj misli: — no da će, uvjeren sam, kao je li Bog na nebu! — i tijem se tješim. — —

Preuzet od samijeh svojijeh riječi otac Danilo stade, a Vuk gledaše ga i plakaše. Nakon malo časa opeta nastavi fratar.

— Prijane moj! ti si namislio da se seliš preko Save, i dobro si namislio; — dok si na vrijeme spravljaj prtljagu sebi i svojijem. — Što si namislio da se udilj vjenčaje Milan i krsti Alija, i ta ti je pametna; pa da sva obitelj prije odlaska namiri se sa ispovijesti i svetom pričesti, ta ti je od pravoga kršćanina. — Evo nastaju Božićni blagdani, ja do dva dni sući ću na moj samostan da vidim trebuje li da se kojigod fratar gdjekuda izašlje; a po svecijem eto me opeta k tebi. Dok sam ovdje, protumačiću Aliji štagod o našoj svetoj vjeri; a potlje, pobrini se nek bi ga domaći učili molitvu; kad se paka vrnem natrag, ja ću prihvatit nauk, te kad bude sve gotovo, vjenćaćemo Milana, krstićemo turčina, i namirićemo svu obitelj kao želiš.

Velio si mi i o tvome živoru: ne brigaj se, trsićemo i taj posao, ja sam već promislio kako; no sade nećemo ništa o tome. — Zima je kruta, snijegovi su zapali, pa turci i one druge neprilike drežde uz vatru i ne miču iz kod nje; i ti zato stani gdje si, neće te niko tražiti. Onoga, koji može bit, da bi te danas tražio, nestalo je; poturica Ilija Ćorić, bijaše i progje.—

— Što reče? — — i baš istina da ga nestade? — zapita vas uzdrhtan Vuk.

— Istina! — fratar odjavi stavno.

— Nu kako?... nu gdje?... bržek bio si mu na smrti? — ope će starac mal ne plačući: — nije li se nesrećnik, bar pri smrti svome Bogu povratio? —

Digitized by Google

— Vidio sam mu lešinu: — reče podmuklo fratar, i pripovidje kako predprošle noći fra Luka bijaše ga odvezao, da mu pokaže dvije lešine što u klupku tištahu se joštera tako čvrsto i grčevito, da ni rijeka koja s njima premetala je dok jih je nanijela na njeki otočić, ni on koji jih je istegao da jih pokopa, nemogaše da razluči; pa kako kada jih s mukom razlučiše, poznavao je da su lešine Imbrova i Balabanova.

Na što Vuk sklonivši glavu megju šake, s uzdahom doda; — Joh Bože! — strašna slučaja!.... pa ni da jim rečem: pokoj vam duši!! — —

A otac Danilo; — Bog je milostiv! — ko znade zavapiše li ga, pokajaše li se pri onom zadnjemu času, kada i najotvrnutiji klonu i otpuste?.. Svakako o Balabanu manje sumnjim. On bijaše krstjanin iskod Tramošnjice; oca mu Boška Šaru, mater i dva brata turci isjekoše, a on sam pobježe i pristade kao čoban uz Imbra. Od Gašpara prečini se Balabanom, od straha potaji vjeru, al je ne pogazi, već skrovito obsluživao je što je znao bolje. Znam da, kada bi u planini naljegao na kogagod moga fratra, zamolio bi da bi ga ispovidlo i Bogu preporučio.

Vuk izdigne ruke k nebu sa srčanijem; — pokoj mu duši! — —

Otac Danilo do dva dni pogje, a Vraničići pobrinuše se da bi najzadnji put u svome staromu zavičaju proslavili Božić. Ali kakva hoćeš da jim bude ta Božićna slava, ogorčena mišlju progonstva krstjanske braće i mučeničke krvi što rijekom proticaše po Bosni? — pa i drugom, koju prva navodila je, mišlju nastajne selidbe u zemlju ne svoju?-- ko nezna da shvati što je reći: lišiti se bijegom svoga rodnoga i zaljubljenog zavičaja da bi spasio život ispred krv-

Digitized by Google

ničkoga turskoga noža, taj nemože ni da pvosudi gorčilo kušano od ove obitelji pri Božićnoj slavi. S toga ova bijaše joj skromna, pobožna, iskrenom molitvom i dobrijem djelom skićena. Vuk, stari dobročinac, spomene se od babe Cvijetane, i drugijeh pet šest nevoljnijeh prebjeglijeh u planinu; te, nek bi i ovi znali za svete Blagdane i proslavili jih kako bi mogli, spremi svakomu po torbu puna blaga božijega i preporuči se njihovijem molitvam.

U to već ozdravi Cmiljana i pripije u Vučjak da bi se opeta pridružila svojoj gospodarici, a zajedno s njome pribila se uz Vukovu obitelj. — Kud će suza neg na oko? — kamo će sirotica neg k onijem što znade da je neće otisnut? — Angja je izgrli i izljubi, pa potrči s njome k domaćinu da mu je preporuči; a ovi, kaono otac, dragosno prihvati siroticu da mu bude uza svoje. Sva obitelj paka, kada je vidje, spominjući kako i zašto bijaše se očitoj smrti žrtvovala, zgradi oko nje iskreno veselje, baš kao da je iz groba uskrsla. No ko se je najveće veselio Cmiljani, bijaše Grubeša: i evo uzroka.

One noći kada je bijaše ugrabio rijeci, pobudi se u njemu čudno neko ražaljenje gledajući pred sobom u lagji nevinu djevojku ištom živu s nemila slučaja, kojemu u oni čas povoda nije znao; — s nekolikijeh paka djevojčinijeh riječi što joj, kao u snu a možda od straha trabunjenoj, potekoše iz usta čim nožaše je do stare Cvijetane, nagagjajući uzrok, ražaljenje nastane privrženost; — a kad potlje sagje s gospodarima na babinu kolibu, i sasluša što djevojka o sebi kazivaše, usadi mu se ova tako u srce da iz privrženosti prokopori ljubav; tajna dakako, no to malo mari; ljubav jal' tajna jal' javna, ako je prava ne otpušta za lako.

Digitized by Google

Sada kad je vidje živu i zdravu kod njezine gospodarice, što ćeš da ti kažem: što bijaše tajno, nastade javno; Grubeša veseli se, skače, obigrava sjemo tamo kao da nešto posluje, samo da približi se k djevojci; pa kad vidi da more, upituje je po tri puta za zdravlje [1]); pa s njom se rukuje, pa nabraja jedno drugo, samo da se razgovori s djevojkom; a ova rumeni se i po koju odvraća mu. Progje jedan dan, nastane sutra, a Grubeša jednako, briga se za Cmiljanu.

Angja i Milica opaziše nešto neobično u Grubeši, što ne bješe ni prosto veselje da je Cmiljana ozdravila, ni sama brižljivost za onu koju bijaše smrti izbavio. Djevojkam se malo hoće da se nečesa sjete, pa udilj obe domisliše se što Grubeši na srce je palo. Šta će sad ove? — Vragoljaste kao mlade djevojke, zapovrnuše šalu oko Grubeše; stadoše da ga napastuju s Cmiljanom, bockaju ga, otkrivaju mu tajnu srca taman kao da očim gledaju što se u njemu zbiva. Nije mala da se obraniš i da suzbiješ šalu kojom djevojke te napadaju; pa i naš Grubeša omete se kao pas u raži; da odvrati šalu za šalu, nezna kako bi; da se ispriča tijem ovijem, još grgje: puti ruti siromah! sve zaludu; — dvije Gospogjice jače na jeziku neg Milanov Arambaša, i baš da ga već saćeraju u škripac, kad ovi osvijesti se, te, zabacujuć šalu, stade pa jim veli oblo:

---

1) Upitati do tri krat za zdravlje kogagodi, stara je navada kod prostoga naroda našega u Hercegovini i Bosni, a osobito kad hoće da odlikuje onoga koga upituje. Kad bijah župnikom u Ošljemu, u moje sam uši čuo od Hercegovaca koji bi do mene dolazili: — A kako si dumo? -- A jesi li mi dobro dumo? -- da kako si u tvome zdravlju dumo?. —

Digitized by Google

— Znate li koja je, moje mile gospogjice? — Ja s vama nemogu; — a da i mogu, momak ne smije da boj bije sa svojijem gospogjicam. — Dajte me u klance jadikovce, pak bi ste vidjeli što vrijedi Grubeša, a za njekijeh šala ne vrijedim ni boba. — Neg da vam kažem s nokta: meni je mila Cmiljana; i srcu mi omili taman one noći kad sam je smrti oteo; — čini mi se, da sam je onda kao na megdanu dobio; pa rekoh; baš je sad moja a već ničija. — Eto, gospogjice! (i pokazujuć rukom Angju) u tebe prosim da mi je puštaš nek je vjenčam po zakonu. —

Sada je red na Angju i Milicu da se ometu pred ovijem ozbiljnijem Grubešinijem mahom. Stadoše malo kao iznenagjene; pogledaše jedna na drugu, posmijehnuše se, pa će Angja kao starija:

— Mi se šalismo, Grubešo! a ti što ono reče, dočekao si nas na klancu, pa jednijem hicem, suzbi nam šalu a očitova istinu. — Eto junače! — ti si zaprosio u mene Cmiljanu: da ja sama ovdi gospodujem, rekla bih ti: da ti bude. — No ima ovdi neko drugi koji je vrh nas svijeh; — prosi je u domaćina, te, ako djevojka pristane i on ti je daruje, djevojka tvoja da čija! —

Ova doreče, a oni vrcne se, i potrči ispred male pećine, gdje ova zbivahu se, u veliku ka' svome domaćinu i gospodaru staromu Vuku, pane preda nj na koljena, ljubi mu ruku i kazuje sve što mu se bijaše pridesilo; a najpotlje prosi mu Cmiljanu u svoju zaručnicu.

Vuk sjedao je zaduben u svojijem mislima; a kad Grubeša kao iz nebesa pred noge mu ljusne na koljena i uze da mu ljubi ruke, nagje se starac na čudu; saslušavši paka što priča i prosi, mni da mu je polu-

Digitized by Google

dić oni vrli i vijerni momak. Gleda ga, priupituje ga ; i kad već se uglavi da je posve čitav, i da je zbiljno ono što veli ; udari starac u grohotan smijeh, kuca svog Grubešu po ramenu, dozivlje u glase sinove pa Angju i Cmiljanu ; te, svegjer smijući se, kaziva jim jade Grubešine i njegove teške glavobolje što ga hvaćahu od onoga dana kada ga poslaše da dovede Cmiljanu sa Čorićeve kule ; pa jim kaziva, kako Grubeša, da bi ozdravio, bijaše namislio da se ženi i to baš samom Cmiljanom, koju mu je ondje na koljenima prosio :

— I s toga, zaglavi starac, dozvah vas djeco da prividimo kako bismo to sklopili. —

Bome i dva brata Vraničića cijene da jim je otac dobre volje, pa da se šali, il baš da je Grubeša prevrnuo ; — gledaju začugjeni od jednoga do drugoga, pa najpotlje upru očima u domaćina, neznajući šta da mu odjave. Vuk sjetivši se što sinovi mu misle, nastavi :

— Nije djeco, šala ne, već ozbiljnost : — Grubeša pravo, zaprosi mi djevojku, a i zadobio je. — U čemu smo, ova ženidba na dobro nam sluti ; er blagodariti sirotu, pred Bogom je velika zasluga ! Deder djeco, ako djevojka pristaje, ja bi to odmah zgotovio : kad dogje otac Danilo što ima biti nek bude ; — pristajeteli ?

Što Vuk reče, sinovi mu ne porekoše ; Angja radosna privede Cmiljanu svoju milu drugaricu k domaćinu da ruku mu poljubi i zahvali na sreći ; svi pristali i u malo riječi ugovorili. Baba Cvijetana kada joj doglase sreću njezine sirotice, Bogu zahvali da se je lijepo namjestila, pošalje joj svoj blagoslov i dvije zlatne vitice, jedini ostatak babine negdašnje sprave.

Po novoj godini otac Danilo dogje opeta k Vraničićima, i najprvo prihvati Aliju, s kojijem probavi njeke dane dok izuči ga potrebna da bude pravi kr-

Digitized by Google

stjanin, i dostojno primi sveto krštenje. — Gotov s Alijom, zadrži se malo s ono četvero mladjenaca da jih pripravi na svetotajstvo ženidbe i prouči jih o držanstvima koja su jim od tude proticali. — Najpotlje sakupi svu obiteljsku čeljad, napita jih Božijom riječi da to većma ukrijepe se u svetoj vjeri i odnosnomu ponašanju, pri nevoljam koje bi jih mogle zateći; pa onda malo po malo svijeh ispovije. —

Kao pravi i iskusni Božiji namjesnik pripravivši tijem načinom svu obitelj na svete obrede, s Vukom u dogovoru zabilježi dan općega domaćeg veselja; te jedne nedjelje, pretvorivši pećinu u Crkvu, najprije vjenča Milana s Angjom a Grubešu s Cmiljanom; onda krsti Alija nadjevši mu ime Ilija, nešto u uspomenu negdašnjega gospodara, a ponajviše da se nebi ometao kad bi nastali dozivati ga s kojekakvijem inijem imenom. Pri krštenju kumovaše stari Vuk i nevjesta mu Angja. — Za tijem pristupi k otaru da poji svetu Misu; preko koje blagosovi mladoženjene, pričesti svijeh i novokrštenika Iliju. Po Misi svi skupa zahvale Bogu na primljenoj blagodati, pa razigju se dok bi bila pripravljena gozba i zavelo se domaće veselje.

Svak bijaše radostan, svak veseo izim cigloga jednog čeljadeta, a to već nagagjamo ko bješe. Bijedna Milica, kazala se je nadvorno radosna, oblijetala je oko mnoge gozbene sprave kao da ima perje na nogama; dragu pa i šaljivu riječcu dovrgla bi sad sluškinji sad akčiji 1) da jih posokoli kada bi opazila da se štogod ometaju;... ali njezino srce pucalo je od žalosti.

---

1) Akčija = kuhač koji u ognjištu osobito spravlja meso i pecivo, i komadi ga kad se na trpezu nosi. —

Digitized by Google

Mislila je da je i ona nekad sebi naslućivala sreću i veselje u sličnoj domaćoj svečanosti, pa eto kako joj se utamani nada, i ostade prazna srca, rak na oseki; — velila je sama u sebi: danas moji najdraži o sebi misle, sobom se raduju i drugi njima: a o meni niko ne misli, ni mnom se raduje er nema zašto. — U takijem mislima ukrala bi joj se kad i kad suzica i kao zrno bisera na kraj oka pomolila, ali bi je hitno hitno rukom omakla da ne bi se kogodi sjetio njezine žalosti. —

Varaš se Mile! — jest ko znade tvoju muku i žali te kao niko na svijetu. Tvoj mili babo, i tvoja gizdava nevjestica Angja, misle o tebi i gledaju kako da te razgovore. I doistinu, netom Angja, (ištom da se obdrži običaj, i ne reče se da je nevjesta praznoruka), iznese i razdijeli njeke male darove, staromu Vuku svome babu i domaćinu, Ocu Danilu, i Andrijašu svome gjeveru; jamivši darak, svilom navezenu košulju, što bijaše pripravila za Mile svoje zaovice; potrča k njojzi da je dariva, il pravije, da je zagovara i svrne joj pamet na kakav mu dragi ini predmet, samo da ne bi mislila ob onomu što znadijaše da je cvijelja.

Jur gotova gozba, i da se posade oko stola, a Vuk zovne svoju Milu i dva sina s nevjestom k sebi u sobu i zadrža se neko vrijeme s njima. O čemu su tamo zborili, što li zaglavili, to Bog znade i oni: no kad izidoše iz sobe Milica je nosila u ušima naušice od suha zlata, krupnijem biserom okićene, koje su je kucale po ramenima, dar nevjestin pokojne joj majke: vrijedile su stotinu dukata; a Angja imala je o vratu deveterostruku Mletačku zlatnu ogrlicu; vrijedi bome i ova sublizu stotinu dukata. Obe oplakane vodile se za ruku, ali pod onijem uresom sinuše jim lica kao na gori

Digitized by Google

sunce; i suviše Mile je utaženo srca, njeka radost pronicala je iz svega njezina ponosa. Znala je Angja zaovinu bolu, pa je zagovarala: znao je i babo, pa kao babo znao je da je utaži.

Vuk htio je da oni dan svi stariji u obitelji budu za istijem stolom; pa i obe nevjeste i kćerca mu Mile. Posadiše se: Otac Danilo na vrh stola na mjesto domaćinovo, Vuk je do njega, pa svi redom po časti i godištima. Angja je uz gjevera a do nje Milica: Cmiljana je uz Milana a do nje Nedjeljka najstarija ženska u obitelji. — Fratar blagosovi i priče gozba.

Ne bješe ovo svatska gozba po Bosanskoj navadi: nema vike ni buke, nema pjevanja ni zučnoga napijanja; ali ipak pristojna je, vesela je koliko dopuštaju okolovštine i planina. Blaguje se iz obilna, pije se i napija se umjereno i iz tiha: trijezno društvo trijeznu gozbu gradi. — Kad akčija postavi pred domaćina pečenu zaoblicu, i užeže blagoslovljenu voštanicu, s kapom u ruci svi ustanu na noge da se pomole Bogu za mrtve; nakom koje posjedoše opeta, a stari Vuk punom čašom nazdravi Ocu Danilu, te kao počasnome domaćinu, predade mu čašu i zdravicu, neka bi on i molitvu izveo, i su malo riječi posagjenomu društvu nazdravio. Preda čašu a skine kapu i ustane: svi učine kao i on; — a fratar zahvaljujući na časti, ustane, izdigne čašu i počne:

„Kao rosa s neba koja zemlju natapa da je oze„leni, blagodat Božija sašla vrh nas da nas okiti sva„kom milošću i nebeskijem darom! — Ona krijepila „nas i vriježila da blagujuć ne ogriješimo se, „a pijući ne zanesemo se; — da budemo u go„voru stavni a djelom upravni; — dala nam da „ne klonemo sred nastajnoga progonstva, a ne izgi-

Digitized by Google

„nemo pod teškijem nevoljam. — Svemoguća Božija de-
„snica, kako zauzbija na moru valove da ne poduše ga-
„lije, na kopnu vihre da ne pokrce dubrave, zauzbila
„naše protivnike da nas ne unište; — odmakla nam
„nemoći i žalost, a primakla nam zdravlja i radosti. —
„Blagodat Božija dala nam da živjet budemo u Božijem
„strahu a u ljuckomu sramu; — stavni do smrti u sve-
„toj kršćanskoj vjeri, — a po smrti da nas dobri Bog
„prija u rajsko njegovo kraljevstvo! —"

Sve društvo odjavi = Amen — Bože daj! =

Svršivši molitvu nastavi O. Danilo zdravice; napije prvo Vuku, pa mladoženjenijem: onda redom po glavama na okolo posagjenijem, svakomu nazdravljajući što za koga bijaše. Kad pane red da Milici napije, stane rieć fratru, i zagleda se u čašu što mu u ruci bijaše, kao da nešto promišlja; — nakon malo prihvati:

„Jedinico Vukova! — ako sam te izostavio, nije-
„sam te zaboravio: — navlaš te potonjom ostavih da
„na tebi zdravice zaglavim. — Biser-suzo majke tvoje,
„koja te pri smrti meni preporuči! deder da ti napi-
„jem! — A u što bih ti napio, kad ne bih u tvoju
„sreću, u onu što te čeka tamo preko Save? — Prva
„sreća ogje te Mile! al ona ne bijaše za tebe, bolja te
„čeka u novoj domovini. Nešto mi veli da ti je naslu-
„tim. — Mile ovijete Vučjaka! dao ti dobri Bog da ti
„sreća bude sijajna, da ti bude ispuna ka' i ova čaša
„što je rujna vina puna! — a i hoće ako Bog da! —
„Kako brštan se uz dub privežuje, svaka radost uza te
„se privezala za sve ono jadâ što si ovdje pretrpjela! —
„Brak s kojijem budeš se združila, oplemenila navr-
„tom krvi Vranićića. — Bila vazda na domu časna, u
„plodu tvoga srca srećna, megju drugam sijajna, sa ne-
„voljnijem utješljiva, sa siromahom darovita, s neprija-

Digitized by Google

„teljem plemenita, kao i hoćeš ako Bog da! — A dao „nam jaki Bog! od krvi današnjijeh Vraničića nastalo „junaka koji bi kad li tad li slobodili zarobljenu Bosnu „od krvnog dušmanina, i očistili od gada koji je sada „pleše, kao uhvam da će ako Bog da! — — Zdravo „Vuče Bosanska starino! — — Zdravo Milane i An„drijašu dva oka Vukova, dva mlada na glasu junaka! „— — Zdravo Mile i Angjo dvije mile sestrice, dvije „naše zvijezde prehodnice! — — i s vama da smo „zdravo svi koji se ovdje očima gledamo! — Očim se „gledali — srcem se ljubili — u dobar čas se rasta„li! — Ah na putu vam dobra sreća bila! — Da se „ikad opet sastanemo? Bog će dati! — Vidite me, vi„dim li vas veće?! neću li vas amo? a ono ću za raj„skom trpezom, oko koje nas Višnji Bog sakupio da se „u njemu za vijeke radujemo i neprestavno ga hvalimo. „Amen Bože!“ — Svi zdravo i ja s vama!!! — — —

Ispije čašu i posadi se. — Vuk prvi, pa svi redom za njime ozdraviše ocu Danilu, a za tijem veselo zabaviše se neko vrijeme oko baš sočne zaoblice; obrede se i dva i tri puta čašom naokolo, dok napivši u ime dobra ustanka zahvale domaćinu, i otigju pozvanici u druge pećine tražiti vatre da se griju i uz gusle popijevaju. — Fratar i tri Vraničića počekaše za stolom dok bi Milica nastrla krevete i pripravila im ognjište, pa i oni pristupe k vatri da se griju i razgovaraju.

Razgovor odmah zavede se o živoru Vukovu; a fratar povidje jim kako u ono dvanest dana od kad sagje i opet vrne se u Vučjak, bijaše se premetnuo on glavom na Maglaj do staroga Adžibega Useina i s njime ugovorio da kupi ne jedino živor, dali cio njihov planinski imutak. Vuk gotovo da nevjeruje takoj sreći; misli da fratar priča samo da mu bude manje muke na srcu; al fratar uvjerava ga i kaže što je istina:

Digitized by Google

— Znaš i sam, nastavi O. Danilo, od kad izliječih begu Usu starijeg sina Muja od upale prsi, pa i samoga bega od rane na golijenu, na koju bijaše se pristro pogan plamac: da od tada on već ne zove me fratrom, neg ečimom, 1) i baš me dobro hoće, pa često potraži me da dogjem k njemu. — Uso je zengjil 2), u njega para kao šume; — znam da ti je stari prijatelj, — te ja k njemu da mu kažem tvoju nevolju i nagovorim da bi kupio ovaj baš gospocki tvoj imutak, gdje bi mogao carevati kao mali car. — Ponese se turska gjidija dok sve ovo sasluša, pogladi bradu, odluši dva dima iz čibuka, pa zapita koliko bi ga sve to stalo. — A ja: takomu Begu s čovjekom pri nevolji, nije da gleda u kesi dukata: kesa manje kesa više tebi beže sve jedno, a bijednome Vuku i dukat manje broji mu se. — Pobrojih mu onda životinu jednoga i drugoga grla, pa oranice, pa sjenokoše, dubrave i što ti ja znam; te od tamo od amo, pušti nategni dok ugovorih za dvije hiljade dukata. — Jesam li dobro? — —

— A da što neg dobro!? kliknuše sva tri Vranićića, i harnošću stadoše celivati ruke O. Danilu zahvaljujući mu na prijateljskome dobročinstvu.

Nastavi opeta fratar: — Ugovorio sam najpotlje da bb ovoj kupovini, nebi nikome, ni crnoj zemlji što kazao doklen god budete vi u Vučjaku. Ja znadem koliko vam stoji na srcu da nikakvo ture ne uzazna za ovo skrovište, a i sam Uso poznao je da razložitu stvar tražim er o njoj zavisi vaš mir i vaša bezbjednost, te pristane i zakle mi se da neće ni riječi o tome pro-

---

1) Ečim = liječnik. —
2) Zengjil = bogat.

Digitized by Google

zborit. A kad ja po drugom prispijem na Maglaj, to biva kad vi već krenete odovuda, da će onda spremiti Tuslana s param i s momcima u Vučjak, kamo bi jih ja odveo, pridao jim imutak, prihvatio pare, i vama jih dodao gdje rečemo. I tako sve biće u redu. —

Svršila je domaća svečanost, i otac Danilo na odlasku; kad mali Rudeša doigra u pećinu pred staroga Vuka, tražeći od babine strane fratra, nek bi od zgor slazeći, k njojzi se svrnuo, i namirio joj dušu, er veljaše da, stara kako je, Bog da zna hoće li prezimiti ovu zimu.

Na to Vuk odmah spremi Grubešu i Cmiljanu, i dade jim potrebna da bi skladnije priredili babinu kolibu; onda časno otpravi O. Danila, dade mu dva momka koja bi ga pratila do brodarice pod Modrićem; a Milan i Andrijaš isprate ga do daleka i lijepo se š njime oprostiše i u ljubavi razdijeliše. —

Baba Cvijetana koja je mnogo šta drugijem privigjala i naricala, ne prevari se kada sama sebi nareče da nebi onu zimu prezimila. Starica, preko stotinu joj godina, ćutjela je da već gine i da se dune. Pockili još neke dane po fratrovu polasku, pa dnevice na čistu srijedu, blagoslovivši prije Cmiljanu koja ne bijaše je ostavila od kad O. Danilo naredi joj dušu, i maloga Rudešu; udune se kao svijeća kad dogori, i preseli se u Božije krilo. — Cmiljana oplače je kao svoju mater, Vraničići lijepo je pokopaše i pobiše joj kameniti križ nakon glave; prihvatiše sobom Rudešu i opet svi u Vučjak da se spravljaju na odregjeno putovanje. —

Snijeg načeo da se kopni sa planinâ, a gora da se omlagjuje; Vuk, gotov s prtljagom, izgleda kada će mu bahnuti O. Danilo, da makne i otpremi se kamo bi ga ovi s Božijem blagosovom uporavio. Kad Bog htjede

Digitized by Google

bahne fratar, dogovoriše se kako će i što će; pa fratar krene na Maglaj; a Vuk, ostavivši samo četiri čobana uz životinu, do dva dni uputi sa svojijem niz Vučjak na Savu gdje čekahu spravne do četiri goleme lagje da jih prime sa prtljagom.

Beg Usо bješe od riječi; O. Danilo k njemu na kulu, a Beg odmah sutra dan potegne četiri kese u svakoj po petstotin dukata, dade jih Tuslanu, i dade mu dobru pratnju od momaka a pred njima Jusufa. Preporuči fratru Tuslana, a Tuslanu da netom bi prihvatio novi imutak i obašao ga svega, nek bi ostavio Jusufa da njim upravlja, a on se potežio na Maglaj da kaže svome babu begeniše [1]) li ga, i jeli baš kao reče fratar, mala carevina; a najpotlje spremi jih s lagjom niz Bosnu put Vučjak-planine.

Kad tamo stignu i obagju poglavite oranice i sjenokoše, O. Danilo pokaže mladomu gospodaru dokle dopirahu granice kupljenog imutka, predade mu životinu, a najpotlje posijedaše u pećinu, u planinski dvor staroga Vuka, da se odmore i razgovore.

Naravno da je Tuslan zametnuo razgovor o novoj svojoj stečevini, o nje položaju, prostoru i t. d.; — pa biće i o Vraničićima koji mu je prodaše; — pa, kao kriješve, kad jih vadiš iz prtve. tegle jedna drugu, s riječi na riječ dogje se do Čorića, te begović stane da ispituje fratra: koliko hoda iz Vučjaka do Čorića kule..... znadijaše li Imbro za ove Vukove pećine;..... znadijaše li Angja.... gdje bi se sastajali.... šta će sade bijedna Angja kad joj ode Milan u svijet.... i što ja znam što. —

---

1) Begenisat t. r. = odobriti = biti ugodno.

Digitized by Google

O. Danilo već pozna kamo smijera mladi Begović sa svojijem pitanjem: mlado tare opeta misli o Angji; te, da se ne draži, poskupo mu odvraća, a najpotlje kad zapita, šta će Angja bez Milana:

— Ta misao nek te ne muči, reče mu; — Angja je stekla što je htjela. Milan je vjenčao zimus i eno je sade š njima. —

Tuslana malko drne ovaj nenadni fratrov kolač: — zažari se — i preko volje skloni oči preda se —; umukne i pogladi ištom zacrnjelu nausnicu kao da nešto promišlja. No brzo se svlada; zanago padoše mu na pamet riječi Milanove kada ovi bješe mu dao da bira ali će se rastati kao prijatelji al neprijatelji, pa i one krupne: Milan ne daje za života što je svoje; — er samo što reče: — I bijaše njegova — udilj nastavi govor o drugomu. — Zapita fratra, bi li mu ona četiri čobana ostala s njegovijem, kao vještija mjestu i pašu, a da bi jih on lijepo gledao i plaćao.

Na što ovi opazi mu da čobani su krstjani koji do danas slobodno ispovjedali su svoju vjeru; s toga ako bi jim on zajamčio da će jim bit jednako i kod njega, da poradi vjere neće jih niko zlostavljati, može bit uz dobru pogodbu da bi mu ostali.

A Tuslan će njemu: — Porad vjere nek nemaju straha. A eto ti tute Jusufa pa nek ti kaže kako mu je. — Još imamo dva tri momka od tvoje ruke, pa bre od baba nesmije niko da jih zadire. De ti, fratre, vigji tamo š njima pa da se pogodimo.

O. Danilo opravi i taj posao, i čobani ostadoše za godinu u Vučjaku; a najpotlje zapita pare da jih nosi Vraničićima. Tuslan pruži mu pare, no neće da fratar ide sam kroz planinu:

Digitized by Google

— Nećeš bez mene tamo, veli mu; — babo me je zakleo dinom i ćitapom, da te ne puštam sama kroz planinu, da nebi kakav haramija 1) od kuda iskočio i sadro te. Ićemo zajedno do Save da te popratim i da vidim kako je tamo. —

Fratru i mila i nedraga ta pratnja: promišlja na svašto; ali neće da mu je zabavi, već pušta ga da ga prati. — Podrani dobro, te na put; š njime je Tuslan, Jusuf i dva momka; provodič je sam fratar koji znade tračke i putačine. Oko po jutra bijahu na pogled Vrhovice, pa mimo nju malo po podne sagju na Savu. Onda uzduž rijeke uporave samom obalom, progju ispod Brusnice, pa naprijed do neke male rijeke koja slijevaše se u Savu; kod njezina utoka mjesto je gdje rekoše Vuk i O. Danilo da će se sastati.

Kad bijahu već blizu, fratar zavije dva tri krat ubruscom iznad glave, a iz rakita kraj obale poteku Vranićići prema nadošlijem; — stadoše se — poznaše se — pozdraviše se; — momci prihvate jim konje, pa sagju skupa do vode, gdje jih pričeka Vuk sa gotovijem ručkom.

Posijedaše, blagovaše i mladi je Begović do Milana koji ga časti kao svoga prijatelja; blizu su Angja i Milica; Tuslan vidi jih al ne gleda na njih, već što kad i kad nehotice pobjegne mu pusto oko put one strane. Milan mu kaziva da se vjenčao s Angjom, a Begović mu se raduje da je stekao onaku odivu. Obraduje se i s Angjom, i zapita je hoće li da joj pozdravi Imbra prvom se sastane š njime. — Angja nezna šta da reće, neg pogleda na Milana; a ovi: — Slobodno mo-

1) Haramija t. r. = razbojnik.

Digitized by Google

reš, odjavi mu, ako se gdje igdje sastaneš s njime ; no pazi da se na što ne navedeš kao i ono prvom kad si se š njime sastajao. —

Milan zbori, Angja je kod njega u Tuslan rekao bi da ne haje za nju; ona Milanovu je, pak već znade šta to znači. S toga prebacuje okom preko nje, pa ustavlja ga na Milicu ; — za koliko? — Za dva mala trenutka. — Odlučan je često krati i jedan trenutak u čovječjem životu! —; po svoj prilici biće i ovi u Tuslanovu, a možda vidjećemo.

Vrijeme je da se rastaju. Vranićići baš prijateljski otprave mladoga Begovića. Vuk spomene mu baba, reče da ga pozdravi i zahvali mu na gosposkoj kupovini Vučjaka, kojom pomože ga da već bez straha mogaše tražiti novo stanište sebi i svojem, i preporuči mu zaustavljene čobane. Milan i Andrijaš srčano s njime se zagriše i celovaše pa svi skupa nazvaše mu sreću i dobar put. — Dok uzjaše, obrne se k Milanu s riječima: — Bogom Pobratime! hajde na zdravlje, kamo si uporavio ; pa da se opeta u zdravlju vidimo! —

A Milan će ; — Nećemo pobro! do duga, da ne rečem nikada! —

Na što Begović: — ko znade? — lako da i prije neg se nadaš. —

To rekavši, kosnut počera gjogjina i odjezdi put Vučjaka. —

Tuslan odjezdi a Vuk sa svojijem zaveze se su četiri lagje uz Savu put Broda. S Vukom je O. Danilo, koji neće da se razdijeli od svoga staroga prijatelja, što ga ne bude prije s dobrom preporukom otpremio kroz Hrvatsku zemlju u kojoj ovi namjeravao je tražiti novu domovinu. Onada Brod na Savi spadao je glasovitoj porodici Berislavića Graborskijeh ; O. Danilo znao se je

Digitized by Google

sa onijem koji za Berislaviće zapovijedao je gradom — te kada se izvezoše pod grad, otiđe k njemu i povede sobom Vuka, da isprose dobru pismenu preporuku, ako i ne bi do Zagreba, a ono bar donekle kroz Hrvatsku.

Zapovjednik grada bijaše uljudan i suviše prijatelj fratrov, te ganuvši se na nevolju onako vigjenog starca kakav bijaše Vuk, dozove popa Stojka dušobrižnika u tvrgjavi, koji istodobno bijaše mu tajnikom, perovogjom, kako li ćeš ga nazivati, i naredi mu da napiše tvrdu preporuku Vranićićima na Kobaškog zapovjednika, koji bi jih opeta preporučio dalje svijem poznancima.

Fratar paka bijaše napisao preporuku na franjevački samostan u Crniku; a na rastanku priglavi mu da kad bude se odvezao iz Kobaša, nek bi pazio na prvu ojaču rijeku što iznad Kobaša utiče u Savu, na Orljavu, pa netom bi uzvezao se do njezina ušća, onda uza nju sve do Pleternice. Tute nek bi prodao lagje a kupio konje i prešao na Vrhovce, od kuda na Crnik u franjevački samostan; a od tole kamo bi vidio da mu je bolje s naputkom onijeh fratara.

Prije neg se rastadoše Vuk i fratar, ovi nek bi staromu bilo lakše putovanje, zaište mu četiri momka i dvije sluškinje, da jih uz dobru pogodbu namjesti kod brodskog zapovjednika koji trebovaše službe i za kuće i za vojske. Bijaše staromu muka otpuštati jih; on gledaše svijeh kao svoju djecu; al nevolja je taka, te one koji htjedoše da ostanu, otpusti darivajući jih obilno i parom i odijelom. O. Danilo ostade s njima dok bi se povratio k svojijem na Modrič; a osammestero čeljadi s Vukom na čelu zavezoše ispod Broda uz Savu put Kobaša.

Digitized by Google

Vuk strogo se držao Danilova naputka, i pogje mu sve kao po žici. Dobivši u Kobašu novu preporuku uporavi naprijeda, pa uz Orljavu, pa preko Pletermice i Vrhovaca, pane na Crnički samostan, gdje ga fratri lijepo pričekaše, i tu probavi cijelu nedjelju dana.

Darovavši gospocki one gostoljubive fratre, s njihovom preporukom, ostavljajući i u Crniku dvoje troje ćeljadi, krene od tud, te malo po malo uz dobre naputke i preporuke, nakon mjesec dana hoda i konakâ, nagje se iznad Zagreba kod rijeke Krapine u nekome ljepahnome predjelu pitku pašom, obilnu šumom i gorom, i podobnu svakome ljuckome tegu. Vuk proište mu gospodara, te obaznavši koji je, s preporukom fratara iz Koprivnice, kupi ga u Luke Sekelja za petstotin dukata.

Jedva dočeka stari Vuk da se pribije uz svoje kuto; te hvaleći Boga er se je već izbavio sile i nevjere, a da je stao kako je želio i prosio megju svoje po vjeri i jeziku; odmah pogradi kućâ, nakupi volova i sitne životine, izore, posije, nasadi vinograde, i nazove ovu novu naseobinu obljubjenijem imenom svoga nekdašnjeg Vučjaka.

U malo vremena Vraničići stekoše prijatelja, spoznaše se s hrvatskom gospodom, pohodiše se zamjenito po obližnjijem gradovima. Megju mnogijem sreća nanese na novi Vučjak i uglednu mladca od porodice Filipovića, imenom Draga, koji zaljubi se u Vukovu Milicu, sprosi je i bi njegova. S veseljem starac udade je svoju jedinicu, i dade joj krupnu prćiju, nazivajući joj sva ona dobra što joj O. Danilo u zdravici nekada nasluti.

Oženi se i Andrija mladom hrvatskom plemkinjom, te od njegova i Milanova koljena nareste pleme Vraničića da i danas ima ga u Hrvatskoj, kao i mnogijeh hrvatskijeh porodica koje uljegoše u brak s Vraničićima,

Digitized by Google

od kojijeh potlje nastade po izboru junaka koji se odlikovaše u neprestavnijem ratima što su se izvodili sedamnaestoga i osamnaestoga vijeka proć turcima. —

Četvrto godište nastalo je da se je Vuk okućio u Hrvatskoj ; s Božijem blagosovom napredak mu dobar u novoj stečevini ; napredak u svemu pa i u svome rodu. Eto ga već djedom: dvoje unučadi uz koljena mu se veru, a treće guka mu se u kolijevci ; starac se raholi i smije se od radosti, er je dočekao da vidi pomlagjenu svoju krv u unucima, pa lijepo s njima se zabavlja.

Proljetno je jutro ; u Vraničića lijepo dvorište visokijem zidom ogragjeno još je zaprto ; u njemu su dvije goleme kuće, stanovi gospode i starijieh u obitelji, i treća po manja za prijatelje koji bi jim prispjeli na konak. Do ovoga drugo je dvorište, prostranije je, i tvrdo je obzidano sa kućom za mlagješinu, pa sa košaram, pojatam, jagnjilima i inijem gragjam za raznu i mnogu životinu.

Po prvome dvorištu već promiču čeljad ; sluškinje metu kuće i predkuće, i nose drva u ognjište ; Cmiljana rasprema ga i spravlja vatru da ispeče dvije velike brašnenice što jih je Angja umijesila, na lopare vrgla i ukrila da uskisnu. Lepa, Andrijina supruga, spravila torbe težacima i čobanima; njeki stariji sašli u ognjište i obuvaju se, pak će pred težacima na radnju. Djeca još ter spavaju, a Vuk i Milan, er Andrija sašao je u Zagreb s trgovinom, razgovaraju se o tegu što s proljećem bijahu načeli u jednoj glavici da je obrate u krasni vinograd.

Dočim domaći ovako se zabavljaju, čuje se konjski bahat da se je ustavio pred vratima dvorišta, pa onda glas koji čistijem Bosanskijem zukom nazivaše : — Pomoz' Bog ! — i dobro jutro ko je u domu ! —

Digitized by Google

— Dobro ti Bog dao, i pomogao te! — prihvate Angja i Lepa jednoglasno, pak Lepa kao mlagja potrči da odapne vrata; no prije će opeta glas s dvora:

— Jeli Milan na domu?

— Jest: — a ko ga zvaše? — stade Lepa i zapita.

— Kaži mu, da stari prijatelj pao mu je jutros na kućni prag: — neka ga prihvati.

Što čujući Milan, čim Lepa otpinjaše dveri, poleti iz kuće da vidi ko to bijaše, i srete se sred dvorišta s gospodičićem po hrvatsku odjevenijem, praćenijem od tri momka su četiri konja, dva jahača a dva pod prtljagom. Gospodičić nazove Boga Milanu, ovi mu ga prihvati, pa ga pogleda jednom, drugom, gleda na momke, dok poznavši jednoga od ona tri, vikne hvativši ga za obje ruke: — A ti li si to Tuslane, Bog mi te pomogao! — A dobro mi došao prijatelju! — nek se još bar jednom za života vidimo! —

— Hoćemo ako Bog da Milane i više neg jednom.

Pritrča Grubeša s domaćijem, prihvati konje, rastovari, ospremi prtljagu, ode s ljudima u ognjište, a Milan s Tuslanom u sobu k starome Vuku.

Starac s velikom srdačnosti pričeka nenadnoga gosta i svoga Maglajskog prijana, i ončas stane da ga ispituje za baba Usa, za nezaboravni Vučjak, pa za tuge i jade što već znao je da su se protegli i na Slavonske zemlje i gradove. A Tuzlo mu kazuje da mu je babo prošle godine preminuo; da su nevolje žestoko svukuda zategle; da u Vučjaku napredak je nikad tako: Čardaci [1]) pogragjeni, oranice pouzmnožile se, životina dvostručila se, nadošlo čeljadi i staro pribivanje Vrani-

1) Čardak t. r. = kuća na pod.

Digitized by Google

čića nastalo krasno planinsko selo, gdje mogao bi čovjek, što no reče O. Danilo, carevati kao mali car. — Al, doda najpotlje Tuslo: — nedadu vrazi, pa je sila da se i iz Vučjaka bježi! —

— Pa šta? — zapita Vuk s nekom brižljivosti — zar su Turci prodrli u ono nekada moje mirno skrovište? — — A pa i da su, sinak, što je tebi za to? — Turčin turčina sa svoga ne goni; — meni kao krstjaninu bješe sila da izmičem; no tebi? - - - Mladi Adžibegović ne treba da miče sa svoga, nek miruje gdje je.

— Jok, kneže Vuče! sada je drukčije; — sila i meni prijeti, pa ja na vrijeme kanih se Vučjaka: — ostavih ga bratu Muju kao i svu babovinu, nek sve uživa dok uzmoć bude; a ja pohitih za Vraničićima u Hrvatsku, da mi je kod njih mirovati i ne gledati jade i nepravdu što se do zla Boga po Bosni radi.

— Hm - - - i ta je! doda malo misovan Vuk; — da ostavi babovinu i liši se svoga, — pa pohiti kao sirotica za tugjijem a u tugju zemljù, ko? - - - jedan zengjili turski mladi beg! - - - majde sinak to je za mene tajna — ja te ne shvaćam.

— Jera ne, kneže Vuče?

— Jer to nije turska navada. — Turčin što je jednom posjeo, ne otpušta svojevoljno ni svome bratu; — a da turčin odbjegne turčina i pristane za kaurom, to mu je proć zakonu. — Progj' se sinak! tu je treća po srijedi. —

— Pa da je ta treća, i da bi ti je kazao; bi li ti tade bila tajna? — bi li me tade shvatio, kneže?—

— Kad mi je budeš očitovao, tada ću ti odjaviti; doda prosto Vuk.

Digitized by Google

Na to Tuslan ustane na noge, pak će ozbiljno: — Kneže Vuče i pobratime Milane, znajte! — Ja već nijesam Tuslan Adžibegović ono mlado i vjetreno ture što se nekada družilo s Imbrom Ćorićem; neg sam Petar Tuslanić pravi krstjanin i brat vaš. — Za vama pohitio sam da život spasim, s vama proživem neko vrijeme, dok Bog drukčije naredi sa mnom. —

Zinuše oba Vraničića kad saslušaše riječi Tuslanića, i u nj se zagledaše. — No Vuk nakon mala, omahuje glavom kao da nije uvjeren od onoga što je saslušao, primijećujući na po glasa: — Ovako mlado Ture da se je pokrstilo?! - - - hm - - kako koja tako bolja! — — i ovo je tajna! Milan je na nogama, drži za ruku Begovića, te i radostan i sumljiv je li nije li ovi iskreni mladac prigrlio sveti krst, željno iščekuje da bi se osvjedočio o istini.

Tuslanić pozna da mu do svrhe nevjeruju, te primijeti: — Bržek ne vjerujete mi što vam rekoh? — — onda vjerujte ovome pismu; (i povadi iz njedra svog hrvatskog odijela smotak napisan, što pružajući Milanu, nastavi): — ovdje je O. Danilo svojom rukom napisao kada, gdje i zašta me je krstio. Ako znadeš slova, štij da se uvjeriš; neznadeš li jih? onda me počujte obojica da vam po tihu sam kazivam. —

Ako Vraničići i neznaju slova ali ipak poznaju da je pismo O. Danila po pečatu, kog fratar bijaše udario na nj; s toga uvjereni obradovaše se sa mladijem pokrštenjakom i celovaše se s njime kao s pravijem bratom; onda opeta posijedaše, a Tuslanić uze da jim kaziva što ga bijaše navelo da smetne islam a podvrgne se slavnomu krstu.

I nastavljajući odmah s početka, povije jim kako još onada kad fratra bijaše pripratio do na Savu, neku

Digitized by Google

promjenu ućutje u sebi, i vas drukčiji vrne se u Vučjak; — kako omilivši mu nova stečevina zapita u baba para, nagradi čardake i već rijetko slažaše na Maglaj. — Kaza za tijem kako izmami od baba da mu dade za života onaj dio para što bi ga zapadao po smrti; a da on zato, znajući ćudinu brata Muja, puštao bi mu svu babovinu osvem jedinoga Vučjaka, i kako mu babo dade dvadeset kesa sve žutoga dukata. Pak jim povidje kako proćukavši se da Imbra Ćorića nekuda je nestalo, poturice smamiše se da ga traže; kako zavedoše u to kolo i brata mu Muja, te ne nalazeći nigdje ni Imbrova strva, navale, a Mujo jim na čelu, na bijedne krstjane da ga osvete, — kako tada spališe Modrički samostan, a fratre, što bijegom ne spasi se, sve isjekoše i veliko zlo oko Modrića načiniše.

— Jeda Boga! klikne žalostivo Vuk! posjekoše li mog O. Danila?

— Na Boga on izmače, i su dva tri druga prevrgne se s fra Lučinom brodaricom na ovu stranu, pa svi k meni u Vučjak. — Tada poraste zlo veliko po Bosni, krstjani udariše na hiljadu mukâ i jadâ što jim Turci zadavaše; a ja da ne gledam toliko bezakonje, namislih da ću bježati u tugju zemlju. — Kneže Vuče! malo prije čim ti ovo kazah, ti reče, da je to za tebe tajna; pa kad dodadoh da sam se pokrstio, opet si rekao: i to je tajna. — He kneže moj! sve je tajna na svijetu čemu ne znamo uzroka; — pa i ovako moje postupanje biće ti tajna, dok mu ne očitim uzroka.

— Pravo, sinak, tako je! — Deder kazivaj nek tajna pane a istina svane.

— Gotov sam. — Zaljubih se, kneže, u gizdavu djevojku i to krstjanku! ... ovo već ti nije tajna, ei

Digitized by Google

je naravno da momak zaljubi se u djevojku, bila ova koja bila. — Ovo ti je uzrok svega što ti kazah da sam uradio do danas; i evo kako. — Kao turčin zaljubljenu djevojku nijesam mogao da stečem, ne silom, er o tome nikad i ne pomislih, ne prošnjom, er prošnja bila bi mi u taman; — ti sam kneže reče mi nekad na Maglaju, da krst i islam ne spajaju se; i toga se onda spomenem. — Dogovarah se s Jusufom kako bi; a u Jusufa popijevka svegjer ista; ako ćeš djevojku koju si namislio podvrgni se krstu. Šta ću, nemogu da osiječem; djevojka mi svegjer igra pred očima, i većma zanosi; — s djevojke zaljubih krstjane, i što je njihovo; i taman s djevojke pričeh mrzjeti na turke krvoloke, a potajno pomagati progonjenijem krstjanima da bi se ispred njih spasili i gdjekuda pribjegli. Tako radeći omili mi krst, te nek bi bio slobodnij u svemu, zapitah u baba moj dio para, puštah bratu sve, samo pridržah Vučjak, u nj se prikovah, i ne mislih ino već kako da se krstim i stečem djevojku. —

Sreća mi udjede. — Dogodi se onaj pokolj na Modriću, a meni, kao iz neba, pane O. Danilo: te ja njemu sve povidjeh i zaiskah da me krsti. Fratar ka' i vi, neće sprva da mi išta vjeruje; dok najpotlje spoznavši da ne ištem krst jedino s djevojke, neg baš da iskreno želim ga kao spas duše — pregrli me, izuči me vas Božiji nauk, i lani, na osvijet Petrova dana, u mome čardaku skrovno krsti me a Juzut mi kumova, poja svetu Misu i pričesti me, i tako nastadoh Petar Tuslanić pravi krstjanin. —

Nakon ovoga povidje Vranićićima kako babo mu obnemože, i lanjske jeseni premine s tuge na srcu što mu zadade Mujo sa svojijem zlijeth postupanjem. Pak kako mu doušiše, da Mujo spravlja se da ga goni iz

Digitized by Google

Vučjaka, er malo mu bijaše sva babovina; pa kako zimus jedne noći skupa s O. Danilom i onom pratnjom što je sobom doveo, omakne niz Vučjak, te on na Savu da se preveze na Brod, a O. Danilo iz planine u planinu da nastoji oko progonjenijeh i prebjeglijeh krstjana. Najpotlje kaza jim kako s Broda poćera kroz Slavoniju te negdje kao turčin, negdje kao krstjanin, preko Požege, Pakraca i Daruvara, s velikom mukom dočepa se Virovitičkoga samostana, gdje ga fratri po naputku O. Danila kao brata prihvatiše i lijepo spremiše da već zdravo i bez ikakve pogibije bijaše jim ono jutro panuo na dvore. —

— Vazda na zdravlje i svegj nam dobro dolazio! — odvrate mu oba Vranićića: pak slijedi sam Vuk: — Milo mi je, sinak, da te još vidjeh za života; a još milije da si nastao brat naš. — Kad te Bog na nas nanio, ja nemam već jednu da ti rečem: drago ti da boraviš s' nama? -- drago ti da imadeš mrvu svoje zemlje, pa da se nastaniš o sebi? — kazuj sinak! što te je za volju, biće ti. —

— Hvala gospodo i braćo moja! — o tome ćemo poslije; — još imam da vam kažem najglavniju — i koja me je do vas doćerala. — Rekoh vam da se zaljubih u krstjanku. — Onda kad sagjoh s fratrom na Savu i donesosmo pare za Vučjak, vidjeh i zaljubih se u tvoju Milicu, kneže Vuče! pa da je stečem uradih sve ovo što uradih; — i evo ti padoh jutros na dvore taman da je prosim da mi je dadeš za ljubovcu. --

Vuk i Milan nadahu se sam Bog znade čemu prije, neg da bi čuli ovo što sade saslušaše; radi šta, kada jim Tuslanić otkrije svoju tajnu, i zaprosi Milicu, ostadoše ni na nebu ni na zemlji.

Što se je tada zbilo u onoj sobi megju ovom trojicom, neopisujem da ne dosadim, kako zanago i je-

Digitized by Google

sam, sa odveće protegnutijem poskupcem; neg ostavljam mojijem štiocima nek bi se o tomu sami domišljali. Jedino ću kazati, da mladi pokrštenjak, kad već sasluša da mu se utamanila sreća o kojoj neprestavno je snijevao, i da je dostigne iskreno i srčano radio, malo manje neg što mu se pamet ne zavede; te jedva i nakon mnogoga zagovaranja i nagovaranja savladaše ga i utišaše ljupke riječi i stavni razlozi sad Vukovi sad Milanovi.

Kad već brižan sa svijem stane, i razabere da u svemu ovomu ne bijaše ičije krivine, prihvati volju za nevolju te zavapi:

— Sudba me goni, i neda mi što želim!... He.. hvala Bogu! — — Znam što me je učio O. Danilo... pa eto, — nek se vrši Božija! pregorjeću djevojku za ljubav Jezusovu. — —

— Tako Petre moj! — doda mu na to Vuk; — tako radi pravi krstjanin. — Pa vrz' i nemisli ob onoj koja ti ne bijaše sugjena; — nije vas svijet u njojzi, ima joštera gdjekoja cura; — te kada se lijepo ovdje nastaniš, i ushtjebudeš; ja ću naći za tebe curu, ako ne bolju, al ništa goru od moje Milice.

— Hvala kao momu ocu! odjavi Tuslanić; — kad ne mogah da vjenčam onu za koju ovoliko radio sam; Petar Tuslanić nikadar, pa ni za glavu neće se vjenčati s drugom. Neg evo što prosim: primite me u vašu zadrugu; sam neznam kako bi, a s vama biće mi kao da sam sa svojijem. —

I ostade Petar Tuslanić sa Vraničićima; Vuk prigrli ga kao sina: Milan i Andrija kao svoga brata. Mnogo godina proživješe zajedno u Hrvatskome Vučjaku kod Krapine, lijepo se gledaše, i nikada se ne prekoriše. A što je bolje sva ova tri Bosanska junaka, prista-

Digitized by Google

doše uz braću Hrvate i boriše se protiva općemu neprijatelju zlokobnome turčinu, pa i odlikovaše se u raznijem bojevima.

Tako Milan i Petar Tuslanić osvijetliše lica u boju pod Otočcem gdje Petar Keglević god. 1543 hametom porazi turke; — pa Andrija i Tuslanić kod Tutušine gdje Gjuro Brodarić god. 1545 potuče Malka Pašu Hercegovačkoga; — pa sva tri u Gradiški i Velikoj god. 1553 kad Petar Bakač i Gjuro Frankopan isjekoše Turke do cigloga; a najpotlje sjajno osvjetljaše svoje ime kada isti Petar Bakač sa šakom Hrvata razbije megju Križevcima i Koprivnicom dvadeset tisuć turaka.

Po smrti Vukovoj uzmnožena obitelj priče se razmicati. Grubeša sa suprugom i djecom sagje na Senj, okući se, te od njega nastade porodica Grubišića, od koje, prošloga vijeka njeki prigjoše u Dubrovnik, gdje nazad desetak godišta umrije najzadnji Grubišićev potomak. I Rudeša pogje za Grubešom, no ovoga zanese pomorstvo; te brodeći sinje more, naigje na Dubrovačkog kapetana Radelju, s kojijem brodio je za duga, dok najpotlje nastani se i oženi negdje u Dubrovačkoj Župi, i izvede porodicu današnjijeh Rudenjaka.

S vremenom i sami Vraničići razmakoše se; njihovijeh potomaka žive i danas u Hrvatskoj; — a negdje više Kleka nalazi se *Vranje selo*, koje, kazaše mi naši Ošljani, da je nastalo po nekome Vraničiću koji bijaše sašao iz Hrvatske i tute se nastanio. Pa i u Dubrovačkome živu joštera obitelji Vranaca i Vrančića, koje još prošloga vijeka od Bosanskijeh Vraničića ocijepiše se i amo se premetnuše. —

A sade moj mili štioče! ja neznam jesam li ti udio s ovijem mojijem poskupcem; budem li? — mi-

Digitized by Google

lije mi je neg da si mi dao sve Pracatovo blago ; — ne budem li ? - - - žao mi je za glavu ; - - - a ma što ću ti već ? - - što ti je tu ti je ; po smrti pokajanje ne vrijedi, preinačiti ne mogu ; — već jedino daj da te molim : sade o Matericam i na badnji dan, spomeni se od onoga što kakomudrago napisao sam ovgje o poskupcu ; te nastoj da ti ožive u domu stari dubrovački navičaj. S priklama i još s čijemgodi uza njih veseli tvoju obitelj, a napose tvoju dječicu s poskupcem, nek bar dječica zapleskaju ručicam i oslave mi poskupac, ako gospoda i neushaju za nj. —

Bayerische Staatsbibliothek München

Digitized by Google

Književna izdanja D. Pretnera u Dubrovniku.

Dubrovnik. Zabavnik narodne štionice dubrovačke. Godište III. Uregjen po *Jozu Buniću*. 1871, u-8 v., str. 304. for. 1. 60.

Dubrovnik. Zabavnik narodne štionice dubrovačke. Godište IV. Uregjen po *Jozu Buniću* i *Stj. Skurli*. 1876, u-8 v., str. 350. sa 2 slike for. 1. 60

Korizmene propovijedi i besjede za različite svečanosti i prigode *O. Arkangjela Kalića* dubrovčanina. 1873, u-8 v., str. XVI-608. for. 3. 20.

Marta Posadnica ili **Pâd velikog Novgoroda**. Tragedija u pet razdijela po *Matiji Banu*. 1872, u-16., str. 208 for. — 60.

Moćnik stolne crkve dubrovačke. Stastavio *Stjepan Skurla*. 1868, u-8., str. 180, sa slikama. for. 1. 20.

O francuskom i pruskom ratu godine 1870-71. Pjesme *Oca Petra Bakule*. 1873. u-8 m., str. 64. for. — 30.

Sveti Vlaho. biskup i mučenik od Sevasta, dubrovački obranitelj. Priopćio *Stjepan Skurla*. 1871, u-8 v., str. VIII-208, sa slikom. for. 1. 30.

Svibanj posvećen bl. Djevici Mariji ili razmišljanja o poglavitim izvrsnostima Marijina života s molitvama i izgledima preko mjeseca Svibnja, čemu se nadodaju Misne Molitve, pripravu na ispovijest i sv. pričešćenje i neke druge pobožne zabave, a zatim Kita pjesmicâ (80) na čast **Bl. Djevice Marije**. Uredio *Stjepan Skurla*. 1876. u-16. str. XVI-412. for. — 80.

Bogoljubna zabava kršćanskijeh duša. Molitvenik po *S. S.* 1872, u-32. str. 248. for. — 45.

Vienac gorskog i pitomog cvietja. Hrvatsko - srbska pjesmarica. Uregjena po *I. Aug. Kaznačiću*. 1872 u-16. str. IV-224. for. — 60.

Dalmatinska koračnica Sastavio za glasovir *Josip Vesely*. for. — 50.

Dubrovačka koračnica. Sastavio za glasovir *Josip Vesely*. for. — 50.

S Bogom Dubrovčani. Koračnica za glasovir sastavio *Josip Vesely*. for. — 50.

Slava ss. Ćirilu i Metodu slavjanskijem apostolima. Pjesma *Meda Pucića* a napjev *Frana Liszta*. for. — 60.

Digitized by Google

Književna izdanja D. Pretnera u Dubrovniku.

Razgovorna slovnica talijanska *Antuna Vučetića*, c. k. gimnazijalnog profesora u Dubrovniku. 1880, u-8., strana VI-232. for. 1. 40.

Corso Completo (teorico-pratico) della lingua serbo-croata Compilato da **Giuseppe Cobenzl**. prof. ginn. 1878, in-8 gr,, pag. VI-358. fior. 2. —

La parte teorica (oltre 9 fogli di stampa) è un sunto della rinomata grammatica del prof. ginn. **Pietro Budmani**, fatto col consenso del medesimo mentre la parte pratica (oltre 13 fogli stampati) contiene una serie copiosa e ben ordinata di esercizi compilati dal prof. ginn. **Giuseppe Cobenzl** e riveduti dal **Budmani**. I nomi di questi due professori, conosciuti per valenti in questo genere di lavori, dispensano da ogni ulteriore raccomandazione.

Corso pratico della lingua latina. Proposto da *Giuseppe Cobenzl*, prof. ginnas. In-8., pag. IV-186. fior. 1 —

Storia del Montenero del Cav. *Demetrio Milaković*. Traduzione di G. *Augusto Kaznačić*. 1877. in-8 gr., pag. XII-246. fior. 2. —

L' istoria d' un popolo valoroso, che imperterrito lotta da secoli per la propria indipendenza, tra le ardue difficoltà appostegli dal suolo che abita, dalle continue agressioni che deve respingere, dai rancori d' incancreniti pregudizii e da simpatie, talora più pericolose ancora, il quale nullameno cerca di progredire nella via della civiltà merita d' esser conosciuta e studiata.

A tal fine intraprendemmo la pubblicazione della presente opera, coscienzioso lavoro basato sopra documenti consulati finora da ben pochi.

Speriamo che questo libro sarà atto a destare l' interesse del pubblico, e particolarmente quello di coloro cui sta a cuore lo sviluppo delle nazionalità dei popoli sulla penisola dei Balcani, lo straziante lamento de quali trovò un eco del cuore di molti generosi.

Saggio d' uno studio storico-critico sulla colonia e sul contadinaggio nel territorio di Ragusa di *Antonio* degl' *Ivellio*. 1873, in-8 gr., pag. VIII-314. fior. 2. —

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

FÖRDERUNGSWERK
St. Nikolaus
BERUFSBILDUNGSWERK
9871 DÜRRLAUINGEN
- APR 1996
Digitized by Google